

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ВОЛОШИНА ЯНА ЛЕОНІДІВНА

УДК 340.143:351.87:005.942

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЮРИДИЧНА КОНСУЛЬТАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ:
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

12.00.01 «Теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень»

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Я. Л. Волошина**

Науковий керівник **Гусарєв Станіслав Дмитрович**,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Київ – 2019

АНОТАЦІЯ

Волошина Я. Л. Юридична консультативна діяльність: теоретико-правове дослідження. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» (081 – Право). – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2019.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню теоретичних і правових засад юридичної консультативної діяльності. Розроблено авторське визначення поняття «юридична консультативна діяльність» з огляду на існуючі наукові уявлення, досвід наукового осмислення досліджуваної проблематики.

Методологію дослідження предмета визначено як систему принципів, засобів, методів і форм організації та проведення наукового пізнання проблематики юридичної консультативної діяльності. Обґрунтовано, що вдалий підбір методів і методологічних підходів, їх правильне використання дозволяють розкрити основні властивості досліджуваного явища, вирішити поставлені пізнавальні завдання. Вибір того чи іншого методу зумовлений особливостями власне консультативної діяльності, що підлягає осмисленню в історичному, теоретичному, структурно-функціональному та інших аспектах.

У процесі дослідження юридичної консультативної діяльності було використано цілий комплекс методів і підходів, які допомогли реалізувати наукову мету, виконати завдання, необхідні для формування цілісного уявлення про сферу консультативної діяльності, її суб'єктів здійснення, структуру, функції тощо. Провідним обрано діяльнісний підхід, який виконав роль підґрунтя в організації та плануванні дослідження консультативної діяльності, як складного динамічного явища.

Висвітлено методологічну основу досліджень юридичної консультативної діяльності, що складається з таких методів, як: герменевтичний, історичний,

структурний, функціональний, порівняльно-правовий, системний, догматичний (формально-логічний), класифікації, прогностичний, конкретно-соціологічний.

З'ясовано історичні аспекти становлення та розвитку юридичної консультативної діяльності. Визначено, що перші зародки професії юрисконсульта спостерігаються ще в часи римського права. На початку XX століття професію юрисконсульта було нормативно визначено як окрему професійну групу, що стало відомо за результатами узагальнення архівних документів.

У процесі дослідження розроблено та запропоновано до наукового обігу поняття «юридична консультативна діяльність», яке є важливим компонентом теоретичних уявлень про вище зазначене явище, та в якому фіксуються найбільш важливі характеристики, що дозволяють відрізнити його від інших схожих явищ.

Виокремлено й обґрунтовано загальні та специфічні ознаки юридичної консультативної діяльності. До загальних віднесено: верховенство права, незалежність, нормативність, формальність, професійність, процесуальний характер, колективність праці. Вказано на те, що названі ознаки є загальними, оскільки властиві будь-якому виду юридичної діяльності. Виявлено й специфічні ознаки юридичної консультативної діяльності, яка зокрема: а) тісно пов'язана з діяльністю підприємства, установи, організації; б) за своїм призначенням має переважно рекомендаційний характер; в) характеризується відносною доступністю в контексті здобуття професії юрисконсульта.

Отже, сформульовано авторське визначення поняття юридичної консультативної діяльності, під якою пропонується розуміти різновид юридичної діяльності, що здійснюється на професійній основі у процесуально-правових формах і призначена для правового супроводження економічної діяльності підприємств (установ, організацій), забезпечення реалізації верховенства права.

Досліджено зміст і значення юридичної консультативної діяльності в соціальному середовищі. Структуру юридичної консультативної діяльності проаналізовано з позицій єдності змісту й форми, унаслідок чого виокремлено

такі складові, як суб'єкт, учасники, об'єкт, юридичні дії та операції, засоби виконання певної дії, способи досягнення мети, безпосередньо мета і результат.

Запропоновано класифікацію суб'єктів юридичної консультативної діяльності за критеріями: кількісного складу, сфери походження, мети діяльності. Засоби юридичної консультативної діяльності розподілено на такі групи: юридичні, технічні, інформаційно-довідкові.

За результатами узагальнення наукової літератури підготовлено методологічний висновок, відповідно якого способи юридичної консультативної діяльності класифікуються сучасними авторами за такими критеріями: легітимності (юридичного закріплення), походження, вольовий, мети впливу, змісту впливу, кількості суб'єктів. Аргументовано позицію щодо важливості розмежування юридичних дій та операцій.

Функції юридичної консультативної діяльності визначено як основні напрями її впливу на виробничі відносини, що склалися на підприємстві (в установі чи організації) та спрямовані на правове супроводження його діяльності шляхом використання правових засобів і процедур, а також правових та організаційних форм діяльності. Запропоновано класифікувати функції юридичної консультативної діяльності за критерієм предметної спрямованості на інформаційну, захисну, організаційну, виховну, комунікативну, контрольну, пошуково-пізнавальну, прогностичну. Для кожної із них властивий свій набір юридичних дій. Обґрунтовано, що функції юридичної консультативної діяльності відображають її роль і призначення в житті суспільства.

Проаналізовано перелік професійних дій працівника юридичної служби, серед яких виокремлено консультування, яке запропоновано трактувати як особливий елемент змісту професійної діяльності юрисконсульта, що реалізується за певним алгоритмом у формі правової поради чи рекомендації, спрямованої на задоволення правових інтересів особи-запитувача, яка виявила потребу в отриманні професійної юридичної допомоги.

Охарактеризовано завдання та процедуру здійснення консультування як окремого виду професійних юридичних дій, а також виявлено його особливості.

Доведено, що, виявлені в процесі дослідження, особливості консультування як окремого виду юридичних дій виокремлюють його серед інших професійних дій юрисконсульта, а також підкреслюють специфічність цього елемента змісту діяльності працівника юридичної служби.

Здійснено порівняльно-правовий аналіз стану нормативно-правового регулювання юридичної консультативної діяльності та професії юрисконсульта в окремих зарубіжних країнах, розкрито вітчизняні особливості в контексті досліджуваного питання. Виявлено спільне та відмінне в роботі юридичної служби на території досліджуваних країн. Узагальнення та аналіз зарубіжного досвіду юридичного консультування дозволяє охарактеризувати тенденції його розвитку в інших країнах, виявити проблемні моменти в нормативно-правовому регулюванні професійної діяльності юрисконсульта в Україні.

Охарактеризовано сучасну практику здійснення юридичної консультативної діяльності в Україні. Встановлено, що професія юрисконсульта набуває все більшої актуальності, що зумовлено підвищенням ролі права в суспільстві та на виробництві. Завдяки аналізу сучасного стану виявлено ряд факторів, які здійснюють негативний і руйнуючий вплив на стан юридичної консультативної діяльності. Зокрема, до таких факторів віднесено: недосконалість нормативної бази, політичну й економічну нестабільність у державі, відсутність закріпленого переліку повноважень працівника юридичної служби, нечіткість визначених освітньо-кваліфікаційних вимог до посади юрисконсульта, низький рівень професійної теоретичної й практичної підготовки фахівців, відсутність деонтологічних норм щодо правил професійної поведінки юрисконсульта тощо.

Вивчення вітчизняного й зарубіжного досвіду дозволило визначити можливі шляхи вдосконалення юридичної консультативної діяльності та професії юрисконсульта в Україні. Доведено, що найбільш дієвим та ефективним шляхом удосконалення юридичної консультативної діяльності є розробка та прийняття спеціального закону, який би належним чином регламентував професійну діяльність юрисконсульта та визначив його правовий статус у державі, передбачив злагоджену систему гарантій професійної діяльності, закріпив

деонтологічні стандарти здійснення юридичної консультативної діяльності. Окрім прийняття такого законодавчого акта, варто вжити заходи, спрямовані на підвищення професійної культури представників юридичних професій, у тому числі юрисконсульта, зміцнення морально-етичних засад його професійної діяльності. Аргументовано авторську позицію щодо необхідності створення системи професійних об'єднань юрисконсультів у нашій державі, а також запровадження окремого напрямку підготовки таких спеціалістів у закладах вищої юридичної освіти та розробки відповідної освітньої програми. Усунення існуючих проблем у сфері здійснення юридичної консультативної діяльності створить сприятливі та безпечні умови для її розвитку, що підвищить рівень надання юридичних послуг і якість роботи юрисконсульта.

Ключові слова: верховенство права, консультативна дія, консультування, підприємство, правове супроводження, юридична консультативна діяльність, юридична служба, юрисконсульт.

SUMMARY

Voloshyna Ia. L. Legal advisory activity: theoretical and legal research. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of Sciences (PhD) in speciality 12.00.01 "Theory and History of State and Law; the history of political and legal studies" (081 – Law). – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2019.

The thesis is devoted to the comprehensive study of the theoretical and legal foundations of legal advisory activity. The author's definition of the concept of "legal advisory activity" has been developed taking into account existing scientific representations, experience of scientific comprehension of the studied issues.

The methodology of the subject study is defined as a system of principles, tools, methods and forms of organization and conducting scientific comprehension of legal advisory activity issues. It is substantiated that appropriate selection of methods and methodological approaches, their correct application allow us to reveal the basic features of the studied phenomenon, and solve the set cognitive tasks. The choice of this or that method is due to the peculiarities of the advisory activity itself that is to be understood in the historical, theoretical, structural-functional and other aspects.

In the process of studying legal advisory activity the author used a set of methods and approaches that helped to reach the scientific goal, to fulfill the tasks necessary for forming a holistic view of the sphere of advisory activity, its subjects of implementation, structure, functions, etc. The activity approach was selected to be a leading one, which served as the basis for organization and planning of the research of advisory activity as a complex dynamic phenomenon.

The methodological basis of legal advisory activity research, which consists of such methods as: hermeneutic, historical, structural, functional, comparative legal, systemic, dogmatic (formal-logical), classification, prognostic, concrete sociological, is highlighted.

The historical aspects of the formation and development of legal advisory activity are determined. It is defined that the first germs of the profession of legal advisor are observed even in the time of Roman law. At the beginning of the 20th century, the

profession of legal advisor was defined as a separate professional group, which became known according to the results of the generalization of archival documents.

In the course of the research, the concept of "legal advisory activity", which is an important component of the theoretical notions about the aforementioned phenomenon, has been developed and offered for scientific use, in which the most important characteristics are fixed, which makes it possible to distinguish it from similar phenomena.

The general and specific features of legal advisory activity are defined and substantiated. The general features include: the rule of law, independence, normativity, formality, professionalism, procedural character, collectivity of work. It is indicated that these features are general because they are inherent in any type of legal activity. The specific features of legal advisory activity are revealed, in particular, it: a) is closely connected with the activity of the enterprise, institution, organization; b) by its purpose is mainly of recommendatory nature; c) is characterized by relative accessibility in the context of obtaining the profession of legal advisor.

Thus, the author formulated the definition of the concept of legal advisory activity, under which the kind of legal activity carried out on a professional basis via procedural legal forms is offered to be understood and is intended for legal support of economic activity of enterprises (institutions, organizations), ensuring the execution of the rule of law.

The content and significance of legal advisory activity in the social environment are researched. The structure of legal advisory activity is analyzed from the point of view of the unity of content and form, as a result of which, such components as subject, participants, object, legal actions and operations, means of execution of a certain action, methods of achieving the goal, the purpose itself and the result are distinguished.

The classification of subjects of legal advisory activity according to the following criteria: quantitative composition, sphere of origin, purpose of activity is offered. The means of legal advisory activity are divided into the following groups: legal, technical, informational and referential.

According to the results of the synthesis of scientific literature, the author prepared a methodological conclusion, according to which the methods of legal advisory activity are classified by modern authors according to the following criteria: legitimacy (legal consolidation), origin, volitional, purpose of influence, content of influence, and number of subjects. The position on the importance of distinguishing between legal actions and operations is argued.

The functions of legal advisory activity are defined as the main directions of its influence on industrial relations existing in an enterprise (in an institution or organization) and aimed at legal support of its activity through the use of legal means and procedures, as well as legal and organizational forms of activity. It is offered to classify the functions of legal advisory activity according to the criterion of subject orientation on informational, protective, organizational, educational, communicative, control, search-cognitive, and prognostic. Each of them has its own set of legal actions. It is substantiated that the functions of legal advisory activity reflect its role and purpose in the life of society.

The list of professional actions of the legal service officer is analyzed, among which the counseling is separated and is offered to be interpreted as a special element of the professional activity content of the legal advisor, implemented in accordance with a certain algorithm in the form of legal advice or recommendation aimed at satisfying the legal interests of the inquirer, who expressed the need for obtaining professional legal assistance.

The task and procedure of counseling as a separate type of professional legal actions are characterized, and its features are revealed. It is proved that, the revealed in the course of research, features of counseling as a separate type of legal actions distinguish it from other professional actions of the legal advisor, as well as emphasize the specificity of this element of the content of the legal officer work.

A comparative-legal analysis of the state of normative-legal regulation of legal advisory activity and the profession of legal advisor in certain foreign countries was carried out; domestic features were revealed in the context of the issue under investigation. The common and specific in legal service on the territory of the studied

countries is revealed. Summarization and analysis of foreign experience in legal counseling allows us to characterize the trends of its development in other countries, to identify the problem points in the normative-legal regulation of the professional activity of legal advisor in Ukraine.

The modern practice of legal advisory activity in Ukraine is described. It has been established that the profession of legal advisor becomes more and more relevant, due to the increasing role of law in society and in the workplace. Due to the analysis of the current state, a number of factors having a negative and destructive impact on the state of legal advisory activity have been identified. In particular, such factors include: imperfection of the regulatory framework, political and economic instability in the state, absence of a fixed list of duties of the legal service officer, uncertainty of some educational and qualification requirements for the position of legal advisor, low level of professional theoretical and practical training of specialists, lack of deontological norms regarding the rules of legal advisor professional conduct and so on.

The study of domestic and foreign experience has allowed us to identify possible ways to improve the legal advisory activity and the profession of legal advisor in Ukraine. It is proved that the most efficient and effective way to improve legal advisory activity is to develop and adopt a special law that would properly regulate the professional activity of the legal advisor and determine his legal status in the state, foresee a harmonized system of guarantees of professional activity, consolidate the deontological standards of legal advisory activity. In addition to the adoption of such a legislative act, measures to increase the professional culture of members of legal professions, including legal advisor, strengthening the moral and ethical principles of his professional activity should be taken. The author's position on the necessity of creating a system of professional associations of legal advisors in our state is argued, as well as the introduction of a separate direction for the training of such specialists in higher legal educational institutions and the development of a relevant educational program. Elimination of existing problems in the field of legal advisory activity will create favorable and safe conditions for its development, which will increase the level of providing legal services and the quality of legal advisor.

Key words: rule of law, advisory action, counseling, enterprise, legal support, legal advisory activity, legal service, legal advisor.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ,

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Волошина Я. Л. Функції юридичної консультативної діяльності. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. Вип. 4. С. 32–38.
2. Волошина Я. Л. Особливості професійної культури юрисконсульта. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 1 (11). С. 193–204.
3. Волошина Я. Л. Особенности консультирования как отдельного вида юридических действий. *Право и закон*. 2016. № 3 (5). С. 13–17.
4. Волошина Я. Л. Поняття юридичної консультативної діяльності як виду юридичної діяльності. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2 (103). С. 318–326.
5. Волошина Я. Л. Порівняльна характеристика юридичної консультативної діяльності в Україні та Польщі. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 4 (105). С. 338–349.
6. Волошина Я. Л. Договорная работа как одно из направлений профессиональной деятельности юрисконсульта. *Право и политика*. 2017. № 1. С. 132–136.
7. Волошина Я. Л. Правове супроводження зовнішньоекономічної діяльності підприємства, установи, організації. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 2. С. 75–80.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Волошина Я. Л. Особливості змісту професійної діяльності юрисконсульта. *Держава і право сучасної України: досвід комплексного аналізу* (Київ, 19 листоп. 2013 р.). Київ, 2014. С. 28–31.
9. Волошина Я. Л. Конфліктологія та діяльність юриста: аспекти співвідношення. *Наукові і методологічні традиції в Національному авіаційному*

університеті : матеріали круглого столу (Київ, 17 груд. 2013р.). Київ, 2014. С. 19–21.

10. Волошина Я. Л. До питання функцій юрисконсульта. *Правова доктрина та юридична практика: досвід і перспективи розвитку* : матеріали постійно діючого науково-теоретичного семінару (Київ, 25 берез. 2014 р.). Київ, 2014. Вип. 3. С. 29–31.

11. Волошина Я. Л. Особливості консультування як окремого виду юридичних дій. *Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Полтава, 8 груд. 2016 р.) : у 2 ч. Полтава, 2016. Ч. 1. С. 275–278.

12. Волошина Я. Л. Юридична консультативна діяльність як різновид юридичної діяльності. *Правоохоронна діяльність: історія, сучасний стан, перспективи розвитку* : матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 23 берез. 2017 р.). Київ, 2017. С. 28–30.

13. Волошина Я. Л. Функції юридичної консультативної діяльності як основні напрями впливу. *Механізм правового регулювання правоохоронної та правозахисної діяльності в умовах формування громадянського суспільства (осінні читання)* : матеріали Всеукр. наук. конф. (Львів, 27 жовт. 2017 р.). Львів, 2017. С. 77–79.

14. Волошина Я. Л. Шляхи удосконалення юридичної консультативної діяльності в Україні. *VII наукові читання, присвячені пам'яті академіка В. В. Конєйчикова* : матеріали наук. читань (Київ, 17 листоп. 2017 р.). Київ, 2017. С. 16–18.

15. Волошина Я. Л. Забезпечення економічної безпеки підприємства як один із напрямів діяльності юрисконсульта. *Всеукраїнський саміт приватних детективів* : матеріали Всеукр. саміту приват. детективів (Дніпро, 30 листоп. 2017 р.). Дніпро, 2018. С. 26–30.

16. Волошина Я. Л. Структурна характеристика юридичної консультативної діяльності. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України* :

матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 26–27 січ. 2018 р.). Львів, 2018. С. 7–9.

17. Волошина Я. Л. Ведення договірної роботи юрисконсультантом на підприємстві. *Юриспруденція – базовая составная часть интеграционных процессов и современного правового поведения* : матеріали Міжнарод. науч.-практ. конф. (Кишинев, Республіка Молдова). Кишинев, 2018. С. 25–28.

18. Волошина Я. Л. Професійна діяльність юрисконсульта в Україні та Польщі: спільне і відмінне. *Права людини і поліція у сучасному світі* : матеріали круглого столу (Київ, 12 квіт. 2018 р.). Київ, 2018. С. 36–38.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНІ, ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ КОНСУЛЬТАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	25
1.1. Стан наукового осмислення юридичної консультативної діяльності	25
1.2. Методологія теоретико-правового дослідження юридичної консультативної діяльності	35
1.3. Історичні аспекти юридичної консультативної діяльності як правового явища в Україні	49
Висновки до розділу 1	65
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА РОЗУМІННЯ ЮРИДИЧНОЇ КОНСУЛЬТАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	69
2.1. Поняття юридичної консультативної діяльності як виду юридичної діяльності	69
2.2. Структурно-функціональна характеристика юридичної консультативної діяльності	93
2.3. Особливості консультування як окремого виду юридичних дій	120
Висновки до розділу 2	137
РОЗДІЛ 3. НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ КОНСУЛЬТАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	140
3.1. Нормативно-правове регулювання юридичної консультативної діяльності: зарубіжний досвід і вітчизняні особливості.....	140
3.2. Сучасний стан та шляхи удосконалення юридичної консультативної діяльності в Україні	170
Висновки до розділу 3	190
ВИСНОВКИ	193
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	199
ДОДАТКИ.....	228

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. В умовах формування правової держави та розвитку громадянського суспільства поглиблюється роль права, правових засобів регулювання, правової культури суспільства. Це зумовлено необхідністю посилення захисту прав і свобод, подолання негативних явищ правового нігілізму. У цьому контексті стає більш вагомим значення правничої професії, представники якої забезпечують реалізацію прав і свобод, підвищують рівень законності, запобігають правопорушенням, протидіють несправедливості.

Розвиток правової держави актуалізує необхідність чіткого дотримання й виконання юридичних норм у всіх сферах життєдіяльності суспільства, зокрема на виробництві, в організаціях чи установах, а також поширення професії юрисконсульта, на якого покладено обов'язок щодо забезпечення законності та попередження правопорушень у діяльності підприємства, установи, організації. З розширенням сфери господарювання та виробничих відносин виникає необхідність підвищувати ефективність правового супроводження діяльності підприємств, установ та організацій, чим також зумовлена актуальність юридичної консультативної діяльності, що нині є одним із найпоширеніших видів професійної діяльності правників. Кожне підприємство (установа або організація) потребує юридичної служби або юрисконсульта, що здійснюють правове забезпечення діяльності всієї структурно-організаційної одиниці, захист прав та інтересів трудового колективу.

У нормальному функціонуванні підприємств, установ та організацій важливу роль відіграє юридична служба, що захищає їхні інтереси та власність, забезпечує дотримання законодавства адміністрацією та працівниками, забезпечує юридичну ефективність роботи організаційної структури. Головним професійним обов'язком кожного юрисконсульта на підприємстві (в установі або організації) є правове забезпечення їхньої діяльності та гарантування дотримання законності. З огляду на високий рівень злочинності та збільшення кількості правопорушень

(передусім економічних злочинів), значущість діяльності юрисконсульта зростає, а його професія стає дедалі престижнішою.

Наукові дослідження проблематики юридичної консультативної діяльності умовно можна розподілити за двома групами. Перша стосується досліджень у сфері юридичної діяльності та її видів, а саме юридичної консультативної, висвітлення основних теоретико-правових засад професійної діяльності юристів. Цій тематиці присвячено праці С. С. Алексєєва, Ю. М. Аристакова, В. Д. Бабкіна, О. М. Бандурки, І. В. Бенедика, Ю. М. Бисаги, І. В. Бризгалова, І. В. Голованя, В. М. Горшенєва, А. Е. Жалінського, М. І. Кагадія, В. М. Карташова, В. В. Комарова, О. О. Кравця, М. В. Кравчука, В. І. Леушина, В. С. Личка, В. К. Мамутова, Н. М. Оніщенко, І. Г. Орловської, Б. І. Пугінського, Н. П. Свиридюк, О. Ф. Скакун, С. С. Сливки, В. П. Фофанова, Б. В. Шагієва, О. В. Шмоткіна.

Другу групу становлять дослідження, де предметом пізнання було визначено юридичну консультативну діяльність і консультування, вивчали які Н. О. Анісімова, Р. Буссе, М. Є. Василенко, С. Гледдінг, С. Д. Гусарєв, А. О. Краснейчук, В. О. Лозовий, Р. Нельсон-Джоунс, О. В. Петришин, Н. К. Роверс, К. Роджерс, О. М. Смірнова, О. Д. Тихомиров, С. Я. Фурса.

Питанням професійної культури юрисконсульта, засобам її формування та чинникам можливого впливу на неї присвячено деонтологічні дослідження таких науковців, як: Є. В. Аграновська, І. В. Воронова, В. В. Головченко, О. Г. Данильян, О. М. Карпов, Д. Коммерс, С. І. Максимов, О. І. Осауленко, М. С. Панов, П. М. Рабінович, Ю. І. Римаренко, В. М. Сущенко, В. Я. Тацій, Ю. М. Тодика, Б. О. Чупринський та ін.

Водночас значна кількість питань юридичної консультативної діяльності залишилася поза увагою науковців, а саме: історія її становлення, поняття, внутрішня будова, функціональне призначення, тому вони потребують додаткових досліджень.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку

правової науки на 2016–2020 рр., затверджених Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р., Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2014–2017 рр., схвалених вченою радою Національної академії внутрішніх справ (протокол № 28 від 29 жовтня 2013 р.), у контексті Національної стратегії розвитку освіти на 2012–2021 рр. Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Національної академії внутрішніх справ (протокол № 23 від 22 грудня 2015 р.).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є комплексний аналіз теоретико-правових засад юридичної консультативної діяльності та розроблення на цій підставі науково обґрунтованих пропозицій щодо її вдосконалення в Україні.

Для досягнення зазначеної мети необхідно було вирішити такі *задачі*:

- узагальнити здобутки юридичної науки та здійснити аналіз джерельної бази з проблематики юридичної консультативної діяльності;
- визначити основні методологічні підходи й методи дослідження юридичної консультативної діяльності;
- з’ясувати історичні аспекти становлення та розвитку юридичної консультативної діяльності, окреслити витоки професії юрисконсульта;
- запропонувати авторське визначення поняття «юридична консультативна діяльність» на підставі виявлених специфічних ознак;
- здійснити структурну характеристику юридичної консультативної діяльності та визначити її функції;
- сформулювати поняття консультування, проаналізувати завдання та процедуру здійснення, виявити його особливості як окремого виду юридичних дій;
- охарактеризувати рівень нормативно-правового регулювання юридичної консультативної діяльності, здійснити порівняльно-правовий аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду, а також визначити особливості здійснення професійної діяльності юрисконсульта в Україні й за кордоном;

– висвітлити сучасну практику здійснення юридичної консультативної діяльності, запропонувати шляхи її вдосконалення в Україні.

Об’єкт дослідження – юридична консультативна діяльність як явище правової дійсності.

Предмет дослідження – теоретико-правові засади юридичної консультативної діяльності.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить система методологічних підходів і методів наукового пізнання, вибір яких зумовлений предметом дослідження.

З метою забезпечення повноти й обґрунтованості дослідження було використано такі підходи та методи наукового пізнання: *діяльнісний підхід* – для дослідження юридичної консультативної діяльності як складного динамічного явища, виявлення особливостей її здійснення, а також визначення її взаємодії з іншими явищами правової дійсності (підрозділи 1.3, 2.1, 3.2); *герменевтичний метод* – для інтерпретації наукових текстів, нормативно-правових актів і навчальних матеріалів з питань досліджуваної проблематики (підрозділи 2.1, 2.3, 3.1); *історичний метод* – під час висвітлення особливостей формування й розвитку юридичної консультативної діяльності та професії юрисконсульта (підрозділ 1.3); *структурний метод* – для здійснення структурної характеристики юридичної консультативної діяльності (підрозділ 2.2); *функціональний метод* – з метою з’ясування функціональної характеристики юридичної консультативної діяльності (підрозділ 2.2); *порівняльно-правовий метод* – для визначення співвідношення консультування з іншими юридичними діями, а також здійснення порівняльного аналізу юридичної консультативної діяльності в Україні та деяких зарубіжних країнах, виявлення спільного та відмінного в роботі юридичної служби (підрозділи 2.3, 3.1); *системний метод* – у дослідженні юридичної консультативної діяльності як цілісної системи, структурні елементи якої є взаємозалежними, а також для визначення ролі кожного зі структурних елементів аналізованого виду юридичної діяльності (підрозділи 2.1, 2.2); *догматичний (формально-логічний) метод* – для формування понятійного апарату юридичної

консультативної діяльності та висвітлення змісту таких понять, як «юридична консультативна діяльність», «функції юридичної консультативної діяльності», «консультування» (підрозділи 2.1–2.3); *метод класифікації* – для здійснення класифікації суб'єктів і функцій юридичної консультативної діяльності, а також способів її здійснення (підрозділ 2.2); *прогностичний метод* – для визначення основних шляхів удосконалення юридичної консультативної діяльності в Україні (підрозділ 3.2); *конкретно-соціологічний метод* – під час проведення анкетування, спрямованого на з'ясування суспільного бачення сучасного стану та перспектив розвитку юридичної консультативної діяльності в Україні (підрозділ 3.2).

Емпіричну базу дослідження становлять результати соціологічного опитування працівників юридичних служб (юрисконсультів) органів державної влади, підприємств, установ, організацій, а також керівників юридичних підрозділів організаційних структур (285 респондентів).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших комплексних теоретико-правових досліджень у юридичній науці, у межах якого висвітлено історичні, теоретичні та методологічні аспекти юридичної консультативної діяльності.

У межах означеної роботи обґрунтовано низку наукових положень, важливих для осмислення та вдосконалення юридичної консультативної діяльності в Україні, зокрема:

вперше:

– узагальнено та систематизовано науково-джерельну базу дослідження з проблематики юридичної консультативної діяльності, унаслідок чого всі джерела з обраної проблематики запропоновано розподілити на групи за критерієм сфери наукового інтересу: доктринальні, нормативні, довідкові, електронно-інформаційні, архівні матеріали. Використані в роботі доктринальні джерела об'єднано у дві групи за критерієм особливостей предметної сфери дослідження: а) праці, у яких досліджено юридичну діяльність та її види, з-поміж яких юридична консультативна; б) праці, присвячені безпосередньо висвітленню

характерних рис професійної діяльності юрисконсульта, що стало надійним теоретичним підґрунтям джерельної бази дослідження;

– запропоновано авторське визначення поняття «юридична консультативна діяльність», яке слід тлумачити як різновид юридичної діяльності, що здійснюється на професійній основі у процесуально-правових формах і призначена для правового супроводження економічної діяльності підприємств (установ, організацій), забезпечення реалізації верховенства права;

– охарактеризовано історичні аспекти становлення та розвитку юридичної консультативної діяльності, зокрема визначено витoki консультативної професійної діяльності юристів, які походять із римського права, і нормативне виокремлення юрисконсультів у професійну групу;

– висвітлено особливості здійснення правового регулювання юридичної консультативної діяльності, порядок й умови доступу до професії юрисконсульта, систему його соціальних гарантій і нормативні засади діяльності в зарубіжних країнах (Польщі, Білорусії, Німеччині, Франції, Угорщині);

удосконалено:

– уявлення про структурно-функціональну характеристику юридичної консультативної діяльності, завдяки чому висвітлено зміст окремих елементів структури консультативної діяльності, а перелік її функцій доповнено такими, як: інформаційна, захисна, організаційна, виховна, комунікативна, контрольна, пошуково-пізнавальна, прогностична;

– поняття консультування (як окремої юридичної дії), котре пропоновано трактувати як особливий елемент змісту професійної діяльності юрисконсульта, що реалізується за певним алгоритмом у формі правової поради чи рекомендації, спрямованої на задоволення правових інтересів особи-запитувача, яка виявила потребу в отриманні професійної юридичної допомоги;

дістали подальший розвиток:

– методологічні засади дослідження юридичної консультативної діяльності, що зумовлені особливостями предмета пізнання, унаслідок чого обґрунтовано тезу про пріоритетне використання діяльнісного підходу, який виконує

інтеграційну (об'єднувальну) функцію щодо низки загальнонаукових і конкретно-наукових методів, що й надало можливість реалізувати мету теоретико-правового дослідження юридичної консультативної діяльності;

– положення щодо характеристики сучасного стану юридичної консультативної діяльності, позитивним моментом якої слід вважати те, що професія юрисконсульта є досить актуальною та затребуваною, що засвідчує факт наявності посади юрисконсульта (спеціаліста юридичної служби) у будь-якій організаційній структурі. Негативними факторами в юридичній консультативній діяльності є недосконалість нормативної бази; низький рівень професійної культури та якості освітнього процесу; відсутність деонтологічних стандартів професійної діяльності юрисконсульта; недосконалість системи підвищення кваліфікації; несформованість професійних об'єднань юрисконсультів; високий рівень коруптованості;

– положення щодо визначення головних шляхів удосконалення юридичної консультативної діяльності в Україні, як-от: формування законодавчих пропозицій до законопроекту «Про юридичну освіту та юридичну (правничу) професію» і підготовка законопроекту «Про юрисконсульта та його професійну діяльність».

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що в дисертації сформульовано й обґрунтовано наукові положення, які дають змогу розширити теоретико-правове уявлення про юридичну консультативну діяльність. Теоретичні й прикладні висновки, рекомендації дисертаційного дослідження набули практичного застосування та мають перспективу використання в:

науково-дослідній роботі – для проведення наукових досліджень із теорії права та науково-правових експертиз нормативних актів (акт впровадження Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України);

законотворчій діяльності – для вдосконалення чинного законодавства України, яким урегульовано професійну діяльність юрисконсульта й роботу юридичної служби підприємства, установи, організації (акт впровадження Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти від 28 грудня 2018 р.);

правозастосовній діяльності – під час вирішення цивільних і господарських справ, передусім щодо забезпечення реалізації функції представництва законних прав та інтересів юридичних осіб (акт впровадження Рівненського районного суду Рівненської області від 25 квітня 2018 р.; акт впровадження Господарського суду Івано-Франківської області від 14 червня 2018 р.);

освітньому процесі – під час викладання навчальних дисциплін «Юридична деонтологія», «Теорія права», «Нормотворча діяльність», «Теорія держави і права», «Договірне право», «Корпоративне право», а також розроблення тренінг-курсу «Вступ до спеціальності: Юридична деонтологія» та в діяльності юридичної клініки університету (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 5 квітня 2018 р.; акт впровадження ДВНЗ «Київський національний економічний університет» від 5 квітня 2018 р.; акт впровадження Маріупольського державного університету від 16 травня 2018 р.).

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення дисертації підлягали обговоренню на засіданнях кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ, а результати дисертаційного дослідження оприлюднено на міжнародних, всеукраїнських науково-теоретичних і науково-практичних конференціях, засіданнях круглих столів, науково-теоретичних семінарах, зокрема: Міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України» (м. Львів, 26–27 січня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Особенности адаптации законодательства Молдовы и Украины к законодательству Европейского Союза» (м. Кишинів, Республіка Молдова, 23–24 березня 2018 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу: теоретичні та практичні аспекти» (м. Полтава, 8 грудня 2016 р.); Всеукраїнській науковій конференції молодих науковців «Механізм правового регулювання правоохоронної та правозахисної діяльності в умовах формування громадянського суспільства (осінні читання)» (м. Львів, 27 жовтня 2017 р.); Всеукраїнському саміті приватних детективів (м. Дніпро, 30 листопада 2017 р.); науково-теоретичній конференції, присвяченій пам'яті видатного

науковця О. Ф. Граніна «Правоохоронна діяльність: історія, сучасний стан, перспективи розвитку» (м. Київ, 23 березня 2017 р.); засіданні круглого столу, присвяченого 90-річчю академіка В. В. Копейчикова «Держава і право сучасної України: досвід комплексного аналізу» (м. Київ, 19 листопада 2013 р.); круглого столу «Наукові і методологічні традиції в Національному авіаційному університеті» (м. Київ, 17 грудня 2013 р.); круглого столу, присвяченого пам'яті С. Л. Лисенкова «Права людини і поліція у сучасному світі» (м. Київ, 12 квітня 2018 р.); наукових читаннях «VII наукові читання, присвячені пам'яті академіка В. В. Копейчикова» (м. Київ, 17 листопада 2017 р.); постійно діючому науково-теоретичному семінарі «Правова доктрина та юридична практика: досвід і перспективи розвитку» (м. Київ, 25 березня 2014 р.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (317 найменувань на 29 сторінках) і чотирьох додатків (на тридцяти чотирьох сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 261 сторінка, з них основного тексту – 211 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНІ, ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ КОНСУЛЬТАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Стан наукового осмислення юридичної консультативної діяльності

Необхідність дослідження історіографії та стану наукового осмислення юридичної консультативної діяльності зумовлена необхідністю характеристики різних джерел щодо стану розвитку та особливостей її здійснення як різновиду юридичної діяльності.

Використану в процесі дослідження наукову літературу поділено за критеріями зовнішньої форми та характеру походження, внаслідок чого виокремлено такі джерела: доктринальні, нормативні, довідкові, електронно-інформаційні, архівні матеріали.

У свою чергу використані у праці доктринальні джерела за критерієм особливостей предметної сфери дослідження розподілено на дві групи: а) праці, в яких досліджується юридична діяльність та її види, у тому числі й юридична консультативна; б) праці, які присвячені безпосередньому висвітленню характерних рис професійної діяльності юрисконсульта, що стало надійним теоретичним підґрунтям джерельної бази дослідження.

Загальнотеоретичні питання юридичної консультативної діяльності та інших видів професійної діяльності юристів були предметом вивчення багатьох учених. Так, наприклад, С.С. Алексєєв, Ю.М. Аристаков, В.Д. Бабкін, О.М. Бандурка, І.В. Бенедик, І.В. Бризгалов, І.В. Головань, В.М. Горшенєв, А.Е. Жалінський, В.М. Карташов, В.В. Комаров, О.О. Кравець, М.В. Кравчук, В.І. Леушин, В.К. Мамутов, Н.М. Оніщенко, Б.І. Пугінський, Н.П. Свиридюк, О.Ф. Скакун, С.С. Сливка, В.П. Фофанов, Б.В. Шагієв, О.В. Шмоткін та інші науковці досліджували професійну діяльність юриста, її види та ознаки, торкаючись загальнотеоретичних питань юридичної консультативної діяльності. У своїх наукових розвідках дослідники значну увагу приділили фундаментальним

категоріям юридичної діяльності, зокрема, поняттю, ознакам, функціям, структурі.

Наукові доробки В.П. Беляєвої, О.Г. Варич, В.В. Волинця, В.К. Гойман-Червонюка, О.В. Іванової, В.М. Корельського, Р.З. Лівшиця, О.В. Малька, І.І. Мотиля, В.М. Протасова, П.М. Рабіновича, А.В. Сидорова, І.М. Ситара, О.В. Сурилова, Т.О. Шкляр присвячені питанням функцій держави, права, юридичної діяльності, законності, юридичної відповідальності та іншим суспільно-правовим явищам, що послугувало теоретичною основою для подальшого дослідження окремих елементів та властивостей юридичної консультативної діяльності, формування її функціональної характеристики.

Сама юридична консультативна діяльність і консультування в різних сферах та галузях людської діяльності стали предметом досліджень таких науковців, як: Р. Буссе, М.Є. Василенко, С. Гледдинг, С.Д. Гусарєв, В.О. Лозовий, Т. Михалик, Р. Нельсон-Джоунс, Л.Е. Орбан-Лембрик, О.В. Петришин, Н.К. Роверс, К. Роджерс, О.М. Смірнова, О.Д. Тихомиров, С.Я. Фурса, А. Ларсон.

Науковою основою дисертаційного дослідження стали також праці вчених, присвячені суміжним видам професійної діяльності правників, що охоплюються змістом категорії «юридична діяльність».

Окрема увага приділяється питанням правової допомоги, що також є корисним для дослідження консультації як дії. Питання правової допомоги досліджувалися у різних ракурсах: як вид юридичної діяльності, що має вигляд правової послуги (В.С. Личко) [93]; як сприяння визначених законодавством суб'єктів особі у реалізації її прав (Ю.Т. Шрамко) [273]; як процес надання юридичної допомоги, що спрямований на роз'яснення правових норм та правильне їх застосування (П.В. Павліш) [126]; як кваліфіковану допомогу фахівця, яка виражається у формі трактування правових норм, складання правової документації, юридичної консультації (В.М. Ісакова) [54].

Для пізнання окремих теоретичних характеристик юридичної консультативної діяльності було використано довідкові матеріали, зокрема, юридичні енциклопедії, тлумачні словники, довідники та інші джерела, в яких

зосереджено інформацію про розуміння окремих положень професійної діяльності юрисконсульта, правові підстави організації праці, історичні факти становлення та розвитку досліджуваного виду професійної діяльності юристів.

Окрім інших загальновідомих наукових джерел, значимою для проведення дослідження юридичної консультативної діяльності є робота С.С. Алексєєва «Введение в юридическую специальность», в якій розкрито сутність багатьох теоретичних питань системи юридичної діяльності та юридичної професії загалом. Автором не лише охарактеризовано роботу професійного юриста, а й висвітлено її особливості, розкрито функції юридичної професії, визначено види юридичної роботи. Окрім іншого, науковцем було розкрито основні юридичні спеціальності, а саме: слідчого, судді, прокурора, адвоката, нотаріуса та працівника юридичної служби (юрисконсульта). У контексті зазначених юридичних професій теоретик виокремив сутність професійної діяльності юриста взагалі та роботи кожного з них, визначив перелік вимог, які висуваються до кожної юридичної професії, висвітлив значущість та відповідальність представників конкретних юридичних спеціальностей [3].

Разом з цим С.С. Алексєєв не розкрив зміст саме юридичної консультативної діяльності як такої, що здійснюється юрисконсультом або працівником юридичної служби на професійній основі. Також поза увагою науковця залишились питання щодо висвітлення структурної характеристики та визначення переліку функцій представників кожної юридичної спеціальності, у тому числі й юрисконсульта.

Водночас привертає увагу різноаспектність авторського мислення, багатогранність загальнотеоретичної характеристики юридичної професії, вміння поєднати в одному образі декілька рівнів його сприйняття, а, отже, висвітлити особу правника з різних ракурсів: правового, соціального, політичного. Це дозволяє зробити логічний висновок, що юрист є прикладом для кожного члена суспільства, взірцем справедливості та борцем за правову й міцну демократичну державу, в якій панує закон. Збагнувши всю вагомість і соціальну значимість юридичної професії для державного механізму, правової системи країни, можна

говорити про підвищення рівня правового виховання населення та конституційного розвитку держави.

Аналізуючи питання про важливість юридичної консультативної діяльності, відповідальність працівника юридичної служби, значимою для подальших досліджень стає авторська позиція С.С. Алексєєва, який пропонує розглядати особу юрисконсульта як штатного працівника підприємства (установи або організації), що здійснює правове забезпечення діяльності певної структурно-організаційної одиниці. Окрім того автором визначено професійні особливості роботи юрисконсульта та загальні вимоги, що висуваються до представників юридичної служби підприємства, установи, організації. Завдяки висвітленню зазначених вище характеристик на сьогодні стає можливим більш детальне осмислення особи юрисконсульта, визначення його ролі у процесі функціонування і розвитку не лише організаційної структури, а й держави та суспільства в цілому.

Окремі авторські висновки та пропозиції виконали роль дороговказу для цілого ряду наступних наукових розвідок у сфері юридичної діяльності, заклали основу для формування відповідної наукової теорії.

У процесі підготовки дисертаційного дослідження використано також найбільш вагомі та корисні для проведення теоретичних узагальнень положень монографії В.І. Леушина, які передбачають, що юридична практика та правове виховання є обов'язковою умовою ефективності професійної діяльності юристів, у тому числі й консультативної. У такій інтерпретації формується наукова позиція, що ґрунтується на цілісному сприйнятті системи юридичної діяльності, в якій теорія та практика є взаємодоповнюючими елементами.

Науковець співвідносить юридичну практику з правовими відносинами консультативного характеру, наголошуючи на тому, що проведення відповідного аналізу практичної діяльності правників сприятиме вирішенню нормотворчих проблем і підвищенню рівня законності в державі, що тільки таким чином можна перевірити ефективність і дієвість норм права, а також інших якісних характеристик правового суспільства [92].

Окрім вказаної монографії, в процесі дисертаційного дослідження було використано також інші наукові праці, присвячені пізнанню різних видів соціальної діяльності, у тому числі й юридичної. Так, В.М. Карташовим досліджувалися поняття, структура, функції та цінність юридичної діяльності, що також стало суттєвим внеском у розвиток предметної області досліджень сфери застосування професійної праці юристів. У своєму науковому напрацюванні вчений визначив місце юридичної діяльності серед усіх інших видів людської діяльності та в правовій системі взагалі [62]. Автор сприймає юридичну діяльність як самостійний елемент правової системи суспільства, який виконує роль системоутворюючого компонента. На підставі проведеного комплексного дослідження юридичної діяльності дослідник розкриває деякі аспекти проведення правової реформи та шляхи вдосконалення професійної діяльності представників юридичної професії, що також є корисним з урахуванням особливостей [61] сучасного етапу правових реформ в Україні.

Утім запропоновані науковцем шляхи вдосконалення професійної діяльності юристів мають переважно загальний характер, оскільки виокремлені без урахування особливостей кожної юридичної професії та напрямів діяльності адвоката, нотаріуса, прокурора, юрисконсульта тощо.

Для вивчення морально-деонтологічного аспекту юридичної консультативної діяльності в рамках проведеного дослідження особливо корисною стала праця С.С. Сливки, який досліджував сучасний стан юридичної практики в деонтологічному контексті та здійснив характеристику перспектив подальшого розвитку професійної діяльності юристів [189].

Значну увагу науковець приділяє теоретико-методологічним аспектам професійної культури юриста, формуванню його правосвідомості та професійної етики, акцентуючи увагу на обов'язковості правового виховання представників усіх правничих професій [188]. На його думку, саме правове виховання є невід'ємною складовою професійної культури будь-якого юриста (адвоката, нотаріуса, юрисконсульта, слідчого, прокурора тощо). Справді, нам імпонує твердження науковця про те, що для особи правника надзвичайно важливо мати

належний рівень професійної майстерності, правових знань і умінь, володіти високими моральними якостями та культурою ділового спілкування, відчувати повагу до права та законів тощо, тобто володіти професійною культурою.

Як слушно зазначає автор, професійна культура є комплексом усіх видів культур особи правника, в якому ключове місце відводиться правовій культурі як складовій частині та стержню професійної [191]. Також не можна не погодитися з позицією С.С. Сливки щодо поступового, а не миттєвого, процесу формування професійної культури, який відбувається паралельно із процесом становлення особи правника, а також має певні етапи формування. Однак, на нашу думку, необхідною і важливою умовою для професійного розвитку юриста та його становлення як фахівця є наявність достатнього рівня професійної культури (багажу юридичних знань, умінь і навичок, здобутого у закладі вищої освіти) при надходженні на роботу.

Серед інших робіт, які слугували теоретичною основою для проведення подальших досліджень системи юридичної діяльності, слід виділити праці С.Д. Гусарева, в яких значну увагу приділено методологічним та теоретичним аспектам. У своїй монографії автор характеризує структуру юридичної діяльності, форми її здійснення, завдання та функції, окреслює риси основних видів юридичної діяльності, таких як: судова, слідча, прокурорська, адвокатська, нотаріальна, виконавча, оперативно-розшукова, правоохоронна, захисна та консультативна [43]. Наукові положення, висвітлені автором у роботі, виступають науковою основою для запропонованого дисертаційного дослідження й розкривають найважливіші теоретичні та методологічні питання юридичної консультативної діяльності.

Автором також розкрито зміст основних понять теорії юридичної діяльності та визначено її основні принципи, функціональне призначення [42] професійної діяльності юристів, незалежно від специфіки роботи. Водночас охарактеризовано зміст не всіх складових категоріального апарату юридичної діяльності, а саме не розкрито поняття, що стосуються саме консультативної діяльності.

Вагомого значення для запропонованого дисертаційного дослідження мають наукові доробки С.Д.Гусарєва щодо проведеного аналізу структури та змісту юридичної діяльності. Це послугувало науковою базою для дослідження структурної та функціональної характеристики юридичної консультативної діяльності, вивчення її внутрішньої будови, визначення основних функціональних напрямів впливу професійної діяльності юрисконсульта на суспільство й державу, а також інші суспільно-правові явища.

Не менш значимими для проведення теоретико-правового дослідження юридичної консультативної діяльності стали довідкові джерела (енциклопедії, тлумачні словники та інші довідникові носії), в яких надається визначення понять та тлумачення слів. У процесі підготовки дисертаційного дослідження було використано: «Малу енциклопедію теорії держави і права» [99], «Юридичну енциклопедію» [279], «Сучасну правову енциклопедію» [199], «Великий енциклопедичний юридичний словник» [22], «Словник української мови» [135; 175] та інші джерела довідково-інформаційного характеру. Використовуючи довідкові джерела, вдалось з'ясувати зміст і лексичне значення таких слів, як: «вчинок», «дія», «метод», «порада», «професійна культура», «рекомендація», «юридична консультація» тощо. Довідкові джерела подають стислу характеристику тих чи інших явищ чи предметів, тобто визначають суть конкретного поняття та з'ясовують лексичне значення визначеного слова чи словосполучення.

Як відомо, в обігу існують загальні та галузеві довідникові джерела, останні з яких розподіляються за сферою вживання певної термінології та систематизують знання в конкретній галузі, наприклад: юридичні енциклопедії та юридичні словники, що містять систематизовані відомості про юридичні терміни, слова, поняття. Тому довідникові носії стали основою для подальшого вивчення змісту зазначених вище слів у контексті теоретико-правового дослідження юридичної консультативної діяльності, а також для стилістично грамотного формулювання визначених у запропонованому дисертаційному дослідженні ключових понять і категорій. Для будь-якого теоретичного дослідження

надзвичайно важливим моментом є використання точних за значенням понять, оскільки в мовному обігу є багато слів-паронімів, схожих за значенням, але не тотожних.

Корисними в процесі підготовки наукового дослідження стали електронно-інформаційні ресурси – офіційні веб-портали та сайти органів державної влади, закладів, організацій, підприємств та установ, на яких публікується сучасна й актуальна інформація, що може бути цікавою і для суспільства, і для науковців. На цих сайтах міститься розгорнута інформація про: сферу консультування та види юридичних консультацій, що надаються організаційною структурою; правове супроводження діяльності юридичних осіб за кордоном; процедуру відкриття фірми та виконання необхідних умов для цього; здійснення юристом представництва інтересів особи (фізичної або юридичної) у зарубіжних судах; освітньо-кваліфікаційні вимоги, що висуваються до корпоративного юриста (юрисконсульта) підприємства, компанії, фірми; напрями діяльності юридичного відділу, його завдання та функції, які безпосередньо залежать від роду діяльності організаційної структури тощо. Відомості, що розміщені на офіційних веб-сайтах органів державної влади, є достатньо інформативними та перевіреними: чи то шляхом опитування, чи то шляхом анкетування, чи то шляхом спостереження тощо. Такі відомості є в певній мірі оригінальними, оскільки їх неможливо знайти в джерелах іншого походження (доктринальних або нормативних).

Досліджуючи історичні аспекти та генезу юридичної консультативної діяльності як правового явища, історію виникнення й розвитку професії юрисконсульта, корисними стали архівні матеріали, що зберігаються в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України).

У процесі підготовки запропонованого дисертаційного дослідження, зокрема історичного підрозділу, було опрацьовано 317 справ Фонду № 8 «Міністерство юстиції УРСР» (1919 – 1995 рр.), з яких близько 60 використано у роботі.

У Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України було досліджено постанови [239], накази [240], циркуляри [258], протоколи [242; 243], довідки [252], плани [246], заяви [259], листи [256] та інші архівні документи Нарком'юсту про організацію роботи [236]. Окрім того значну увагу було приділено ретельному вивченню листування Нарком'юсту з іншими органами влади [218], підприємствами, організаціями [247] та фізичними особами [253]. У процесі роботи з архівними матеріалами взято до уваги та використано загальну й особисту канцелярію Нарком'юсту [248] та його структурних підрозділів (управлінь, відділів, підвідділів, відділень) [250; 251], документи з особового складу [254; 255] та протоколи засідань колегії Мін'юсту УРСР [221]. Проаналізовано та використано архівну документацію щодо погодження проектів законодавчих актів [241], надання юридичних консультацій [257] та розгляду судових справ [233], а також відносно вдосконалення діючого законодавства й інших нормативних актів [234; 235].

Отже, в історичному ракурсі робота з архівними матеріалами надає дослідженню більшої наукової значущості, оскільки свідчить про проведення більш глибокого аналізу минулих подій, що дозволяє зробити цілком обґрунтовані висновки.

Архівні матеріали надали можливість побачити витoki юридичної консультативної діяльності, дослідити певні етапи її розвитку та особливості у визначені періоди часу, а також проаналізувати перші зародки професії юрисконсульта.

На жаль, багато документів за такий величезний проміжок часу було втрачено, знищено чи не збережено, однак ті, які збереглися, досі виступають у ролі єдиних достовірних джерел минулих часів, історії певних явищ, подій тощо.

Тому для проведення наукового дослідження в історичному аспекті архівні матеріали відіграють дуже важливу та цінну роль, оскільки є першоджерелами щодо історії виникнення й розвитку професії юрисконсульта.

Працюючи з архівними матеріалами, стало можливим виявити перші згадки про юрисконсульта (юридичного консультанта, довідково-юрисконсультські

відділи, юридичні консультації та інше), які стали стартовим кроком для проведення подальших наукових розвідок розвитку професійної діяльності юрисконсульта.

Юридична консультативна діяльність була предметом дослідження багатьох науковців, кожен з яких у своїх працях розкривав окремі її аспекти. Багато питань досліджуваної проблематики залишились не розкритими, зокрема: поняття, зміст, функції та структура юридичної консультативної діяльності, історія її формування та становлення, сучасна практика здійснення та шляхи удосконалення досліджуваного виду діяльності й багато інших питань, які потребують уваги як з боку науковців, так і з боку органів законодавчої влади.

Окрім наукової літератури, у процесі осмислення юридичної консультативної діяльності було використано нормативно-правову базу, яку складають закони України та постанови Кабінету Міністрів України, накази міністерств і відомств, постанови Пленуму Верховного Суду України, кодекси України, рекомендації, а також міжнародні пакти, договори, стандарти тощо.

Отже, розглядаючи стан дослідження проблематики юридичної консультативної діяльності, ми дійшли висновку, що перші наукові розробки, присвячені питанням юридичної діяльності та її видів, виконали роль теоретичного фундаменту для запропонованого дослідження.

Здійснено системний аналіз джерельної бази з проблематики юридичної консультативної діяльності, з чого вбачається, що науковцями ґрунтовно досліджувалася система юридичної діяльності, висвітлювалися окремі аспекти її видів. Водночас теоретико-правові аспекти юридичної консультативної діяльності як самостійного виду професійної діяльності юристів залишаються недостатньо дослідженими та потребують проведення системного наукового дослідження.

1.2. Методологія теоретико-правового дослідження юридичної консультативної діяльності

Наукове дослідження – це цілеспрямований процес наукового пізнання, яке має призвести до певних результатів, наприклад, визначення понять, написання законопроекту, висування теорій тощо [170, с. 32].

Будь-яке наукове дослідження вимагає застосування відповідних методів та використання найбільш дієвих методологічних підходів з метою проведення комплексного й обґрунтованого дослідження. У процесі науково-дослідної діяльності основне місце займає проблема визначення методології та її правильне застосування, що, безумовно, має важливе практичне і теоретичне значення. Розкрити всі сторони теоретико-правових аспектів юридичної консультативної діяльності можливо лише за умови вдалого підбору методів, методологічних підходів, принципів та їх правильного використання.

Вибір того чи іншого методу зумовлений предметом самого наукового дослідження та пізнавальними задачами, які потребують вирішення для отримання нових знань про явище, що вивчається [173, с. 23].

На нашу думку, одним із найважливіших питань у процесі підготовки будь-якого наукового дослідження є обґрунтований підбір комплексу методів, що дозволяє не лише розкрити сутність теоретичних питань досліджуваного явища, а й практично втілити їх у життя й науку. Вважаємо, що блок з методології теоретико-правового дослідження є дуже суттєвим, оскільки саме від комплексу застосованих методів залежить результат процесу наукового пізнання.

Взагалі методологію розуміють у двох значеннях: перше – як сукупність правил, принципів і операцій, які застосовують у процесі вивчення відповідної сфери діяльності; друге – як вчення про наукові методи пізнання [48, с. 6].

Однак найбільш поширеною є позиція, коли під методологією наукового дослідження розуміють систему принципів, засобів, методів і форм організації та проведення наукового пізнання поставленої проблеми. У цьому випадку йдеться не про методологію взагалі, а методологію конкретного пізнавального процесу.

У сучасній правовій літературі методологічного спрямування вказується на те, що методологія – це ціла наука про логічну побудову, структуру, способи, методи і форми діяльності, які використовуються особою з метою дослідження конкретного явища в процесі пізнання [65, с. 42].

Щодо методологічної основи теоретико-правового дослідження юридичної консультативної діяльності, то це сукупність прийомів і засобів різноаспектного осмислення професійної діяльності юрисконсульта [74, с. 25], що складають цілісний, достатній та необхідний інструментарій запропонованого дисертаційного дослідження.

Методологія теоретичного дослідження юридичної консультативної діяльності забезпечує збір необхідної інформації про юридичну консультативну діяльність як один із різновидів професійної діяльності юристів, систематизацію здобутого в процесі дослідження наукового матеріалу та збагачення науки новими власними здобутками.

Також до функцій методології слід віднести те, що вона формує систему наукової інформації, яка базується на реальних і дійсних фактах, та характеризується рисою об'єктивності, а також створює логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання, що по суті є проявом її системоутворюючої (інтегративної) функції.

Як і в інших роботах, методологія запропонованого дослідження спирається на певний методологічний апарат, який наповнює її змістом та є необхідним для будь-якого пізнавального процесу.

Враховуючи, що усі складові наукового дослідження в своїй сукупності відіграють надзвичайно важливу роль у процесі наукового пізнання, та спираючись на висновки авторитетних методологів, можна припустити, що, досліджуючи питання юридичної консультативної діяльності, необхідно використовувати весь інструментарій методологічного апарату дослідження [72, с. 64], який складається з:

- принципів, на яких базується процес організації та проведення наукового дослідження;

- логічних прийомів і методів проведення наукового дослідження, а також способів визначення тактики пізнавального процесу;
- наукового апарату (актуальності, евристичної цінності, наукової новизни одержаних результатів, теоретичної і практичної значущості тощо) дослідження.

Окрім методологічного апарату, яким користуються науковці в процесі наукового пізнання, виокремлюються також мета та конкретні завдання, виконання яких забезпечує реалізацію цілей усього дослідження. Виходячи з особливостей мети, пізнавальних завдань, а також специфічних властивостей предмету дослідження, за необхідності, автором дослідження обирається провідний метод або методологічний підхід.

Кожне наукове дослідження є цілеспрямованим процесом, що має свою мету, досягнення якої відбувається за допомогою відповідного методу. При цьому поняття методу розглядається науковцями достатньо неоднозначно.

Розкриваючи сутність методологічного інструментарію, важливим етапом пізнання є визначення поняття методу, як одного з провідних засобів, що використовується в процесі пізнання. З приводу розуміння методу склалися різні підходи, що ґрунтуються на плюралізмі світоглядних позицій.

Так, наприклад, на думку М.С. Кельмана, методом є певний прийом або система прийомів, спрямованих на виконання теоретико-практичних завдань наукового дослідження [64, с. 88].

За М.В. Костицьким, під методом необхідно розуміти систему способів та операцій пізнання реальної дійсності під час дослідження конкретних зв'язків і відношень, розкриття закономірностей розвитку й функціонування досліджуваних явищ і процесів [78].

В основному всі науковці про метод говорять як про прийом, а інші – як про спосіб, що, на нашу думку, є непринциповим для визначення поняття методу, а також особливостей методології наукового дослідження.

Найбільш узагальненим підходом, вважаємо, є позиція, викладена у тлумачному словнику української мови, відповідно до якої метод тлумачать як

спосіб пізнання чи прийом, що застосовується в певній діяльності, у тому числі й у науковій [23, с. 522].

Аналіз сучасної наукової літератури, присвяченої дослідженню питань методологічного характеру [105, с. 117–118], дає можливість зазначити характерні ознаки методу, до яких відносять:

- наявність певної структури методу, до складу якої входять прийоми, засоби та способи наукового пізнання;
- властивість певної послідовності дій щодо застосування методу;
- наявність відповідного інструментарію – сукупності прийомів.

На кожній стадії теоретико-правового дослідження юридичної консультативної діяльності застосовуються відповідні методи, вибір яких обумовлений метою та завданнями дослідження. Обрана система методів спрямована на пізнання сутності професійної діяльності юрисконсульта, її структурної характеристики та функціональних напрямів впливу, аналізу сучасного стану здійснення юридичної консультативної діяльності в Україні та визначення шляхів її удосконалення тощо.

У сучасній юридичній літературі, присвяченій дослідженню проблем юридичної діяльності та її видів, використовують філософські, загальнонаукові, спеціальні та конкретно-наукові методи наукового пізнання, застосування яких дозволяє розкрити сутність, природу і значення юридичної консультативної діяльності та консультування як окремої юридичної дії.

Аналіз сучасної наукової літератури та наукових робіт дозволяє зауважити, що в системних теоретико-правових дослідженнях авторами використовуються різні методи, однак у кожній праці теоретиками визначається провідний (основний) метод або підхід [118].

Необхідно зазначити, що у процесі підготовки теоретико-правового дослідження юридичної консультативної діяльності, як і у будь-якому процесі наукового пізнання, було використано цілий комплекс методів і підходів, які допомогли досягнути наукової мети та виконати пізнавальні завдання. Але провідне місце, серед усіх використаних методів і підходів, займає діяльнісний.

Діяльнісний підхід став підґрунтям у багатьох дослідженнях юридичної діяльності (адвокатської, нотаріальної, консультативної, слідчої тощо), що зумовлено самою природою досліджуваного предмета, а також широкими можливостями зазначеного підходу.

Виходячи із сучасних уявлень методологічного характеру [39], діяльнісний підхід є системою прийомів і методів, сукупністю принципів та установок, де метод діяльності є фундаментальним (основним), а інші – лише виконують допоміжну функцію. При цьому такий методологічний підхід, як діяльнісний, створює передумови для всебічного та якісного дослідження будь-якого виду діяльності, у тому числі й юридичної консультативної, враховуючи її взаємодію з іншими явищами правової дійсності.

Застосовуючи діяльнісний підхід у запропонованому дослідженні, вдалося дослідити юридичну консультативну діяльність як складне динамічне явище, прослідкувати її взаємодію з діяльністю фахівця-юрисконсульта та членами суспільства. Така потреба виникла у зв'язку з тим, що будь-який вид соціальної діяльності (правова, юридична, наукова, пізнавальна тощо) перебуває у нерозривному взаємозв'язку з актом людської поведінки, що підтверджує його динамічний характер.

Мета і задачі запропонованого дисертаційного дослідження зумовили необхідність формування пізнавального інструментарію, як певного комплексу методів, до якого включено: герменевтичний, історичний, структурний, функціональний, порівняльно-правовий, системний, догматичний (формально-логічний), класифікації, прогностичний, конкретно-соціологічний. Зазначені методи виступають методологічною основою дисертаційного дослідження.

Одним із найважливіших для нашого наукового дослідження є *герменевтичний метод*, завдяки якому стало можливим пізнати й осмислити зміст юридичної консультативної діяльності та консультування як окремого виду юридичних дій, і як результат – сформулювати авторські визначення понять «юридична консультативна діяльність», «консультування» та «функції юридичної консультативної діяльності».

Як зазначають сучасні науковці, в юридичній сфері герменевтичний метод досить поширений; його застосовують для інтерпретації текстів правового змісту (нормативно-правових актів, наукової літератури, статей та будь-якої іншої правової документації) [80]. А враховуючи, що джерельну базу дослідження складають нормативні акти та архівні матеріали різних часів та епох, різних сфер застосування праці професійних юристів, обрання герменевтичного методу стало цілком виправданим.

Завдяки герменевтичному методу досягнуто ясність та точність розуміння окремих положень нормативно-правових актів, позицій науковців – представників сучасної юридичної літератури. Юридично грамотне тлумачення сучасної наукової літератури про юридичну діяльність, її риси та ознаки, види та функції, а також подальше використання цієї інтерпретації основних теоретико-правових категорій сприяло подальшому формуванню власного бачення щодо розуміння юридичної консультативної діяльності.

Застосовуючи герменевтичний метод наукового пізнання, проаналізовано наукові позиції теоретиків з приводу розуміння категорій «структура» і «функції», на підставі чого було висвітлено власне тлумачення зазначених правових категорій у контексті тематики наукового дослідження.

Досліджуючи історичний досвід виникнення, формування та розвитку юридичної консультативної діяльності, використовувався *історичний метод*, який є загальнонауковим і відноситься до групи методів теоретичного дослідження, та дозволяє вивчити юридичну консультативну діяльність як цілісну систему з моменту її виникнення та до сьогодення [101, с. 16]. Дослідження генези професійної діяльності юрисконсульта та її історичних аспектів відіграє дуже важливу роль у нашому дослідженні та для теоретичної науки загалом, оскільки накопичений історичний досвід дає змогу проаналізувати формування і розвиток юридичної консультативної діяльності за хронологією. Це дозволяє виявити всі взаємозв'язки та закономірності такого виду юридичної діяльності як консультативна [270, с. 59].

Використовуючи історичний метод, стало можливим скласти ґрунтовну та розширену характеристику юридичної консультативної діяльності в її історичному розвитку, вказати закономірності формування професії юрисконсульта на підприємстві (в установі чи організації). Крім цього, застосування такого методу наукового дослідження допомогло виявити певні історичні етапи зародження та формування такого виду юридичної діяльності як консультативна.

Історичний метод дозволив також виявити динаміку історичного розвитку юридичної консультативної діяльності та її специфіку в конкретні історичні періоди. Завдяки цьому науковому методу досліджено історичні аспекти юридичної консультативної діяльності як правового явища, а саме: виникнення та становлення професійної діяльності юрисконсульта, процес розвитку цієї професії у хронологічній послідовності. Отже, юридична консультативна діяльність охарактеризована як різновид юридичної діяльності в своєму історичному розвитку, що виявилось у застосуванні хронологічної послідовності та осмисленні історичного досвіду, накопиченого впродовж усієї історії її існування.

Історичний метод допоміг встановити зв'язок історичного з сучасною практикою здійснення юридичної консультативної діяльності, дослідити особливості її сучасного стану як окремого виду юридичної діяльності. Це є дуже важливим моментом усякого пізнавального процесу, оскільки поза контекстом історичного досвіду неможливо пізнати сучасність [122, с. 69].

У запропонованому дослідженні історичний метод сприяв також аналізу історичних умов розвитку юридичної професії, представники якої вели правову роботу на підприємствах, в установах або організаціях та спрямовували діяльність організаційної структури у законне русло.

Для формування структурно-функціональної характеристики юридичної консультативної діяльності більш доцільним буде використання саме *структурного та функціонального методів*, за допомогою яких можна виокремити складові елементи структури юридичної консультативної діяльності та визначити її функціональне призначення.

Завдяки *структурному* методу юридичну консультативну діяльність розглянуто як один із видів професійної діяльності юристів-практиків, яка має свою структуру, що є характерним для будь-якої складної системи.

Так, використовуючи структурний метод, вдалось дослідити внутрішню будову юридичної консультативної діяльності, визначити її складові елементи, дослідити її зв'язок з юридичною діяльністю. Застосування цього методу дало можливість визначити роль і значення кожного структурного елемента юридичної консультативної діяльності в професійній діяльності юрисконсульта, системі юридичної діяльності та суспільстві взагалі.

За допомогою структурного методу наукового пізнання виокремлено наступні елементи змістовного наповнення юридичної консультативної діяльності, до яких віднесено: суб'єкт, учасники, об'єкт, юридичні дії та операції, засоби виконання певної дії, способи досягнення мети, безпосередньо мета й результат.

Дослідження внутрішньої організації юридичної консультативної діяльності є вкрай необхідним для проведення повного й всебічного дослідження, формування обґрунтованих теоретичних висновків.

Функціональний метод застосовувався з метою дослідження основних напрямів впливу та функціонального призначення юридичної консультативної діяльності. Використовуючи такий метод наукового пізнання, вдалось виокремити низку функцій, що виконує юридична консультативна діяльність, серед яких: інформаційна, захисна, організаційна, виховна, комунікативна, контрольна, пошуково-пізнавальна, прогностична.

Проаналізувавши завдання, які постають перед суб'єктом консультування, а також мету, що полягає у захисті прав і свобод осіб (фізичних і юридичних), видається можливим висвітлити сутність кожної з притаманних консультуванню функцій, розкрити характер та соціальне призначення професійної діяльності юрисконсульта. Завдяки проведеному дослідженню напрямів впливу юридичної консультативної діяльності видається можливим з'ясувати місце та роль діяльності юрисконсульта в соціумі [29].

Використовуючи функціональний метод, визначено основні функції не лише юридичної консультативної діяльності взагалі, а й окремих її складових елементів.

Отже, за допомогою структурного та функціонального методів нам вдалося охарактеризувати структуру юридичної консультативної діяльності з виокремленням складових її змісту, висвітленням ознак професійної діяльності юрисконсульта; дослідити функціональне призначення юридичної консультативної діяльності, виокремити функції такого виду юридичної діяльності; розкрити цінність і значимість професійної діяльності працівників юридичних служб підприємств (установ або організацій).

Висвітлюючи питання нормативно-правового регулювання юридичної консультативної діяльності в Україні та за кордоном було застосовано *порівняльно-правовий метод*, завдяки якому вітчизняна практика здійснення професійної діяльності юрисконсульта була співставлена з досвідом зарубіжних країн [208]. Процес порівняння професійної діяльності юрисконсульта проводився за такими критеріями:

- наявність нормативно-правового акта, яким врегульована юридична консультативна діяльність;
- здобуття права на доступ до професії юрисконсульта;
- кваліфікаційні вимоги до посади юрисконсульта;
- зміст роботи фахівця юридичної служби (юрисконсульта);
- його завдання та функції;
- форми здійснення юридичної консультативної діяльності;
- сфери застосування послуг (професійної діяльності) юрисконсульта;
- професійне самоврядування юрисконсультів;
- дисциплінарна відповідальність (підстави, види, наслідки);
- призупинення права заняття професійною діяльністю;
- позбавлення права заняття професійною діяльністю.

У ході проведеного дослідження шляхом порівняння [136] професійної діяльності юрисконсульта в Україні та зарубіжних країнах, що здійснювалося за

визначеними критеріями і за допомогою порівняльно-правового методу наукового пізнання, були досліджені найважливіші аспекти та властивості об'єкту дослідження, правової дійсності [56, с. 56]. Унаслідок такого зіставлення були виявлені схожості та відмінності професійної діяльності юрисконсульта в Україні та закордоном. Ґрунтуючись виключно на достовірних відомостях і фактичних даних, зібраних у ході наукового дослідження з різних джерел інформації (нормативних, доктринальних, статистичних тощо), метод порівняння набуває рис науковості.

У теорії держави та права порівняльно-правовий метод – це процес виявлення, а також відображення ознак тотожності (подібності) та відмінності між юридичною консультативною діяльністю декількох порівнюваних країн [207, с. 249, 257].

Здійснивши порівняння нормативно-правового регулювання юридичної консультативної діяльності в Україні та закордоном за однаковими та чітко сформульованими критеріями, стає можливим виявлення загальних та специфічних рис (особливостей) такого виду юридичної діяльності, подібних та відмінних ознак професійної діяльності юрисконсультів різних країн світу, загальних та специфічних закономірностей виникнення, розвитку й функціонування юрисконсульта в різних країнах.

Отже, завдяки порівняльно-правовому методу вдалося проаналізувати та співвіднести сучасну практику здійснення юридичної консультативної діяльності в різних країнах, що сприяло формуванню більш розширеного та глибокого уявлення про сферу юридичної консультативної діяльності.

Окрім зазначених методів, у процесі дисертаційного дослідження використовувався *системний метод*, застосування якого доцільне при вивченні більш складних явищ, процесів і систем, де ключова роль відводиться діяльності людини. Такий метод дозволив дослідити юридичну консультативну діяльність як цілісну й складну систему, структурні елементи якої є взаємозалежними між собою. При цьому окремо кожна складова змісту юридичної консультативної діяльності має певні властивості [52, с. 39].

Застосування системного методу дозволило визначити роль і місце кожного з елементів юридичної консультативної діяльності, а також особливостей і характеру їх взаємодії.

Окрім цього, системний метод використовувався при висвітленні ознак юридичної консультативної діяльності як одного з елементів системи юридичної діяльності. За допомогою цього методу визначено роль та особливості професійної діяльності юрисконсульта, що знаходять прояв у соціальному середовищі [214, с. 96].

Також за допомогою системного методу було здійснено глибокий системний аналіз актуальних проблем у сфері юридичної консультативної діяльності та визначено ефективні способи їх розв'язання [127, с. 92].

Не менш важливим для формулювання власного бачення сутності термінів юридичної консультативної діяльності є *догматичний метод* (у деяких джерелах *формально-логічний метод*). Цей метод пов'язаний із застосуванням логічних і мовних прийомів, які необхідні для тлумачення та обробки нормативно-правових актів, положень законодавства та інших нормативних договорів. Відповідно до цього методу будь-які об'єкти наукового дослідження вивчаються у «природньо-чистому» вигляді, тобто поза впливом інших факторів: економіки, політики тощо. Саме завдяки догматичному методу та шляхом інтерпретацій стає можливим з'ясування юридичного змісту окремих положень законодавства, його інколи складних конструкцій [15, с. 89].

На підставі вивчення існуючої наукової літератури про юридичну діяльність та її види, тлумачення міжнародних та національних норм права, обробки положень про юридичну службу (департамент або відділ) та посадових інструкцій юрисконсультів, застосовуючи догматичний метод, сформовані визначення деяких юридичних понять.

Крім цього, завдяки догматичному методу, визначено поняття, які є складовими понятійного апарату теорії юридичної діяльності («юридична консультативна діяльність», «функції юридичної консультативної діяльності», «консультування»), а також висвітлено зміст кожного з них саме в аспекті

консультативного блоку. Тобто призначення догматичного методу в контексті дослідження професійної діяльності юрисконсульта полягає у створенні відповідного понятійно-категоріального апарату, який, з одного боку, є результатом дослідницької роботи, а з іншого – ефективним інструментом для проведення наступних наукових розвідок.

Окрім усіх розглянутих методів наукового пізнання у запропонованому дослідженні також використовувався *метод класифікації*.

Класифікація – це розподіл об'єктів, явищ і процесів відповідно до характерних їм ознак за категоріями та групами, яким властивий певний критерій такого розподілення. Класифікацію визначають як систему розподілення та як дію або сам процес такого розподілу [102].

За допомогою зазначеного методу була наведена класифікація функцій різних суспільно-правових явищ (держави, права, правосвідомості, юридичної практики й діяльності) за визначеними критеріями.

Класифікуючи функції юридичної консультативної діяльності за предметною спрямованістю, було виокремлено такі: інформаційну, захисну, організаційну, виховну, комунікативну, контрольну, пошуково-пізнавальну, прогностичну.

Важливу роль метод класифікації відіграв у процесі виокремлення (згрупування) форм юридичної консультативної діяльності (за кількісним складом суб'єктів і за способом зовнішнього відображення чи прояву), оскільки він висвітлює діяльність суб'єкта (юрисконсульта) з погляду юридичних моделей поведінки.

Не менш значущим у процесі підготовки дослідження був *прогностичний метод*. Саме завдяки цьому методу дослідження вдалось визначити головні шляхи та перспективи подальшого розвитку юридичної консультативної діяльності в Україні за сучасних умов. У результаті чого запропоновано шляхи вдосконалення юридичної консультативної діяльності в Україні з урахуванням євроінтеграційних тенденцій на перспективу.

Прогностичний метод використовувався у процесі формування науково-обґрунтованих прогнозів про майбутній розвиток професійної діяльності юрисконсульта, перспективи вирішення окремих проблемних питань професійної сфери діяльності. Вироблені в процесі наукового дослідження прогнози дозволяють побудувати план дій, спрямованих на покращення сучасного стану юридичної консультативної діяльності, а також її розвитку [75, с. 56, 59].

У дисертаційному дослідженні також використано *конкретно-соціологічний метод*. Наукове значення такого методу полягає у дослідженні об'єкта наукового пізнання на рівні конкретно визначених фактів. Цей метод містить у собі такі прийоми, як: аналіз документів, спостереження, анкетування, соціальне опитування, інтерв'ювання, експеримент та інше. Застосування конкретно-соціологічного методу забезпечує достовірність і реальність знань, що є необхідною умовою для проведення ґрунтовного дослідження та отримання практичних результатів від нього [183, с. 142–145].

Для отримання повної та більш зрозумілої картини щодо стану та перспектив розвитку юридичної консультативної діяльності в Україні у дослідженні використано метод соціологічного опитування, проведеного шляхом анкетування [128, с. 4].

Соціологічне опитування є найбільш ефективним і поширеним методом збору інформації, актуальної в умовах сьогодення, яка водночас відображає оцінку членами суспільства тих чи інших явищ чи процесів, подій чи об'єктів, що характеризує їхнє відношення щодо запитуваного [171, с. 46].

У науковій літературі, присвяченій особливостям проведення соціологічних досліджень, опитування визначається як метод збору словесної інформації, що здійснюється шляхом безпосереднього (інтерв'ю) або опосередкованого (анкетування) соціально-психологічного контакту між дослідником та опитуваним. Така взаємодія цих суб'єктів дозволяє дослідити думки і враження, визначити надії та зафіксувати оцінки особи [120, с. 41].

У рамках наукового дослідження проведено анкетування працівників та керівників юридичних департаментів і відділів (юристів, юрисконсультів,

спеціалістів тощо) різних структурно-організаційних одиниць державної та приватної форм власності.

Соціологічне опитування було спрямоване на з'ясування рівня професійної компетенції й теоретичних знань працівників юридичних служб, оцінювання діючої системи гарантій, якими наділені працівники юридичних служб підприємств, організацій та установ; з'ясування переліку функцій юридичної консультативної діяльності та уточнення напрямів впливу професійної діяльності юрисконсульта, виявленого нами в рамках проведеного дослідження; виокремлення причин неналежного нормативно-правового регулювання юридичної консультативної діяльності з боку держави та причин професійної деформації працівників юридичних служб підприємств (установ або організацій) тощо. Окрім цього, шляхом анкетування з'ясовано рівень задоволеності працівників юридичних підрозділів тією матеріальною винагородою (заробітною платою), яку вони отримують за виконання своїх посадових обов'язків.

Отже, проведення теоретико-правового дослідження юридичної консультативної діяльності передбачає застосування комплексної та ефективної методології, яка поєднує підходи, загальнонаукові і конкретно-наукові методи пізнання. Використання наукових підходів і методів зумовлено особливостями предмету самого дослідження. Вдало підібрана методологія сприяє об'єктивності й достовірності формування основних положень юридичної консультативної діяльності та формулюванню обґрунтованих висновків.

Досліджуючи сучасну методологічну базу досліджень проблематики юридичної консультативної діяльності, стало можливим обґрунтувати власну позицію щодо використання діяльнісного підходу. Також визначено низку загальнонаукових і спеціально-наукових методів, завдяки застосуванню яких удалося виконати дослідницькі завдання та отримати достовірні наукові результати. Методологічною основою запропонованого дисертаційного дослідження послуговували такі методи: герменевтичний, історичний, структурний, функціональний, порівняльно-правовий, системний, догматичний (формально-логічний), класифікації, прогностичний, конкретно-соціологічний.

1.3. Історичні аспекти юридичної консультативної діяльності як правового явища в Україні

Зародки юридичної діяльності спостерігалися ще в епоху римського права: це були зародки судової, адвокатської діяльності, де серед іншого мали місце елементи юридичної консультативної.

У цей же період (3000 до Р.Х. – 476 р., тобто до зруйнування Риму) спостерігалися витoki професії так званого юрисконсульта, оскільки й раніше була необхідність у правовому оформленні договірних відносин, юридичному захисті прав та інтересів, грамотному складанні юридичної документації, роз'ясненні законів тощо.

У Стародавньому Римі юрисконсульт називався «iurisprudens», успадкувавши престиж публічних священників Риму в галузі права. На цьому етапі розвитку юридична консультативна діяльність і професія юрисконсульта мали релігійну форму. За часів існування Римської держави роль юрисконсульта полягала у наданні юридичних консультацій, які мали вигляд відповіді на запитання; юридичній допомозі в судових засіданнях і складанні проектів документів.

Так, Цицероном виокремлювалося чотири форми професійної діяльності юрисконсульта: «Cavere» – захист інтересів людини при укладанні угод, «Respondere» – консультування громадян з різних питань, «Scribere» – складання документів, «Agere» – надання юридичних порад щодо процесуальних дій громадянина [310, с. 95–97].

Юрисконсульти в римському праві виконували роль рушійної сили та розвитку, особливо в сфері приватного права. Таке домінуюче положення юрисконсультів в Римській державі пояснювали тим, що: по-перше, вони відносяться до тієї групи осіб, діяльність яких є особливою, оскільки вона присвячена закону; по-друге, вони були комплексними експертами у сфері приватного права та законодавства; по-третє, вони здійснювали вплив на

суспільні відносини, управляючи правом; по-четверте, вони усували розбіжності в законодавстві та суперечки між особами [313].

З метою висвітлення історичних витоків юридичного консультування та історичних аспектів юридичної консультативної діяльності було опрацьовано понад 300 архівних справ Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, які свідчили про етапи становлення як правової системи України загалом, так і про її окремі елементи.

Точкою відліку історії розвитку юридичної консультативної діяльності визначено початок ХХ століття, що підтверджується документально відповідними матеріалами державного архіву. Як засвідчують архівні документи, під юридичними консультаціями на той час розуміли певні установи чи організації, в яких будь-яка людина мала можливість отримати безкоштовну юридичну пораду (консультацію), тобто безоплатну правову допомогу. Працівниками таких юридичних консультацій були консультанти, які мали належну професійну підготовку [236, с. 3].

Важливим є врахування того фактору, що ХХ століття характеризується стрімким розвитком економічної системи, здійсненням ряду економічних і соціальних реформ, диференціацією професійної діяльності, виокремленням її нових видів. Зауважимо, що економічний розвиток і функціонування нових відносин такого високого рівня продуктивності та комунікацій у сфері міжнародних відносин був просто неможливим без їх належного правового оформлення, визначення надійних механізмів та процедур захисту, вирішення спірних питань, що виникали при виявленні прогалин та казусів законодавства. Із розвитком правової бази виробнику чи іншому суб'єкту господарювання потрібен був радник або консультант з юридичних питань, правового захисту, розгляду спорів (майнових, фінансових, господарських) і вирішення конфліктних ситуацій. Це спричинило розвиток юридичної професії та підвищило роль юриста, який повністю відповідає за правове «життя» всієї організаційної структури.

Особливу увагу слід звернути на те, що перша згадка про юрисконсульта у Радянській Україні пролунала у 1918 році в Декреті Ради народних комісарів

УРСР (РНК) від 27 липня 1918 року «Про оплату праці службовців та працівників радянських установ». За цим Декретом усі працівники поділялися на відповідні категорії. Так, юрисконсульти були віднесені до 2-ї категорії першої групи відповідальних осіб. Функція контролю за роботою юрисконсультів покладалася на загально-консультаційний відділ Народного Комісаріату Юстиції, а згодом – на прокуратуру [236, с. 8].

У 1919 році Україна зазнала суттєвих змін, які пов'язані зі встановленням радянської форми державності, у результаті чого наша держава була проголошена Українською Соціалістичною Радянською Республікою. Створення нової держави та нових інституцій пов'язано з оновленням законодавства та прийняттям нових правових актів. 1919 рік увійшов в історію Української держави як рік прийняття першої Конституції УРСР (10 березня 1919 р.), якою було закріплено встановлення радянської влади. В економічній сфері запроваджувалася політика «воєнного комунізму», тобто націоналізація всіх підприємств, банків, заводів усіх галузей (промислових, виробничих, транспортних). Приватна торгівля суворо заборонялася, а всі торгові та оптові склади приватної форми власності були націоналізовані.

За результатами аналізу архівних матеріалів, нам вдалося встановити на початку 1920 року існування професії юрисконсульта при Комісії Юстиції Всеукраїнського революційного комітету (Всеукрревкому), де працював юрисконсультський відділ, про що йдеться в листуванні з відділом юстиції. Також з деяких архівних документів [236, с.1–16], які датовані лютим 1920 року, видно, що в ті роки вже були відомі такі поняття як «юрисконсульт» та «юридичні консультації». З матеріалів архівної справи вбачається, що під юридичними консультаціями розуміється низка певних установ (організацій), які розміщувались у визначених районах тієї чи іншої губернії, та які мали свої друковані бланки. Такі юридичні консультації в своїй роботі керувалися Інструкцією про влаштування консультацій, яка була розроблена на підставі інструкції Народного Комісаріату Юстиції (Нарком'юсту) Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР) від 17.03.1919 року, оприлюднена в № 71

«Известия ВЦИК и ССР» (Звістки Всеросійського Центрального Виконавчого Комітету і Ради Соціалістичних Республік) від 20.03.1919 року [236, с. 1]. Юридичну консультацію очолював завідувач, який кожного місяця до Нарком'юсту подавав звіт про діяльність консультації [218, с. 3].

Інструкція про влаштування консультацій для надання безоплатної юридичної допомоги населенню при юридичних відділах губернських і повітових Револуційних Комітетах і Рад депутатів визначала порядок заснування консультацій та надання правової допомоги населенню. Згідно з цією Інструкцією фахівці надавали населенню безоплатну юридичну допомогу у вигляді порад. У цьому ж документі зазначалося, що консультантами цих юридичних консультацій можуть бути особи, які пройшли належну теоретичну та практичну підготовку. Юридичні консультації надавалися усім громадянам, які належали до класу трудящих. Заборонялося одному консультанту надавати юридичну допомогу двом протилежним сторонам («опозиціонерам») [236, с. 3], тобто особам з протилежними намірами та поглядами, та які є учасниками однієї й тієї самої ситуації або суперечки.

На підкріплення нашого твердження про існування юрисконсультів у 1920 році зазначимо той факт, що при Народному Комісаріаті Юстиції діяв довідково-юрисконсультський відділ, до завдань якого входило: надання юридичних консультацій, роз'яснення положень законодавчих актів, розгляд запитів громадян і органів влади, перевірка документів на відповідність діючому законодавству, про що свідчить підпис завідуючого довідково-юрисконсультським відділом Народного Комісаріату Юстиції на постановах, інструкціях, декретах, розпорядженнях тощо [236, с. 25–75].

Також про існування юрисконсультських відділів Нарком'юсту, юридичних відділів та юрисконсультських підвідділів губернських революційних комітетів свідчить листування між зазначеними органами влади. Отже, сам факт існування професії юрисконсульта в 20-ті роки XX століття є незаперечним і достовірним.

Дослідивши архівні матеріали, а саме іменні списки консультантів, можна стверджувати, що до осіб, які займали такі посади, висувалися певні освітньо-

кваліфікаційні вимоги, оскільки в цих списках виокремлювалася графа «Освіта». Отже, за результатами аналізу одного із таких іменних списків консультантів убачається, що майже всі вони мали юридичну освіту та закінчували юридичні факультети, але були й такі, що мали філологічну освіту. Крім цього у таких документах стисло зазначався стаж роботи, з чого можна зробити висновок про те, що більшість консультантів мали юридичний практичний досвід, однак деякі в минулому займалися педагогічною діяльністю [236, с. 2].

Досліджуючи архівні справи, що наявні в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України, зазначимо, що вже у 1921 році в Нарком'юсті УРСР працював відділ кодифікації та консультації, при якому був юрисконсультський підвідділ [238, с. 6].

Як відомо, до Нарком'юсту УРСР за роз'ясненнями положень нормативно-правових актів, постанов, мирних угод, циркулярів, декретів, порядку розгляду справ різних категорій, порядку застосування амністії, із запитами звертались фізичні та юридичні особи, відповіді яким готувалися спеціалістами юрисконсультського відділу [239, с. 1–28].

Водночас юрисконсультські відділи діяли не лише в структурі Нарком'юсту УРСР, а й були на місцях, в губерніях, про що свідчать звіти та протоколи юрисконсультських нарад при Губернських відділах Юстиції (Губ'юстах), на яких розглядалися місцеві накази та розпорядження. Окрім цього юрисконсультські підвідділи на місцях надавали до Нарком'юсту УРСР звітність про роботу юридичних консультацій, надання правової допомоги установам і організаціям, розгляд наказів і розпоряджень та інше [240, с. 7–63, 125–166].

У Губернських відділах Юстиції періодично проводилися наради, на яких збирали завідуючих відділами та обговорювали поточний стан діяльності, умови роботи, стан розгляду справ, підготовку та друк збірників законодавчих актів і наказів, при цьому ця функція покладалася на юрисконсультський підвідділ Губ'юсту [240, с. 167].

Цікавим, з точки зору дослідження, є той факт, що у діяльності Губ'юсту, на засіданні Президії Губвиконкому, яке відбулося 02 листопада 1921 року, було

прийнято рішення збільшити кількість юрисконсультів у Юрисконсультській Колегії та надавати юридичні висновки впродовж 24 годин. Це обумовлено, насамперед, збільшенням попиту на такі юридичні послуги, які пов'язані з існуванням великої кількості проблемних питань, потребою постійного оновлення та доопрацювання нормативно-правової бази, низкою історичних подій, змінами національної державності тощо. Також на згаданому вище засіданні було вирішено віддати напрям роботи з надання юридичних довідок Юрисконсультській Колегії Губ'юсту, до якої можуть звертатися всі відділи. Така Колегія була керуючим органом для всіх юрисконсультів [242, с. 25–30].

З досліджених архівних документів видно, що кількість юрисконсультів значно збільшувалася та спостерігався процес розширення Юрисконсультської Колегії. Це свідчить про те, що вже в 1921 році професія юрисконсульта була затребуваною та набувала активного розвитку й поширення, тому що послуги юридичного консультування були необхідні організаціям та установам, підприємствам і громадянам. Можемо припустити, що юридична консультативна діяльність та юридичне консультування на той час поступово набували актуальності, що, на нашу думку, пов'язано з активізацією правотворчої роботи, розвитком правових відносин, трансформацією соціальної й економічної сфер життя суспільства тощо. Оскільки постала необхідність у збільшенні кількості юрисконсультів, то ймовірно говорити про те, що на той час збільшувалися обсяги роботи органів державної влади, які здійснювалися переважно у правових формах, що зумовлювало необхідність зміцнення кадрового потенціалу в юридичних секторах. Про це свідчить і доповідна записка завідувача відділу кодифікації та законодавчих припущень від 31.03.1921 року (вих. № 97), в якій зазначена посадова особа просить у керівництва декілька юрисконсультів у відділ, мотивуючи важкою ситуацією та недостатністю кадрів юридичного сектору [244, с. 26].

З часом напрям правової роботи з надання юридичних консультацій актуалізувався, і у другій половині 1921 року вже діяла трудова артіль «Юридическая помощь», яка займалася складанням ділових паперів і

документації, наданням юридичних порад і рекомендацій, та діяльність якої була регламентована спеціальним статутом, що визначав ключові моменти такого об'єднання, а саме [244, с. 20–22]:

- цілі діяльності артілі, її права й обов'язки, відповідальність;
- кошти артілі, їх порядок утворення та процес формування капіталу, а також порядок розподілу отриманих доходів;
- склад артілі, права та обов'язки її учасників;
- управління справами артілі (правління та загальні збори);
- роботу ревізійної комісії: її склад і формування;
- порядок підрахунку прибутків, звітність і їх розподіл;
- порядок закриття артілі та ліквідації справ.

У сучасних енциклопедичних джерелах артіль визначається як добровільне об'єднання громадян, які спільними зусиллями прагнуть досягти поставленої мети [4].

Метою трудової артілі «Юридическая помощь» було надання юридичної допомоги шляхом використання спільного розумового потенціалу та практичного досвіду.

З архівної справи № 711 фонду 8 (опис 1) також вбачається, що при Губернських Революційних Комітетах УРСР у 20-х роках ХХ століття також існували губернські юридичні відділи [237, с. 23].

Однак, звертаємо увагу на те, що посади юрисконсульта були не лише в органах державної влади, а й у споживчих організаціях і товариствах, державних і міжнародних спілках, господарських коопераціях тощо [219, с. 3–14, 55]. У такого роду організаціях юрисконсульт не лише забезпечував дотримання законності, а й візував (погоджував) всю вихідну документацію, свідчив про юридичну грамотність і правильність правового документа, ставив особистий підпис під підписом керівника установи (голови правління).

Досліджуючи архівні матеріали службової документації вищих органів державної влади [260, с. 275], спостерігаються деякі зміни у переліку посад Нарком'юсту, наприклад, має місце посада консультанта Кодвідділу (Відділу

кодифікації законів), про що свідчить підпис такої посадової особи на документах [220, с. 100–220].

Проаналізувавши матеріали багатьох архівних справ, стає зрозумілим, що такий напрям правової роботи як надання юридичних консультацій належав до компетенції Нарком'юсту, безпосередньо відділу кодифікації законів. У межах своїх повноважень відділ кодифікації законів тлумачив положення нормативних актів, роз'яснював законодавство, відповідав на інформаційні запити, тобто здійснював юридичну консультативну діяльність.

Привертає увагу, що працівники цього відділу Нарком'юсту надавали юридичні консультації Народному комісаріату закордонних справ УРСР [222], центральним і місцевим органам управління, установам та організаціям [223], Управлінню уповноваженого Народного комісаріату шляхів сполучення УРСР (Уповнаркомпути) і транспортним підприємствам [225], Штабу Української військової організації (УВО) [227], а також іншим підприємствам, установам і організаціям [230], Народному комісаріату пошт і телеграфів (Наркомпоштель) [226], Народному комісаріату соціального забезпечення (Наркомсобес) [228], судовим органам УРСР [229], що підтверджується документами, які збереглися й до сьогодні, наприклад: циркулярами, наказами, виписками з протоколів, проектами постанов, положеннями, доповідними записками, висновками, листуванням та іншою інформацією.

Юридичні консультації, які надавалися підприємствам, установам і організаціям відділом кодифікації законів Нарком'юсту, стосувалися роз'яснення норм законодавства, питань праці, заробітної плати та пільг [224], а також удосконалення законодавства, у тому числі з охорони праці працівників кооперативів [228].

Вважаємо за доцільне зауважити, що юридичні консультації надавалися і судовим органам щодо порядку розгляду цивільних справ, для чого відділом кодифікації законів Нарком'юсту було розроблено Тимчасову інструкцію про основні норми цивільного процесу [229, с. 4–7], оскільки тоді ще тривала розробка Цивільно-процесуального кодексу. Тому процес здійснення судами

УРСР судочинства відбувався у відповідності до тимчасової інструкції та у встановлені нею строки.

До Нарком'юсту за юридичною консультацією зверталися й ті установи та організації, в яких працювали свої власні (штатні) юрисконсульты, серед яких: торгівельні та промислові акціонерні товариства [231, с. 108–120], страхові товариства [231, с. 14–18], промислові трести [231, с. 75–88], транспортні підприємства [231, с. 37–39], літературні видавництва [231, с. 42–44], поліграфічні комбінати та синдикати [231, с. 48–53], державні органи народного господарства [231, с. 55–66], кредитні товариства [231, с. 89–102], банківські установи [231, с. 128–129] та інші підприємства, установи, організації [249].

У 1923 році спостерігаються деякі організаційні зміни, про що свідчить існування Губернського відділу управління, при якому діяв Секретаріат, що складався з таких частин:

- загальна канцелярія;
- інформ-статистичний стіл;
- юрисконсультська частина [232, с. 6].

З проекту Штату губернського відділу управління, складеного комісією при Раді народних комісарів УРСР, вбачається, що у Секретаріаті та загальній канцелярії були такі посади: бухгалтер, діловод, реєстратор, експедитор, інформатор-статистик, машиністка, кур'єр та юрисконсульт [232, с. 9].

Завдяки матеріалам архіву, в якому зберіглася документація Нарком'юсту, вдалося встановити, що у 1923 році було скасовано ряд циркулярів, прийнятих у 1920-1921 рр., серед яких «Об отмене какой-либо платы за оказание юридической помощи в консультациях», «Об объединении направления деятельности юрисконсультских отделов и частей всех советских учреждений на местах», «Об открытии консультаций» [258, с. 12–30]. Це дає підстави стверджувати, що юридичні консультації, професія юрисконсульта та юридична консультативна діяльність станом на 1923 рік вже мали свою історію.

Однак система юридичного консультування була не самостійною та не упорядкованою; вона не виокремлювалася як автономна система та

характеризувалася ознаками синкретизму, що у перекладі з грецької означає «з'єднання», тобто комплексне проявлення або злиття різних явищ, які є несумісними та несхожими [25, с. 62].

На підставі проведеного аналізу архівних справ Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України було вивчено структуру та штатний склад Народного Комісаріату Юстиції [261, с. 63–64], який складався з: відділу судоустрою та нагляду, адміністративно-фінансового відділу, відділу законодавчих припущень та кодифікації, відділу прокуратури, видавничого відділу.

Структурна організація Нарком'юсту була доволі складною, оскільки кожний відділ, у свою чергу, складався з підвідділів. Але, з огляду на те, що запропоноване дослідження спрямоване на пізнання юридичної консультативної діяльності, вважаємо за доцільне більш детально зупинитися на відділі законодавчих припущень та кодифікації. Згідно штату до складу цього відділу входили такі підвідділи, як: попереднього розгляду законів, загальноконсультаційний, публікації законів. Загальноконсультаційний підвідділ передбачав наявність посад завідувача (1 штатна одиниця) та консультантів (4 штатні одиниці) [261, с. 64].

У межах законодавчої та загальноконсультаційної роботи Нарком'юст займався узгодженням законодавчих актів із роз'ясненнями Верховного Суду УРСР та СРСР, вивченням судової практики та постанов Пленуму Верховного Суду УРСР з метою правильного їх тлумачення з юридичної точки зору.

Кодвідділом Нарком'юсту складалися списки справ, що перебували на їх розгляді; такі справи розподілялись на дві категорії – законодавчі та юрисконсульські [245, с. 1–2].

З 1918 по 1925 рік положення юридичної служби та юрисконсультів було більш-менш стабільним, а пізніше відбулися деякі зміни: Рада народних комісарів УРСР затвердила два положення – «Про юрисконсультів державних підприємств» і «Про бюро юрисконсультів», згідно з якими юридичні служби підприємств

(установ, організацій) підпорядковувались керівнику цієї організаційної структури [134].

У березні 1927 року була прийнята постанова «Про юрисконсультів державних установ, підприємств та кооперативних організацій і нагляд за їх діяльністю», за якою здійснення контролю за діяльністю працівників юридичних служб покладалось на прокуратуру.

30–40 роки XX століття в історичному аспекті характеризуються так: абсолютно всі рішення приймалися партійно-адміністративним апаратом (вищими партійними керівниками), який керувався при цьому не юридичною грамотністю та належною обґрунтованістю, а виключно політичною доцільністю та ідеологією. При цьому органи виконавчої влади здійснювали лише виконавську функцію, виконуючи рішення та розпорядження партійного керівництва. Партійні інстанції активно і цілеспрямовано вирішували питання щодо формування складу органів влади та управління. Це було неефективно та антидемократично, адже не визнавалася роль ані державних діячів, ані громадян, що вело до відчуження населення від політики взагалі.

Після створення галузевих Наркоматів (наркомат озброєння, наркомат боєприпасів, наркомат танкобудівної промисловості тощо [20]) загальна картина штатно-організаційної структури Народного комісаріату юстиції постійно змінювалася. Так, у 1936–1937 роках до складу Нарком'юсту входили такі відділи: відділ судових установ, відділ судового захисту та юридичної допомоги населенню, відділ нотаріату, відділ кодифікації законодавства та юридичної консультації, довідково-кодифікаційна частина, відділ кадрів, управління навчальними закладами, спецсектор, секретно-шифрувальна частина, адміністративно-фінансовий відділ, Центральне бюро судово-бухгалтерської експертизи, Всесоюзний інститут юридичних наук.

У 1939 році Нарком'юст формувався з: управління кадрів, управління загальних судів, управління спеціальних судів, управління навчальними закладами, кодифікаційний відділ, відділ адвокатури, відділ нотаріату, планово-

фінансовий відділ, мобілізаційний відділ, секретно-шифрувальний відділ, управління справами, Всесоюзний інститут юридичних наук.

1940 рік приніс деякі зміни до структури Нарком'юсту – додалися відділ лінійних судів залізничного і водного транспорту та управління військових трибуналів, а замість управлінь загальних і спеціальних судів було сформовано управління судових органів. Спостерігаються зміни в структурі Нарком'юсту, збільшується штат працівників, здійснюється пошук нових форм і методів управління підпорядкованими організаціями й установами, але функція консультування залишається і була вона покладена на кодифікаційний відділ. Працівники кодифікаційного відділу надавали юридичні консультації та висновки, консультували населення з правових питань, роз'яснювали положення діючого законодавства, а також виконували інші функції, що раніше було прерогативою співробітників відділу кодифікації законодавства та юридичної консультації.

У 1946 році правонаступником Нарком'юсту стало Міністерство юстиції СРСР, що було центральним органом державного управління [55]. Міністерство юстиції СРСР не лише успадкувало всі функції Нарком'юсту, а й зберегло його структуру з незначними відхиленнями. Структурний підрозділ, який займався консультуванням і наданням правової допомоги населенню, надавав роз'яснення норм правових актів мав назву «кодифікаційний відділ».

1953 рік для розвитку юридичної консультативної діяльності став у певній мірі переломним, адже саме цього року було створено юридичні служби у центральних і місцевих органах державної влади, а також на підприємствах, в установах та організаціях.

У цей період не лише державні органи влади та їх представництва потребували розширення правової бази та вдосконалення правового регулювання, оскільки саме в цей час дуже стрімко розвивалися договірні відносини, міжнародні зв'язки та поставки, активізувалися господарські процеси, виробництво продукції та її збут. Саме для завершеності такого господарського комплексу виникала гостра необхідність в укладанні договорів та угод,

юридичному супроводженні документально закріплених домовленостей та виробничих процесів, правовому забезпеченні закупок, поставок і збуту виробленої продукції, тобто у захисті законних прав та інтересів підприємств.

Документальним підтвердженням виокремлення юридичної консультативної діяльності та професії юрисконсульта як окремого професійного напрямку є визначення поняття «юрисконсульта», надане в юридичному словнику 1956 року, зі змісту якого випливає, що юрисконсульти здійснювали правове обслуговування державних і приватних підприємств, заводів, фабрик, установ, організацій.

Юрисконсульта визначали як посадову особу підприємства, організації (кооперативної, громадської тощо) або установи, яка є штатним працівником, та до посадових обов'язків якої входить: надання висновків з правових питань, складання позовів, касаційних скарг та інших процесуальних документів; ведення цивільних справ у судах та інших державних установах, складання та візування проектів договорів; пред'явлення претензій (у разі поставки недоброякісної продукції чи некомплектного обладнання; втрати, недостачі чи псування вантажу тощо) [277, с. 635].

На початку 1970-х років функція забезпечення законності на підприємствах (установах, організаціях) працівниками юридичних служб помітно активізувалася. Починаючи з 70-х років XX століття система юридичних служб та юридичної консультативної діяльності набуває ознак цілісності, що зберіглося й до теперішнього часу.

Але в усій історії формування та розвитку сфери юридичної консультативної діяльності основним і найголовнішим етапом, на нашу думку, став 1972 рік, який знаменується прийняттям першого повноцінного правового документа, що регулював роботу юридичної служби, професійну діяльність юрисконсульта та здійснення юридичного консультування.

З метою регламентації роботи юридичних служб Постановою Ради Міністрів Української РСР № 405 від 28 серпня 1972 року затверджено Положення про юридичний відділ (бюро), головного (старшого) юрисконсульта,

юрисконсульта виконавчого комітету Ради депутатів трудящих, яким регулювався порядок здійснення працівниками юридичної служби (юрисконсультом) правової роботи, спрямованої на: забезпечення законності діяльності своєї організаційної структури; зміцнення рівня хазяйновитості шляхом використання правових засобів; зміцнення державної власності; захист прав та інтересів підприємств (установ, організацій) і громадян; поширення законодавства та донесення норм права до суспільства.

Однак 20 липня 1991 року зазначена постанова втратила свою чинність на підставі Постанови Кабінету Міністрів Української РСР № 102 [142], яка скасувала Положення про юридичний відділ (бюро), головного (старшого) юрисконсульта, юрисконсульта виконавчого комітету Ради депутатів трудящих, у зв'язку з прийняттям Закону УРСР «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування» [158].

90-ті роки XX століття стали важливими не лише для історії розвитку професії юрисконсульта, а й для Української держави в цілому. У 1991 році розпочинається новий історичний етап життя Української держави, пов'язаний з проголошенням незалежності, що датується 24 серпня 1991 року. Цей етап життя України відзначається створенням такої правової системи, яка з проголошенням незалежності формувалася вже на нових засадах, але дещо взяла від свого історичного минулого. Держава тоді зазнала багато змін політичного та соціально-економічного характеру, а також у сфері виробничих відносин. Робота юридичних служб у цей період регулювалася Конституцією, законами, декретами, постановами та іншими розпорядчими документами Уряду; спеціального нормативно-правового акта, спрямованого на врегулювання професійної діяльності юрисконсульта, на той час не існувало.

Першим нормативним документом, який регулював діяльність юридичної служби на підприємствах, установах і організаціях, що був прийнятий у незалежній Україні, було Загальне положення про юридичну службу міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади, державного підприємства, установи, організації, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України

№ 690 від 27 серпня 1995 року. Цей нормативно-правовий акт прийнято з метою вдосконалення правової роботи організаційних структур і підвищення рівня ефективності діяльності юридичної служби та юрисконсультів, робота яких спрямована на забезпечення законності в роботі державних органів виконавчої влади, а також підприємств, установ, організацій [147].

Проаналізувавши даний нормативний акт, можливо стверджувати, що вже в той час кожна структурно-організаційна одиниця мала окремий і самостійний структурний підрозділ, який займався виконанням правової роботи. Такий підрозділ міг мати вигляд юридичного управління, або відділу, або сектору, або бюро, або групи, або ще був такий варіант – замість юридичного структурного підрозділу правову й договірну роботу могла вести одна особа, яка працювала на посаді юрисконсульта.

Як альтернатива юридичній службі та юрисконсульту, існувала можливість здійснення правової роботи спеціальним суб'єктом підприємницької діяльності або адвокатом (адвокатським об'єднанням чи бюро), з яким укладався відповідний договір про надання правової допомоги.

Далі зазначена вище постанова зазнавала багато змін і 15 грудня 2008 року втратила свою чинність на підставі прийняття нової Постанови Кабінету Міністрів України № 1040 від 26 листопада 2008 року «Про затвердження Загального положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації». Станом на сьогоднішній день ця постанова продовжує діяти, але у новій редакції від 5 грудня 2018 року, із внесеними змінами та доповненнями.

Дія цієї постанови спрямована на регулювання діяльності юридичної служби (юрисконсультів) органів виконавчої влади, а також підприємств, установ, організацій державного сектору господарювання. Юридична служба є структурним підрозділом підприємства (установи, організації), який залежно від складності роботи, штатної чисельності працівників, обсягів виробництва тощо, може бути представлений департаментом, управлінням, відділом, сектором або юрисконсультом одноосібно [149].

Діючим положенням, яке регулює роботу юридичних служб, визначаються завдання та функції юридичної служби (юрисконсульта), форма утворення юридичного підрозділу, але поза увагою розробників цього положення залишився суттєвий і достатньо важливий момент, що стосується визначення освітньо-кваліфікаційних вимог до посади юрисконсульта та критеріїв відбору осіб, які претендують на зайняття такої посади не лише в органах державної влади та на державних підприємствах (в установах, організаціях), а й у приватних структурах (юридичних фірмах, консультаціях, суб'єктах господарювання тощо).

Однак для забезпечення нормального функціонування організації, установи чи підприємства необхідний потужний юридичний сектор, який буде не лише виконувати правову та договірну роботу, а й повністю супроводжувати діяльність структурно-організаційної одиниці та скеровувати її у правове русло. Потужність юридичної служби підприємства (установи, організації) залежить від кадрового потенціалу, вимоги до якого мають бути чітко сформульованими, зрозумілими та визначеними на законодавчому рівні.

Сьогодні професія юрисконсульта є досить поширеною та дуже актуальною, але вимоги до неї залишаються невизначеними.

Крім цього основні питання юридичної консультативної діяльності, порядок та умови надання юридичних консультацій не висвітлюються в жодному діючому нормативно-правовому акті. У своїй професійній діяльності юрисконсульт або працівник юридичної служби, окрім Загального положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації, також керується рекомендаціями «Про порядок ведення претензійної та позовної роботи на підприємстві, в установі, організації», наданими Міністерством юстиції України 23.01.2007 № 35-14/7 [160].

Рекомендації Міністерства юстиції України – це свого роду практична та методична допомога підприємцям, керівникам підприємств та іншим суб'єктам господарювання, працівникам юридичної служби (юрисконсультам) в організації ведення претензійно-позовної роботи. У цих рекомендаціях визначаються: основні цілі, мета та порядок здійснення претензійно-позовної роботи на

підприємстві (в установі чи організації); перелік робіт, які відносяться до категорії «претензійно-позовна робота»; процедура пред'явлення позовів. Окрім цього у рекомендаціях детально розписаний порядок пред'явлення претензій до іншої структурно-організаційної одиниці, їх розгляду та надання відповіді на них.

Підприємствам, установам та організаціям приділялася увага з боку науковців і законотворців, однак наразі суб'єкти господарювання залишаються поза увагою саме в контексті юридичного супроводження. У зв'язку з цим виникає цілий ряд запитань, які потребують наукової аргументації.

Отже, перші зародки юридичної консультативної діяльності та професії юрисконсульта були ще в епоху римського права. Однак, професія юрисконсульта була нормативно виокремлена в окрему професійну групу лише на початку XX століття, що підтверджується документально. У Радянській Україні перша згадка про юрисконсульта та консультування пролунала у 1918 році в Декреті Ради народних комісарів УРСР (РНК) від 27 липня 1918 року «Про оплату праці службовців та працівників радянських установ».

Здійснивши аналіз архівних документів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, нами надано характеристику історичних аспектів становлення та розвитку юридичної консультативної діяльності, висвітлено витоки юридичного консультування та професії юрисконсульта, які мають корені в римському праві.

Висновки до розділу 1

Стан дослідження проблематики юридичної консультативної діяльності свідчить про те, що перші наукові розробки, присвячені питанням юридичної діяльності та її видів, виконали роль теоретичного фундаменту для запропонованого дослідження.

Юридична консультативна діяльність стала предметом багатьох наукових досліджень, які розподілено на дві групи: до першої увійшли праці, присвячені

дослідженню професійної діяльності юристів та її видам (С.С. Алексєєв, Ю.М. Аристаков, Ю.М. Бисага, І.В. Бризгалов, І.В. Головань, В.М. Горшенєв, М.І. Кагадій, В.М. Карташов, О.О. Кравець, В.І. Леушин, І.Г. Орловська, Н.П. Свиридюк, О.Ф. Скакун, С.С. Сливка, Б.В. Шагєєв та інші), до другої – праці, в яких безпосередньо досліджувалася професійна діяльність юрисконсульта та юридичне консультування (Р. Буссе, М.Є. Василенко, С. Гледдинг, С.Д. Гусарєв, В.О. Лозовий, Р. Нельсон-Джоунс, О.В. Петришин, К. Роджерс, О.М. Смірнова, О.Д. Тихомиров та інші).

Систематизований аналіз джерельної бази з проблематики юридичної консультативної діяльності дає підстави стверджувати, що науковцями ґрунтовно досліджувалася система юридичної діяльності, висвітлювалися окремі аспекти та питання її видів. Водночас теоретико-правові аспекти юридичної консультативної діяльності як самостійного виду професійної діяльності юристів залишаються недостатньо дослідженими.

Проведення теоретико-правового дослідження юридичної консультативної діяльності потребує застосування комплексної та ефективної методології, яка поєднує підходи, загальнонаукові і конкретно-наукові методи пізнання. Використання наукових підходів і методів зумовлено особливостями предмету самого дослідження. Вдало підібрана методологія сприяє об'єктивності й достовірності формування основних положень юридичної консультативної діяльності та формулюванню обґрунтованих висновків.

Дослідивши сучасну методологічну базу досліджень проблематики юридичної консультативної діяльності, обґрунтовано власну позицію про домінуюче положення та важливість використання діяльнісного підходу. Також визначено низку загальнонаукових і спеціально-наукових методів, завдяки застосуванню яких удалося виконати дослідницькі завдання та отримати достовірні наукові результати. Обґрунтовано необхідність використання такої методологічної бази наукового пізнання, до якої належать такі методи: герменевтичний, історичний, структурний, функціональний, порівняльно-

правовий, системний, догматичний (формально-логічний), класифікації, прогностичний, конкретно-соціологічний.

Недостатньо дослідженим є питання характеристики історичних аспектів становлення та розвитку юридичної консультативної діяльності. На підставі історичного аналізу та систематизації нормативних і документальних джерел, архівних документів, удалося визначити витoki консультування професійної діяльності юристів та нормативне виокремлення юрисконсультів в окрему професійну групу.

Перші зародки юридичної консультативної діяльності та професії юрисконсульта були ще в епоху римського права. Однак професія юрисконсульта була виокремлена в окрему професійну групу лише на початку ХХ століття, що підтверджується документально. У Радянській Україні перша згадка про юрисконсульта та консультування пролунала у 1918 році в Декреті Ради народних комісарів УРСР (РНК) від 27 липня 1918 року «Про оплату праці службовців та працівників радянських установ».

Упродовж усієї історії існування Радянської України юридична консультативна діяльність і професія юрисконсульта зазнавала багато змін організаційного характеру, зумовлених певними історичними та політичними подіями. Установлено, що досить тривалий час у радянський період професія юрисконсульта мала місце виключно в органах державної влади (Народному комісаріаті юстиції, управліннях і відділах юстиції, революційних комітетах), де працювали юрисконсультські відділи. З плином часу та подіями, що відбувалися в державі, зазнавала змін і штатна організація цих структур, у зв'язку з чим змінювалася назва юрисконсультського відділу, однак посада юрисконсульта залишалася.

Згодом відкрилися спеціальні установи з надання безоплатної правової допомоги населенню – юридичні консультації, в яких також працювали юрисконсульти, які мали вищу юридичну освіту. А в 1953 року було створено юридичні служби не лише у центральних і місцевих органах державної влади, а й на підприємствах, в установах та організаціях.

Видатною подією в історії розвитку професійної діяльності юрисконсульта, стало проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року, що ознаменувало початок нового історичного етапу життя для Української держави.

РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА РОЗУМІННЯ ЮРИДИЧНОЇ КОНСУЛЬТАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Поняття юридичної консультативної діяльності як виду юридичної діяльності

У зв'язку з широким розмаїттям сфер суспільного життя, що зумовлено явищами науково-технічного прогресу, розвитком людських потреб та інтересів, у соціумі формується відповідна кількість різних видів діяльності, серед яких виокремлюється така, що пов'язана з правом, його регулятивною дією, правовими явищами тощо, та прийнято називати правовою. У межах правової діяльності існує такий вид, виокремлення якого пов'язується з існуванням специфічної професійної групи та відповідної сфери юридичних робіт, послуг, спрямованих на здійснення правового супроводження діяльності підприємств, установ, організацій.

Отже, ми виходимо з тих позицій, що консультативна діяльність є підвидом юридичної діяльності, яка у свою чергу охоплюється обсягом поняття соціальної та правової діяльності.

Методологічною основою висвітлення поняття юридичної консультативної діяльності є такий підхід, згідно з яким ознаки юридичної діяльності трансформуються на її види, підвиди, що розглядаються нами як явища нижчого рівня. При цьому кожна з таких видів юридичної діяльності має свої індивідуальні властивості, зумовлені специфікою мети, завдань, засобів, змісту правової роботи та сфери застосування професійних правових знань. Саме тому ознаки юридичної консультативної діяльності доцільно розглядати через призму характерних ознак юридичної діяльності.

У сучасній науковій літературі юридична діяльність розглядається представниками як теоретичного (С.С. Алексєєв [3], С.Д. Гусарєв [41; 40], М.І. Кагадій [58], В.М. Карташов [61; 63], І.Г. Орловська [121],

Н.П. Свиридчук [182], О.М. Сидоренко [185], Р.В. Шагієва [269], Н.В. Щербакова [275]), так і галузевого (А.Е. Жалінський [50], І.В. Упоров [212], С.Я. Фурса [2], Е.М. Ширина [271], В.Л. Яроцький [282]) правознавства, у зв'язку з чим ученими юридичну діяльність визначено, як один із видів правової діяльності, яку здійснюють фахівці – представники юридичної професії, в сфері права з метою отримання бажаного правового результату та задоволення визначених законодавством прав і потреб соціальних суб'єктів.

Існують також й інші погляди на поняття юридичної діяльності, а саме: В.П. Беляєва [8], Ю.А. Ведернікова [21], С.О. Кульбача [88], А.М. Кучука [89], Б.В. Шагієва [268], які розглядають її як один із видів соціальної діяльності, яку здійснюють фахівці в галузі юриспруденції, спрямовуючи свої професійні дії на задоволення визначених законом потреб та інтересів членів суспільства або на досягнення іншого правового результату.

Сучасними вченими окреслено ряд ознак юридичної діяльності. Всі науковці дотримуються думки, що юридична діяльність, як вид соціальної діяльності, присутня у всіх сферах суспільного життя, на яке здійснюється відповідний правовий вплив з метою впорядкування існуючих соціальних відносин. Суттєвою характерною рисою є те, що юридична діяльність здійснюється спеціально уповноваженими та підготовленими фахівцями з права на професійній основі – особами, що відповідно до встановлених нормативно-правовими актами кваліфікаційних вимог мають вищу юридичну освіту, належний рівень теоретичних знань та практичних умінь і навичок у сфері юриспруденції. Отримання бажаного правового результату у вигляді впорядкування та узгодження відносин у суспільстві розуміється як мета юридичної діяльності. Для досягнення поставленої мети юристи у процесі реалізації своєї професійної діяльності здійснюють професійні дії та використовують різноманітні засоби (правові чи неправові). Оскільки юридична діяльність є видом правової діяльності, спрямованої на отримання певного результату від вчинення професійних дій. Зауважимо, що науковці

(В.М. Горшенёв [34], В.І. Леушин [91], В.П. Реутов [176], О.В. Шмоткін [272] та інші) зазначають, що для юридичної діяльності характерним є те, що така діяльність здійснюється у сфері впливу права та на основі норм права, всі професійні дії юристів регламентовані відповідними положеннями нормативно-правових актів, іншими словами юридична діяльність регламентована законом. Окрім цього, як зазначено теоретиками-правознавцями – О.М. Бандуркою [7; 6], І.В. Бенедиком [35], Ю.М. Бисагою [11], Е.Є. Ісаєвим [53], В.М. Казаковим [60], У.О. Цмоць [265], юридична діяльність спрямована на організацію діяльності інших суб'єктів права, оскільки дія права поширюється на всіх людей та осіб у рівній мірі, а в деяких випадках юристи повинні здійснювати контроль за здійсненням чи виконанням вимог норм права, тим самим підтримуючи рівень належного правового життя інших суб'єктів права. Також слід погодитись з іншими авторами (Н.В. Коваль [69], В.М. Кудрявцев [85; 86; 84; 87], С.В. Несинова [112], В. Д. Ткаченко [278]) з приводу існування трьох форм відображення юридичної діяльності: наукової, навчальної і практичної [109]. Майже всі науковці визнають необхідність виокремлення консультативної діяльності, якій властиві загально-юридичні та спеціальні ознаки, характерні лише для цього виду професійної діяльності.

Згідно обраного нами системного методу вважаємо, що юридична консультативна діяльність має риси, характерні для юридичної діяльності. У той же час, юридична консультативна діяльність є самостійним видом юридичної практичної діяльності, яка має свої напрямки роботи, у зв'язку з чим ознаки останньої (юридичної практичної діяльності) є характерними й для юридичної консультативної діяльності, однак знаходять інший прояв цих властивостей.

У сучасній літературі виокремлюється декілька характерних ознак юридичної діяльності, а саме: законність, незалежність, нормативність, формальність, професійність, колективність, обов'язковість, процесуальний характер [43].

Водночас, з урахуванням характеру та призначення юридичної консультативної діяльності, уявляється можливим в якості її ознак виокремити: верховенство права, незалежність, нормативність, формальність, професійність, процесуальний характер, колективність праці.

Однією з найважливіших ознак юридичної консультативної діяльності є те, що її головною метою є забезпечення **верховенства права**, яке є фундаментальною умовою та обов'язковою вимогою до юридичної діяльності, юридичної науки і практики. Верховенство права є стандартом демократичної й правової держави, фундаментальною засадою суспільного життя, про що наголошується в статті 8 Конституції України, яка має найвищу юридичну силу. Усі прийняті нормативно-правові акти повинні відповідати вимогам Основного Закону та не суперечити їм [76]. Верховенство права проявляється тоді, коли: права та свободи особи набувають найважливішого значення в державі; всі гілки влади (законодавча, виконавча, судова) діють самостійно й незалежно.

Для юрисконсульта верховенство права є основним орієнтиром і фундаментальною засадою професійної діяльності, оскільки саме завдяки принципу верховенства права видається можливим забезпечувати практичну реалізацію прав і свобод особи. Верховенство права означає рівність усіх перед законом і відсутність будь-яких привілеїв [16].

Принцип верховенства права став предметом багатьох досліджень С.П. Головатого [33], М.І. Козюбри [73], О.М. Костицького [79], Ю.В. Кривицького [82], О.М. Луціва [95], А.В. Полякова [133], С.В. Серьогіна [184], Б. Таманага [200], Т.І. Тарахонич [201], Д.О. Філіпенка [215], які приділяли цьому питанню значну увагу. Беручи до уваги наукові позиції учених, можемо зауважити, що в юридичній консультативній діяльності верховенство права є ширшою категорією, ніж законність, з огляду на наступне: визнання основоположних прав людини та законів є гарантією встановлення справедливості, однак не можна залишити поза увагою той момент, що не всі закони є справедливими. Верховенство права, першочергово, підкреслює

важливість і цінність прав людини та стоїть вище навіть приписів закону, оскільки і громадяни, і держава повинні підкорюватися лише праву [96, с. 76].

Така ознака юридичної консультативної діяльності як верховенство права підкреслює її справедливий характер, рівний статус усіх осіб для юрисконсульта, його повагу до прав і свобод людини й громадянина [24]. Отже, юрисконсульт – це фахівець, який виконує свої функції на професійній основі, неухильно дотримуючись вимог верховенства права та справедливості з метою утвердження принципу рівності перед законом.

Також юридичній консультативній діяльності притаманна ознака **незалежності** від будь-якого виду впливу на її здійснення, тобто свобода процесу прийняття рішень чи здійснення своїх повноважень. У такому разі незалежність не слід ототожнювати з самоправністю, анархічністю чи беззаконням, тому що незалежність розглядається як неупередженість, об'єктивність і виваженість.

Юрисконсульт підпорядкований адміністрації підприємства, що гіпотетично є загрозою його професійній незалежності, враховуючи потенційно негативні наслідки існування субординаційних відносин між керівником та підлеглим, а також намагання адміністрації захистити, у першу чергу, інтереси підприємства, які є життєво важливими на відміну від прозаїчних ідеалів рівності, справедливості або свободи.

Прикладом обставин, що можуть створювати загрозу незалежності та неупередженості юрисконсульта, є ситуація, коли керівник підприємства (установи або організації) помилився або прийняте ним рішення суперечить вимогам закону (незаконне звільнення, протиправне позбавлення преміювання тощо), і працівник звертається за порадою до юрисконсульта, який змушений залишатися взірцем правності та справедливості.

Отже, розглядаючи ознаку незалежності в контексті юридичної консультативної діяльності, слід зазначити, що юрисконсульт має бути незалежним від політичних та релігійних поглядів, національної ідеології; від впливовості та соціального статусу особи і, врешті-решт, від особистісних вражень та взаємин. Він повинен також бути аполітичним, об'єктивним,

справедливим та здійснювати свою професійну діяльність лише на основі закону, ґрунтуючись на принципі верховенства прав і свобод особи (фізичної та юридичної) [98, с. 43, 196].

У 1990 році Міжнародною асоціацією юристів було затверджено Стандарти незалежності юридичної професії, які розповсюджуються на представників усіх правничих професій, у тому числі й юрисконсульта [195]. Беручи до уваги ці Стандарти, юрисконсульт повинен здійснювати юридичну консультативну діяльність незалежно, вільно і без дискримінації, тільки відповідно до законних інтересів особи, не піддаючись впливу зі сторони органів влади чи громадськості.

Нормативність полягає у формальному визначенні та закріпленні основних засад діяльності юрисконсульта, його функцій та завдань, кваліфікаційних вимог до цієї професії та відповідальності за невиконання або неналежне виконання покладених на нього обов'язків [196]. Усі ознаки та вимоги юридичної консультативної діяльності закріплені у відповідних нормативно-правових актах, текст яких носить офіційний і загальнообов'язковий характер.

Професійна діяльність юрисконсульта регулюється нормативно-правовими актами міжнародного та національного рівня. Це обумовлюється сучасними глобальними тенденціями, що виявляються в економічній, політичній і правовій сферах суспільного життя, процесами правової інтеграції правових систем сучасності, взаємопроникненням механізмів правового регулювання. Запровадження державою міжнародних стандартів стосовно тієї чи іншої сфери суспільного життя здійснюється шляхом адаптації національного законодавства і свідчить про необхідність створення відповідних умов та гарантій, завдяки яким міжнародні стандарти можуть бути втілені у практичну площину.

Першим рівнем, на якому необхідно розглядати ознаку нормативності юридичної консультативної діяльності, є міжнародний. Наразі в Україні ратифіковано цілий ряд міжнародно-правових актів, що мають безпосереднє відношення до сфери юридичної практичної діяльності, а отже, і до професійної діяльності юрисконсульта. У цьому контексті слід наголосити на важливості таких документів: Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1973),

Основні принципи незалежності судових органів (1985), Стандарти незалежності юридичної професії Міжнародної асоціації юристів (1990), Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства (Деонтологічний кодекс) (1988), Правила професійної етики Колегії адвокатів штату Вірджинія США (переглянуті 01.01.2000), Основні положення про роль адвокатів (1990) тощо.

Наприклад, Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973 року було ратифіковано Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права [165] та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, яким визнається гідність людини та наявність рівних прав особи, як основи свободи, мирного та справедливого життя [108]. Отже, виходячи з того, що цей міжнародно-правовий акт має загальне значення для всіх правників, тому що в ньому закріплені основні положення будь-якого виду юридичної діяльності щодо рівності громадянських і політичних прав усіх людей, можна говорити про його значущість і для професійної діяльності юрисконсульта, яка також спрямована на забезпечення рівності прав і свобод людини й громадянина.

Також для юристів існує нормативно-правовий акт міжнародного рівня – Основні положення про роль адвокатів, які були прийняті VIII Конгресом ООН щодо запобігання злочинам у серпні 1990 року [124]. Цей правовий акт забезпечує доступ широкого кола суб'єктів трудових відносин до юридичної допомоги, закріплює обов'язок уряду щодо забезпечення адвокату належної освіти та необхідних знань для здійснення професійної діяльності, а також встановлює гарантії адвокатської діяльності тощо. Увага до цього документа зумовлена тим, що у деяких європейських країнах правове супроводження виробничого процесу замість штатного юриста здійснюють представники адвокатури (на договірних засадах), різниця між якими полягає лише у використанні організаційної форми.

Також науковий інтерес представляють й інші міжнародні правові акти, адресовані адвокатам, які функціонально можуть виконувати роль юриста підприємства з тією різницею, що адвокат не знаходиться у штаті організаційної структури. Таким актом є Загальний кодекс правил для адвокатів країн

Європейського Співтовариства, яким визначається шляхетність та престиж фахівців, які здійснюють адвокатську діяльність. За сучасних умов професія юрисконсульта набула не меншої актуальності та престижу на підприємствах виробничого характеру, що зумовлено стрімким розвитком сфери господарювання і виробничих процесів, юридичне обслуговування яких він здійснює. Тому бути обізнаним щодо своїх професійних обов'язків не тільки юридичного, а й морального характеру, про що йдеться в Загальному кодексі правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, має вагоме значення для здійснення юридичної консультативної діяльності.

Окрім цього міжнародні стандарти юридичної професії, що містяться у Деонтологічному кодексі (Загальному кодексі правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, прийнятому у Страсбурзі у жовтні 1988 року), встановлюють модель деонтологічних норм для адвокатів і консультантів з юридичних питань, згідно з якими вони повинні підкорятися лише тим нормам своєї колегії, які не суперечать тим, що визначені у цьому Кодексі [51]. Дуже важливою рисою є моральна сторона особи юрисконсульта, для чого положення цього міжнародно-правового акта є дуже значущими, оскільки юрисконсульт, як особа зразкової поведінки та дисципліни на підприємстві, має володіти високими моральними якостями.

Загалом ці документи визначають вимоги та принципи професійної діяльності юристів без урахування особливостей, що пов'язані з певними традиціями тієї чи іншої країни, виникнення та формування яких зумовлено державною владою, законодавчою базою та рівнем правової культури населення певної країни. Міжнародні нормативно-правові акти є загальними, та стосуються діяльності багатьох правників, у тому числі й юрисконсульта.

Другим рівнем, на якому необхідно розглядати нормативність, як ознаку юридичної консультативної діяльності, є національний рівень, що складається з актів різної юридичної сили та різних сфер предметного спрямування.

Конституція України є Основним законом держави, який має найвищу юридичну силу, визначає і закріплює основні права та обов'язки людини,

громадянина, держави в цілому [76]. Тому всі працівники в галузі права (суддя, нотаріус, адвокат, юрисконсульт тощо), незалежно від спеціалізації та сектору роботи, під час здійснення своєї професійної діяльності керуються положеннями Конституції як Основного закону держави, де закріплюються основи державного та суспільного ладу, основи правового статусу особи, які для всякого представника юридичної професії є вихідними положеннями.

По теперішній час, на жаль, відсутній спеціальний нормативно-правовий акт, який би всебічно та чітко регулював порядок та умови здійснення юридичної консультативної діяльності, визначав точне коло прав та обов'язків юрисконсульта, його повноваження і функції, а також висвітлював зміст усіх його процесуальних дій. Це можна пояснити тим, що сьогодні в нашій країні не приділяється належної уваги професійній діяльності юрисконсульта. Тобто, з боку компетентних органів державної влади більшу увагу приділено іншим правничим професіям.

Так, Законом України «Про судоустрій і статус суддів» регулюється суддівська діяльність [167]. Цей акт є спеціальним та основним актом після Конституції для суддів, як осіб, що здійснюють правосуддя та вирішують долі людей, та який визначає: основні завдання та принципи діяльності суду; правовий статус суддів; порядок їх призначення на посаду та звільнення; обов'язкові вимоги до посади.

Професійна діяльність адвокатів регулюється нормами Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», який визначає основні засади адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні, зокрема: порядок набуття права на заняття адвокатською діяльністю, права й обов'язки адвоката, види та гарантії його професійної діяльності, підстави зупинення та припинення адвокатської діяльності [139].

Нотаріальна діяльність урегульована Законом України «Про нотаріат», яким визначається: коло прав і обов'язків нотаріуса, порядок допуску до нотаріальної діяльності, підстави припинення і зупинення професійної діяльності приватних

нотаріусів [159]. Положення цього закону охоплюють і розкривають усі основні параметри нотаріальної діяльності в Україні [209].

З вищевикладеного вбачається, що професійна діяльність судді, адвоката, нотаріуса регулюються спеціальними законодавчими актами, що підтверджує важливість цих професій для соціуму, тоді, як сфера юридичної консультативної діяльності при своїй самостійності та актуальності в умовах сучасності, залишається поза увагою законодавця, що підтверджується відсутністю відповідного законодавчого акта. Така неувага до професії юрисконсульта не дозволяє нам вирішувати питання з кадрового забезпечення, хоча вищими навчальними закладами держави здійснюється професійна підготовка юристів саме господарсько-правової спеціалізації (наприклад, господарсько-правовий факультет Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого), які у подальшому здійснюють правове обслуговування господарської діяльності підприємств та юридичне забезпечення виробничого процесу, а також інших правових відносин у цій сфері.

Зауважимо, що відсутність спеціального закону, яким би регулювалася юридична консультативна діяльність не дає нам можливості поставити в один ряд дану професію з іншими юридичними професіями, забезпечити її авторитетність, підняти її імідж, і тим самим підвищити авторитет права, закону, роль правових засобів та форм у сфері господарської діяльності.

За умов відсутності спеціального законодавчого акта, яким би регулювалася юридична консультативна діяльність, **підзаконні акти** є єдиним спеціальним адресним джерелом права у сфері юридичної консультативної діяльності. До них відносяться: Загальне положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації (затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 26.11.2008 № 1040) [149], Постанова Кабінету Міністрів України № 1693 від 14.12.2001 «Про вдосконалення організації правової роботи в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади» [141], Рекомендації Міністерства юстиції України № 35-14/7 від 23.01.2007 «Про порядок ведення претензійної та позовної роботи

на підприємстві, в установі, організації» [160], Міжгалузові норми чисельності працівників юридичної служби (затверджені наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 11.05.2004 № 108) [107] та деякі інші нормативні акти.

Як правило, посада юрисконсульта характерна для штатної структури підприємства, установи чи організації, яка потребує належного юридичного супроводження своєї діяльності. У процесі своєї професійної діяльності юрисконсульт керується одним із основних нормативно-правових актів, який регулює діяльність юрисконсульта, – Загальним положенням про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації. Цим Положенням визначаються основне завдання юридичної служби організації, підприємства чи установи, яке полягає у здійсненні правової роботи та правильному застосуванні положень правових актів; повноваження та права юридичної служби, її працівників, відповідно до посад. Цей нормативно-правовий акт є обов'язковим для виконання та дотримання всіма працівниками юридичної служби установи та їх керівниками [149].

Постанова Кабінету Міністрів України «Про вдосконалення організації правової роботи в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади» спрямована на вдосконалення здійснення правової роботи та забезпечення належного рівня її виконання, але яка стосується роботи в юридичних службах центральних органів виконавчої влади та міністерствах. Ця постанова має опосередковане і непряме відношення до юридичної консультативної діяльності, однак за аналогією юридичних служб державних установ, юрисконсульт на підприємстві так само використовує норми цього підзаконного акта з метою удосконалення процесу виконання правової роботи та підвищення показників її результативності [141].

Під час здійснення професійної діяльності юрисконсульт, який обслуговує підприємство, більшу частину робочого часу присвячує здійсненню претензійно-позовної роботи, порядок ведення якої визначається у Рекомендаціях

Міністерства юстиції України № 35-14/7 від 23.01.2007 «Про порядок ведення претензійної та позовної роботи на підприємстві, в установі, організації», завдяки яким забезпечується здійснення зазначеного напрямку діяльності. Цей нормативно-правовий акт умістив у себе положення про порядок пред'явлення та розгляду претензій і позовів, підготовки заперечень й відзивів на них, здійснення аналізу стану претензійно-позовної роботи, обліку (реєстрація, зберігання) претензійної та позовної документації [160].

З метою нормування праці, визначення норми часу на виконання тієї чи іншої роботи, а також нормування чисельного складу працівників юридичної служби Наказом Міністерства праці та соціальної політики України № 108 від 11.05.2004 були затверджені Міжгалузеві норми чисельності працівників юридичної служби [107], на основі чого вираховується чисельність працівників підприємства, встановлюються правила внутрішнього трудового розпорядку, розраховується завантаженість працівників.

Окрім зазначених вище правових актів, юридична консультативна діяльність регулюється локальними нормативно-правовими актами, що приймаються безпосередньо на підприємстві, в організації чи установі, та які конкретизують норми, визначені в діючому законодавстві. Наприклад: колективний договір, правила внутрішнього трудового розпорядку, положення (про оплату праці, про преміювання працівників, про структурний підрозділ), інструкції (посадові, з охорони праці) тощо. Норми локальних актів покликані забезпечувати дію норм загальних нормативно-правових актів, враховуючи специфіку та виробничу спрямованість підприємства, установи, організації.

При всьому цьому, для юрисконсульта особливим джерелом права є рішення Європейського суду з прав людини (за умови їх ратифікації в Україні) та рішення Конституційного суду України.

Отже, діяльність юрисконсульта регламентується нормативно-правовими актами різної юридичної сили, які загалом можна розподілити на два рівні – міжнародний і національний, що забезпечує легальний характер діяльності юрисконсульта. Деякі акти мають безпосередній правовий вплив, а деякі –

опосередкований за рахунок їхньої узагальнюючої дії щодо сфери юридичної діяльності загалом.

Формальність полягає в тому, що результати професійної діяльності юрисконсульта (рішення, пропозиції, поради, проекти документів, аналітичні довідки, письмові юридичні консультації тощо) знаходять своє втілення у документальній формі, тобто юридична консультативна діяльність має формалізований характер [129]. Адже юрисконсульт кожен день стикається з відображеними і, певним чином, закріпленими обставинами справи (відеоматеріали, скарги, заяви), з текстами нормативно-правових актів, які мають письмовий або електронний вигляд, що є формальним.

Ознаки формальності властиві не тільки юридичній консультативній діяльності, а й іншим підвидам юридичної діяльності: прокурорській, адвокатській, нотаріальній тощо.

У суддівській діяльності ознака формальності знаходить свій прояв у прийнятті процесуальних рішень шляхом їх правильного оформлення відповідно до процесуального законодавства (рішення, ухвали, постанови, накази), які повинні містити всі обов'язкові реквізити. У професійній діяльності слідчого формальність виражається у встановлених процесуальним законодавством формах документів (постанови, рапорту, протоколу, клопотання тощо), які будуть відрізнятися від процесуальних документів представників інших юридичних професій. У роботі прокурора формально визначеними документами є: заява, подання та постанови, які також мають відмінні від інших зміст і форму.

Але професійній діяльності юрисконсульта властиві свої процесуальні документи (позовні заяви, скарги, клопотання тощо), які також підкреслюють формалізований характер юридичної консультативної діяльності з її особливою формою та змістом.

Яскравим прикладом важливості такої ознаки, як формальність, у професійній діяльності юрисконсульта є обов'язкове дотримання вимог щодо оформлення позовної заяви, її форми та змісту. Так, статтями 175 і 177 Цивільного процесуального кодексу України визначаються обов'язкові реквізити

позовної заяви й інші вимоги щодо подання позовної заяви та доданих до неї документів. У разі недотримання встановлених законом вимог, позовна заява залишається без руху або повертається заявникові. Відповідно до статті 185 Цивільного процесуального кодексу України позовна заява підлягає поверненню, якщо: позовну заяву подано недієздатною особою; заяву подано особою, яка не наділена позивачем відповідними повноваженнями; позовна заява не відповідає вимогам статті 175 Цивільного процесуального кодексу України щодо форми і змісту тощо [264]. Аналогічно в господарському процесі статтею 162 Господарського процесуального кодексу України встановлюються нормативні вимоги щодо позовної заяви, у разі недотримання яких позов залишається без руху й повертається позивачеві (стаття 174 Господарського процесуального кодексу України) [37].

Отже, результати професійних дій юрисконсульта знаходять свій прояв у відповідному документі, що має бути правильно оформленим як за формою, так і за змістом відповідно до закону [94], що є проявом ознаки формальності.

Так, наприклад, Інструкція з діловодства в системі Міністерства внутрішніх справ України, затверджена Наказом Міністерства внутрішніх справ України № 747 від 23.08.2012 «Про затвердження Інструкції з діловодства в системі Міністерства внутрішніх справ України», визначає всі вимоги щодо правильного оформлення документів в органах системи МВС за встановленою нормативно-правовим актом формою. Цим наказом визначений порядок документування, обов'язкові реквізити документів системи та встановлена обов'язкова форма документації [150]. Завдання юрисконсультів установ МВС забезпечувати визначену інструкцією форму документів, що проходять у них візування та експертизу.

Недотримання таких вимог щодо оформлення та змісту будь-якого процесуального документа тягне за собою такі негативні наслідки, як: залишення позовної заяви без руху, визнання позовної заяви неподаною, відмова у прийнятті заяви (скарги), повернення заяви (скарги) тощо, що перешкоджає отриманню очікуваного правового результату.

Професійність праці юрисконсультанта полягає у високому рівні фаховості здійснення спеціальної діяльності кваліфікованими у даній галузі спеціалістами, які мають необхідні теоретичні та практичні знання, уміння та навички. Здійснивши аналіз нормативно-правових актів, якими регулюється адвокатська, суддівська, нотаріальна та прокурорська види діяльності, стає зрозумілим, що найголовнішим критерієм відбору та вимогою до осіб, що претендують на посади юридичного характеру, є відповідний рівень фахової освіти.

Окрім цього для деяких юридичних професій наявність юридичної освіти є недостатньою умовою для здійснення професійної діяльності. Наприклад, адвокату, судді чи нотаріусу для того, щоб розпочати здійснення своєї професійної діяльності, крім отримання вищої юридичної освіти, необхідно скласти кваліфікаційний іспит, який приймається відповідною кваліфікаційною комісією з метою підтвердження своєї професійної кваліфікації. Також, у більшості випадків, до кандидатів на юридичні посади висувається така додаткова вимога, як наявність досвіду та стажу роботи за професійним спрямуванням, що є підтвердженням високого рівня професіоналізму.

Розглядаючи ознаку професійності в контексті юридичної консультативної діяльності, можливо говорити про кваліфікаційні вимоги до юрисконсультів, які повинні мати належний рівень юридичних знань, правосвідомості та професійної підготовки, а також наділені справедливістю, чесністю, особистою відповідальністю за власні дії та іншими високоморальними почуттями.

Професійні повноваження та обов'язки юристів, у тому числі й юрисконсультанта, пов'язані з охороною гарантованих державою прав і законних інтересів, попередженням правопорушень і боротьбою з ними, зміцненням законності та правопорядку тощо. Але якісне виконання цих завдань може здійснюватися лише фахово підготовленими працівниками, що гарантує належний рівень забезпечення прав та свобод учасників правових відносин [12, с. 44].

У зв'язку з необхідністю осмислення ознак професійності праці заслуговує на увагу порядок зайняття вакантних посад юрисконсультанта на державному

підприємстві, в установі чи організації, що регулюється Законом України «Про державну службу» та Порядком проведення конкурсу на зайняття посад державної служби, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України № 246 від 25 березня 2016 р. (у редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 648). Законом України «Про державну службу» визначаються загальні вимоги до державних службовців без розмежування посад чи спеціалізації [144]. Порядком же встановлюється процедура проведення конкурсу, а саме: умови його проведення, обов'язковість розміщення оголошення про проведення конкурсу у встановлений законом термін, перелік необхідних документів для участі в конкурсі та умови їх прийому/розгляду, процедура проведення іспиту та відбору кандидатів [155]. Положення та вимоги цих двох нормативно-правових актів стосуються заміщення будь-яких посад державних службовців, у тому числі посади юрисконсульта.

Намагаючись сформувати професійну ланку, законодавцем до працівників юридичних служб, чиї посади відносяться до державної служби, висуваються спеціальні вимоги, визначені в Наказі Національного агентства України з питань державної служби № 72 від 06.04.2016 (у редакції Наказу Національного агентства України з питань державної служби № 62 від 16.03.2018) «Про затвердження Порядку визначення спеціальних вимог до осіб, які претендують на зайняття посад державної служби категорій «Б» і «В» [152]. Цим Порядком конкретизовано вимоги щодо освіти та досвіду роботи, професійних знань і компетентностей, які є необхідними для виконання посадових обов'язків, залежно від категорії посади державної служби («Б», «В»).

Вимога професійності юрисконсульта пов'язана також з широким діапазоном правових знань, які потребують правильного і професійного застосування, для чого юрисконсульту необхідно володіти певним пізнавальним інструментарієм та технікою тлумачення.

Професійність є обов'язковою вимогою до всіх юридичних професій, але в кожній вона виявляється в різних навичках, уміннях, залежно від напряму роботи, сфери діяльності, галузі виробництва, управління тощо.

Існують кваліфікаційні вимоги, що носять додатковий характер, та які висуваються самим роботодавцем, наприклад: наявність досвіду роботи в певній галузі чи досконале володіння іноземною мовою.

Для юридичної консультативної діяльності характерна риса **процесуальності**, тобто процедурності, що є також однією із загальних ознак, але для кожного виду юридичної діяльності вона має особливості, характерні лише для конкретного виду форми прояву. Процесуальна процедура здійснення того чи іншого виду юридичної діяльності визначена нормативно-правовими актами, тому знання процесуального законодавства у всіх галузях права (зокрема процесуальних) мають важливе значення для юридичної діяльності на практиці [104]. Наприклад, процесуальна діяльність (процесуальні дії, повноваження) слідчого передбачена нормами кримінального процесуального права [83], яких він повинен у повному обсязі дотримуватися. Для суддів також центром уваги є нормативні положення процесуального законодавства, які визначають коло їх повноважень, принципи діяльності, процесуальні дії та порядок здійснення правосуддя. Особливості процедурно-процесуального характеру суддівської діяльності зумовлюються спеціалізацією суду. Наприклад, суддя господарського суду керується нормами Господарського процесуального кодексу України [37], професійна діяльність судді адміністративного суду регулюється нормами Кодексу адміністративного судочинства України [70] тощо. Основні правові засади організації та процесуальний порядок здійснення адвокатської діяльності встановлений Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [139].

Для юрисконсульта процесуальність означає наявність певного алгоритму дій, а, отже, відповідної етапності, послідовності та термінів виконання завдань. Усі ті правові відносини, в яких він здійснює супроводження, і відношення, які розвиваються у процесі професійної діяльності, змушують юрисконсульта використовувати юридичну процедуру. Наприклад, при здійсненні представництва інтересів підприємства в суді та участі в судовому засіданні юрисконсульт дотримується норм процесуального законодавства щодо: строків подання заперечення проти позову або відзиву на нього, реалізації процесуальних

прав і виконання обов'язків, надання доказів, додержання процесуальної послідовності.

Так, якщо його робота пов'язана зі строковими обмеженнями, то це вже є процесуальним моментом, який передбачає певний алгоритм процесуальних дій. Наприклад, до підприємства надходить адвокатський запит про надання конкретної інформації, на що Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» встановлено строки надання відповіді та запитуваної адвокатом інформації – п'ять днів з дня отримання такого запиту, що підлягає обов'язковому виконанню юрисконсультом [139]. За таких умов виникає певний алгоритм дій фахівця, який зобов'язаний діяти у спосіб та у строки, передбачені в законі, зокрема: зареєструвати звернення, розглянути та опрацювати викладені в ньому питання, за результатами розгляду скласти відповідь, підписати її у керівника підприємства, закріпити печаткою закладу, зареєструвати вихідний документ (присвоїти номер і дату підготовки документа), надати для відправки у визначені строки.

Також ознака процедурності юридичної консультативної діяльності виявляється під час ведення юрисконсультот претензійно-позовної роботи, оскільки його професійні дії здійснюються за визначеною законом та іншими нормативно-правовими актами процедурою.

Наприклад, отримуючи претензію від відповідної фізичної або юридичної особи, юрисконсульт повинен розглянути претензію та надати на неї відповідь у встановлений законодавством строк з метою реалізації процесуальних прав установи, в якій він здійснює юридичне забезпечення діяльності. Так, згідно з частиною 6 статті 222 Господарського кодексу України, на розгляд претензії надається місячний строк, який починає відраховуватись з дня отримання такої претензії. А частиною 8 статті 222 Господарського кодексу України закріплена обов'язкова форма відповіді на претензію та реквізити, які повинні міститись у відповіді на неї [36]. При веденні позовної роботи юрисконсульт дотримується відповідної процедури залежно від сфери суспільних відносин. Якщо спірні відносини регулюються нормами цивільного права, то юрисконсульт,

пред'являючи позов, керується Цивільним кодексом України та Цивільним процесуальним кодексом України. Реалізуючи право на звернення до суду за захистом порушеного, невизнаного права чи оспорюваного інтересу, юрисконсульт пред'являє позов до суду з конкретно сформульованими позовними вимогами та відповідно до вимог статей 256 – 268 Цивільного кодексу України, якими визначено: загальну і спеціальну позовну давність, зміну її тривалості, обчислення позовної давності, а також початок, переривання та зупинення її перебігу [262]. Аналогічно інші процесуальні дії юрисконсульта також здійснюються за встановленою процедурою, яка визначена у відповідних нормативно-правових актах процесуального законодавства.

Отже, процедурно-процесуальний характер є ознакою, притаманною всім видам юридичної діяльності, але залежно від спеціалізації юридичної професії вона має свої особливості, що проявляються безпосередньо в процесі здійснення того чи іншого виду професійної діяльності юриста, реалізації норм матеріального права.

Колективність праці властива юридичній консультативній діяльності, що виражається у спільній праці та взаємодії учасників колективу – працівників юридичної служби з метою співробітництва щодо поставленого для виконання завдання [110]. Прикладами колективності праці юрисконсульта може бути його участь у виконанні спільного завдання за умови участі інших членів колективу – працівників юридичної служби, а саме: розробка нормативно-правового акта, стратегії розвитку підприємства або іншого правового документа; представництво інтересів в суді однієї установи за участю декількох її представників (виступ у судовому засіданні більше ніж одного представника, як учасників процесу). Тобто в професійній діяльності юрисконсульта існує безліч задач, які потребують зусиль та професійного потенціалу групи фахівців.

Отже, ознака колективності для сфери юридичної консультативної діяльності виявляється лише за наявності колективу юрисконсультів, тобто юридичної служби (департаменту, управління, відділу, сектору тощо). Однак не

на всіх підприємствах є цілий юридичний підрозділ, юридичне забезпечення може здійснювати один фахівець.

Проявом колективного характеру юридичної консультативної діяльності можуть бути постійні контакти та взаємодія юрисконсульта з іншими структурними підрозділами підприємства, установи, організації для виконання своїх функцій, які потребують системної та колективної праці. Окрім цього, на підтвердження колективності праці юрисконсульта доцільно зауважити, що проекти рішень він готує не особисто від себе, а як рішення від імені всієї організаційної структури, що свідчить про колективність його вироблення.

Окрім загальних ознак, що притаманні всім видам юридичної діяльності, стає можливим виокремити низку **специфічних ознак** юридичної консультативної діяльності, які притаманні виключно їй та завдяки яким вона вирізняється серед інших видів професійної діяльності юристів.

Однією зі специфічних ознак є те, що професійна діяльність юрисконсульта тісно пов'язана з діяльністю підприємства, установи, організації, в якій він працює для реалізації завдань і функцій підприємства, що є специфічною ознакою юридичної консультативної діяльності.

Сфери господарської діяльності та виробничого процесу, а також суспільні відносини, які під час цього виникають, потребують належного нормативно-правового забезпечення, що здійснює юрисконсульт. Консультант у перекладі означає фахівець, що надає поради, консультації з питань своєї спеціалізації (радник) [45, с. 384]. Якщо цю особу розглядати в контексті юридичної консультативної діяльності, стає можливим говорити про фахівця-консультанта в галузі юриспруденції у всіх галузях права, особливо це стосується економічної та господарсько-виробничої сфер.

Зміст діяльності юрисконсульта обумовлюється змістом та напрямками роботи підприємства, але в будь-якому випадку це стосується економічної та господарської сфери, виробничого процесу, трудових відносин у колективі на виробництві тощо. Пунктом 4 Загального положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства,

установи та організації, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 1040 від 26.11.2008, визначено основне завдання юридичної служби, що полягає в: організації правової роботи, яка спрямована на обов'язкове дотримання та правильне застосування норм законодавства, запобіганні його невиконання підприємством, керівництвом, працівниками, а також представництві інтересів установи в органах судової влади з метою захисту законних прав та інтересів [149].

Рухаючись за аналогією, стає можливим окреслити приблизне коло завдань юрисконсульта, який виконує правову роботу на підприємстві, що по суті є «елементом» юридичної служби організації або установи. Отже, юрисконсульт як працівник юридичної служби підприємства (установи або організації) виконує наступні завдання: забезпечує дотримання вимог законодавства в діяльності підприємства, установи чи організації, яку він юридично обслуговує; сприяє зміцненню законності на виробництві, тим самим здійснюючи позитивний вплив на економічний та фінансовий стан установи; сприяє збереженню майна підприємства, що відноситься безпосередньо до обов'язків власника підприємства, та передбачено нормами статті 131 Кодексу законів про працю України [71]. Визначені завдання потребують від юрисконсульта здібностей та умінь реалізувати, втілювати у життя вимоги діючого законодавства з метою правильного управління справами підприємства. Завдяки юридичній консультативній діяльності професіонала стає можливим досягти законності та ефективності в діяльності підприємства, установи, організації.

Враховуючи специфіку діяльності суб'єктів господарювання та характер виробничих відносин, можна визначити такі напрямки професійної діяльності юрисконсульта: ведення договірної роботи (виконання договірних зобов'язань між сторонами-контрагентами), виконання претензійно-позовної роботи (підвищення успішності діяльності підприємства), здійснення належних заходів щодо збереження майна (цільове використання коштів підприємства), забезпечення дотримання і виконання вимог трудового законодавства (соціальні

гарантії працівників) та інші напрямки професійної діяльності працівника юридичної служби господарюючого суб'єкта.

Отже, юридична консультативна діяльність нерозривно пов'язана з діяльністю підприємства, для якого вона носить універсальний характер, оскільки вона спрямована на врегулювання всіх сфер його роботи та втілення у них норм права з метою юридичного забезпечення виробничого процесу.

Окремою специфічною ознакою юридичної консультативної діяльності є те, що вона за своїм призначенням у системі менеджменту підприємства та завданнями у виробленні й прийнятті правильних управлінських рішень багато в чому має рекомендаційний характер.

Так, особа, отримавши юридичну консультацію від юрисконсульта, може або скористатися порадою фахівця, або залишити її поза увагою. По-перше, це зумовлено тим, що юридична консультація (як дія) носить характер поради (рекомендації) і тому не є обов'язковою до виконання. А, по-друге, надання юридичної консультації можливе за наявності звернення особи з проханням отримати кваліфіковану допомогу у вигляді правової поради (роз'яснення, інформування).

Також рекомендаційний характер юридичної консультативної діяльності підтверджується тим, що юрисконсульт своїми професійними діями доводить до відома особи (керівника або працівника підприємства, установи, організації) певну інформацію, консультиє її щодо варіантів можливого розвитку правової ситуації, настання юридичних наслідків, надає правові настанови та поради, що, як правило, беруться керівником до уваги.

Прийняті юрисконсультом рішення не наділені управлінсько-владними рисами та не підлягають обов'язковому виконанню. Юрисконсульт здійснює лише аналітичну, проектну та роз'яснювальну роботу з юридичних питань, а керівник або працівник, який звернувся за порадою, самі на власний розсуд приймають відповідне рішення.

Юридична консультація (усна або письмова, залежно від побажань особи) хоча й базується на нормах права та принципі законності, але має

рекомендаційний характер, оскільки незалежно від форми виразу не є нормативно-правовим актом і не містить правових приписів. Особа, яка отримала юридичну консультацію, сама визначається з подальшим алгоритмом дій щодо вирішення певної правової проблеми, але при цьому у першу чергу вона керується нормами діючого законодавства, а не консультацією.

Юридична консультація, надана працівнику (суб'єкту запиту), не створює для особи нових юридичних обов'язків, прав або наслідків, а лише є передумовою їх правильної та ефективної реалізації.

Ще однією зі специфічних ознак юридичної консультативної діяльності є її відносна доступність. З цього приводу необхідно врахувати, що професія юрисконсульта, на відміну від адвоката, нотаріуса чи судді, є більш доступною для широкого кола осіб, які отримали юридичну освіту, а право на доступ до професійної діяльності не пов'язується із процедурою професійної (кваліфікаційної) атестації.

Наприклад, щоб стати адвокатом, окрім загальних вимог щодо повної вищої юридичної освіти, особа повинна мати досвід роботи за фахом не менше двох років, успішно скласти кваліфікаційний іспит, пройти стажування та прийняти присягу. Доступ до професії нотаріуса також ускладнений: особа повинна мати юридичний стаж роботи шість років, три з яких – обов'язково пропрацювати або помічником нотаріуса, або консультантом державної нотаріальної контори, та скласти кваліфікаційний іспит. А на посаду судді може претендувати особа, яка: досягла 30-річного віку, має вищу юридичну освіту та стаж роботи за фахом не менше п'яти років, а також вільно володіє державною мовою. Окрім цього, щоб стати суддею необхідно скласти кваліфікаційний іспит, який проводиться Вищою кваліфікаційною комісією суддів України.

На відміну від зазначених вище правничих професій, кандидату на посаду юрисконсульта підприємства (установи чи організації) достатньо мати повну вищу освіту, володіти державною мовою та багажем професійних знань і умінь. Вимога щодо наявності трудового досвіду роботи за фахом є додатковою та може

висуватися лише роботодавцем, оскільки на законодавчому рівні це не закріплено.

Разом з тим варто зауважити, що в Україні планується проведення реформування системи вищої юридичної освіти, спрямоване на вдосконалення процесу підготовки юристів і ускладнення процедури набуття права на здійснення професійної юридичної діяльності. Наразі у Верховній Раді України на розгляді знаходяться два законопроекти, що стосуються реформування системи підготовки юристів: проект Закону України № 7147 від 28.09.2017 «Про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії» [168] і проект Закону України № 7147-1 від 17.10.2017 «Про юридичну освіту та юридичну (правничу) професію» [169]. Обидва законопроекти містять положення про включення в процес підготовки юристів складання єдиного державного кваліфікаційного іспиту з метою забезпечення прозорості, об'єктивності та незалежності допуску до юридичних професій, а також якості кадрового потенціалу юридичної служби.

Так, доступ до юридичної професії в Україні наближається до зразкового рівня якості юридичної освіти європейських країн світу. Запровадження в процес підготовки юриста єдиного державного кваліфікаційного іспиту, на нашу думку, буде слугувати гарантією доступу до юридичної діяльності лише тих, хто здобув необхідну кваліфікацію й отримав належну та якісну професійну підготовку. Ускладнення доступу до юридичної професії виконуватиме роль певного відбору кращих фахівців, що підвищить ефективність і якість надання юридичних послуг, у тому числі й консультативних.

Здійснивши аналіз властивостей юридичної діяльності та виокремивши характерні властивості юридичної консультативної діяльності (загальні і специфічні), можемо запропонувати авторське визначення поняття юридичної консультативної діяльності. На наш погляд, **юридична консультативна діяльність** – це різновид юридичної діяльності, що здійснюється на професійній основі у процесуально-правових формах і призначена для правового супроводження економічної діяльності підприємств (установ, організацій), забезпечення реалізації верховенства права.

Отже, дослідивши загальні та специфічні ознаки юридичної консультативної діяльності, вдалося дійти висновку щодо теоретико-правового розуміння її сутності та сформулювати відповідне визначення для подальшого його використання в науковому обігу.

2.2. Структурно-функціональна характеристика юридичної консультативної діяльності

Юридична консультативна діяльність є досить актуальною у сфері підприємництва та матеріально-фінансових ресурсів, оскільки кожен суб'єкт господарювання (фізична особа-підприємець, підприємство, установа чи організація) потребує кваліфікованого вирішення питань та ситуацій, що виникають у процесі його функціонування, за участю фахівця-юрисконсульта. У процесі професійної діяльності юрисконсульт не обмежується лише наданням правових консультацій, він повністю юридично супроводжує діяльність підприємства та членів його трудового колективу.

Нині, за умов стрімкого підвищення попиту на професійні послуги юрисконсульта, юридична консультативна діяльність заслуговує більшої уваги з боку науковців та потребує комплексного дослідження її основних характеристик, серед яких структура, зміст, функції та інші теоретичні параметри.

Для розкриття сутності та осмислення призначення юридичної консультативної діяльності важливим питанням, яке потребує уваги дослідників, є структурно-функціональна характеристика, завдяки дослідженню якої стане можливим розкрити внутрішню будову юридичної консультативної діяльності, виокремити її структурні елементи, а висвітлення функцій досліджуваної діяльності сприятиме розумінню її призначення у соціальному та правовому середовищі.

Взагалі поняття «структура» трактують як внутрішню організацію чи будову, або розміщення взаємопов'язаних складових чогось [197]. У перекладі з латинського «structura» означає будова, розташування. Отже, структура – це

певний взаємозв'язок або взаєморозташування складових частин чого-небудь, тобто його внутрішня будова [14, с. 598].

У теорії держави і права такі науковці, як Ж.О. Дзейко [47, с. 9], С.В. Несинова [112, с. 18] та В.В. Сухонос [198, с. 9] тлумачать структуру як сукупність сталих взаємозв'язків об'єкта, спрямованих на збереження його цілісності та характерних властивостей при будь-яких обставинах і вимірах.

На думку В.Г. Афанасьєва, структура будь-якого цілого має дуже вагоме значення при вирішенні його специфіки, особливих рис і якостей. При цьому під структурою автор розуміє внутрішню організацію єдиної та неподільної системи, що є засобом взаємодії та взаємозв'язку його складових елементів [5, с. 107]. На наш погляд, обидві зазначені позиції науковців є достатньо обміркованими та методично вимірними.

На думку інших науковців, визначення структури юридичної діяльності можливе двома способами: розглядаючи її як всезагальну та сумарну структури. Досліджуючи структуру юридичної діяльності як сумарну категорію, необхідно розподіляти її на ієрархічні рівні, а всезагальну структуру слід розглядати як єдність змісту та форми, які мають свої характеристики [44].

Розглядаючи внутрішню будову юридичної консультативної діяльності, як одного із видів юридичної діяльності, пропонується використовувати структурний метод, при якому діяльність розглядається через призму єдності змісту та форми. Структурна характеристика передбачає висвітлення змісту юридичної консультативної діяльності, завдяки чому розкривається її внутрішня будова. З погляду філософії під змістом розуміють суть чи особливість чогось [114, с. 769].

Розглядаючи «зміст» в контексті юридичної діяльності, науковці дещо по-іншому інтерпретують цю категорію, під якою розуміють сукупність таких складових: властивостей, елементів і процесів. За В.Н. Карташовим, складовими елементами категорії змісту юридичної діяльності є: суб'єкт, учасники, об'єкт, юридичні дії та операції, засоби виконання певної дії та способи досягнення цілі, мета і результат діяльності [62, с. 52].

Аналогічної думки дотримуються сучасні представники загальнотеоретичного правознавства, згідно з якою до внутрішньої будови досліджуваного явища з використанням категорії «зміст» пропонується включати: «об'єкти, суб'єкти, учасників, юридичні дії та операції, засоби та способи їх здійснення, прийняті рішення та результати дій» [49; 59].

На нашу думку, обидві наукові позиції є досить важливими для дослідження структурної характеристики юридичної консультативної діяльності. Взявши до уваги зазначене, зауважимо, що такий склад змісту є типовим і характерним не лише для юридичної діяльності, але й для її видів, у тому числі для юридичної консультативної діяльності.

Отже, застосовуючи структурний метод, вдається виокремити такі елементи змісту юридичної консультативної діяльності, як: суб'єкт, учасники, об'єкт, юридичні дії та операції, засоби виконання певної дії, способи досягнення мети, безпосередньо мета і результат.

Одним із основних та центральних компонентів змісту юридичної консультативної діяльності є **суб'єкт**, якому відводиться головна роль серед інших складових. Суб'єктом є власне виконавець практичних дій або пізнання, що спрямовуються на об'єкт; суб'єктом може виступати індивід або група осіб, тобто у будь-якому випадку суб'єкт – це особа (група осіб).

Так, В.М. Карташов у своїй праці про юридичну діяльність писав, що походження та сутність такого елемента змісту, як суб'єкт, повинна бути досліджена за декількома аспектами: 1) в організаційно-структурному контексті; 2) в якості трудового колективу; 3) як окремі індивіди чи особистості, які виконують певні функції відповідно до займаної посади.

Відтак, на думку автора, розкривається перший аспект, до якого необхідно віднести суб'єкта, який дорівнює відповідному органу, що наділений спеціальними владними повноваженнями і посадовими обов'язками, та який має певний правовий статус. З приводу дослідження суб'єкта на рівні трудового колективу зазначимо, що правознавець під суб'єктом розуміє сукупність членів трудового колективу чи групу співробітників, які інтегруються в єдине ціле і

функціонують як система загалом. Розглядаючи суб'єкт на персональному рівні, автор указує на виокремлення його особистісних якостей (психологічні, соціальні, професійні, моральні та інші особисті якості), що у подальшому дозволить охарактеризувати кожного співробітника персонально [62, с. 53–54].

Досліджуючи суб'єкт як спеціально уповноважений орган, призначений для здійснення юридичної консультативної діяльності, йдеться про компанію юридичного спрямування або клініку, основним напрямком діяльності яких є юридичне консультування фізичних осіб та правове забезпечення діяльності юридичних осіб. Прикладом колективного суб'єкта, тобто на рівні трудового колективу, є юридична служба на підприємстві (юридичне управління чи відділ), яка складається з декількох юрисконсультів, чиїми зусиллями забезпечується юридичне супроводження виробничої діяльності підприємства, установи чи організації. Якщо говорити про суб'єкт на індивідуальному рівні (одноособового суб'єкта), то в такому випадку суб'єктом юридичної консультативної діяльності виступає юрисконсульт, як особа, що має вищу юридичну освіту, певні вміння та навички, володіє необхідним професійним інструментарієм, і зусилля якого спрямовані на правове забезпечення тієї організаційної структури, на яку він працює.

До такої ж думки підводить С.Д. Гусарєв, наукова позиція якого підтверджує тезу про те, що суб'єктом виступають окремі особи чи групи осіб, які безпосередньо задіяні в діяльності та виконують провідну роль серед інших учасників правовідносин. До того ж, ці окремо взяті суб'єкти є носіями юридичних знань, умінь і навичок у сфері права. Отже, суб'єктом юридичної консультативної діяльності виступає юрисконсульт, як особа, яка виконує посадові обов'язки та знаходиться у складі юридичної служби державного органу або комерційної організації.

Також дуже цікавою і перспективною для дослідження змісту юридичної консультативної діяльності, є класифікація суб'єктів, що наводиться дослідниками. Суб'єкти можна поділити на 3 групи за критерієм соціально-правового розвитку – на державні, міжнародні, недержавні.

Однак, як зауважено деякими науковцями, зазначеній класифікації не було приділено достатньої уваги, хоча, зважаючи на тенденції розвитку правової системи нашої держави, такий розподіл суб'єктів є досить актуальним [92].

На наш погляд, дуже важливо розрізняти суб'єктів, розглядаючи їх в контексті досліджуваної проблематики, тому пропонуємо класифікацію суб'єктів за наступними критеріями.

1. За кількісним складом – колективні (юридична служба, юридична компанія чи фірма) та індивідуальні (юрисконсульт).
2. За сферою походження – державні (юридичний підрозділ органу державної влади) та приватні (юридична фірма).
3. За метою діяльності – прибуткові (суб'єкт господарювання, підприємство) та без отримання прибутку (юридична служба міністерства, юридична клініка).

Окремо розглядається питання характеристики суб'єктів юридичного консультування (як дії), у межах якої доцільно виокремити суб'єкти: юридичної консультативної діяльності, правової консультації, юридичної служби.

При цьому суб'єктами юридичного консультування (як дії) можуть бути особи, професійна діяльність яких нерозривно пов'язана з діяльністю організаційної структури, виробничим процесом, договірними відносинами, наданням юридичних послуг тощо. З огляду на запропонований авторський підхід, суб'єктами юридичної консультативної діяльності можуть бути виключно фахівці, які працюють на професійній основі.

Роль суб'єкта правової консультації виконують усі фахівці, які в межах своїх повноважень здійснюють юридичне консультування, а саме: юрисконсульти, адвокати, нотаріуси, а у певній мірі й судді, прокурори та слідчі. Однак детальніше це питання розглядатиметься в підрозділі 2.3, присвяченому саме консультуванню як різновиду юридичних дій.

Досліджуючи структуру юридичної консультативної діяльності, доходимо висновку, що елементи структури окремих видів професійної діяльності юристів є аналогічними, яким властиві спільні риси, а також риси відмінності.

Поряд з виокремленням суб'єкта в науковій юридичній літературі тривають дискусії з приводу визначення такої категорії осіб, які не володіють усіма ознаками суб'єкта. До такої категорії осіб відносяться учасники юридичної консультативної діяльності, які своїми діями сприяють здійсненню професійної діяльності.

Учасниками юридичної консультативної діяльності є фізичні (людина, юрисконсульт, посадовець тощо) та юридичні (підприємство, установа, організація, компетентні державні органи та інші) особи, які ініціюють, здійснюють або сприяють своїми діями провадженню такої діяльності [30].

Беручи до уваги таке визначення учасників юридичної консультативної діяльності, видається за можливе дійти висновку, що категорія «учасники» є ширшою, аніж категорія «суб'єкти». Суб'єктами юридичної консультативної діяльності є особи, що її здійснюють (юрисконсульт, працівники юридичної служби тощо) відповідно до покладених на них обов'язків і наданих їм повноважень.

За однією з класифікацій, що мають місце у сучасній юридичній літературі, учасників розподіляють на: 1) тих, хто вчиняє дії, спрямовані на сприяння здійсненню юридичної консультативної діяльності; 2) тих, кому неважливий підсумок тієї чи іншої ситуації; 3) тих, хто будь-якими засобами і шляхами заважає фахівцеві здійснювати свою професійну діяльність або чинить перешкоди у її здійсненні [43, с. 92–93].

Існує й інша класифікація учасників юридичної консультативної діяльності, яка дозволяє розподілити їх за аналогією кримінального і цивільного провадження на тих, хто *є зацікавленим* у результатах здійснюваної юридичної консультативної діяльності, та тих, хто *не зацікавлений* у результаті здійснення юрисконсультом професійної діяльності, іншими словами – нейтральний учасник. Наприклад, до перших можна віднести особу, якій юрисконсульт надає правову допомогу, і яка беззаперечно є зацікавленою у вирішенні проблемного питання на свою користь (наприклад, позивач, відповідач, потерпілий, тобто та особа, у чиїх інтересах діє фахівець); до другої підгрупи суб'єктів відносяться особи, для яких

результат розгляду питання чи ситуації є неважливим, але які тими чи іншими діями сприяють отриманню бажаного правового результату (наприклад, треті особи, свідки, експерти та інші особи, які лише виконують свою процесуальну роль, але не мають особистого інтересу в цій ситуації).

Але на думку В.М. Карташова, і суб'єкти, і учасники виступають носіями перетворювальних дій і процесів соціального характеру, які їх і пов'язують з конкретними об'єктами. І ті й інші є обов'язковими у правовідносинах, і без яких останні не можуть мати місце [62, с. 60].

Складовим елементом юридичної консультативної діяльності, протилежним суб'єкту, є **об'єкт**, що займає одну із важливих позицій у характеристиці структури професійної діяльності юрисконсульта. У загальному філософському розумінні об'єктом називають те, на що спрямована юридична консультативна діяльність [13, с. 259].

У теорії держави та права об'єктом правовідносин є те, на що спрямовані всі суб'єктивні права та юридичні обов'язки. Це будь-які цінності, предмети чи блага, які для суб'єкта є значущими [202, с. 361].

Аналогічної думки стосовно тлумачення категорії «об'єкт» дотримуються і такі науковці, як: Л. В. Авраменко [1, с. 238], М. С. Кельман [66, с. 127], М. М. Марченко [119, с. 346], Н. О. Рунова [180]). Вони вважають, що об'єкт – це те, на що спрямована діяльність суб'єктів і учасників у вигляді вчинення юридичних дій та операцій. Об'єктом можуть виступати не лише матеріальні цінності, а й певні відносини людей, предмети та явища, за допомогою яких задовольняються потреби та інтереси членів суспільства.

Як зазначалося вище, внутрішня будова категорії змісту юридичної консультативної діяльності є аналогічною до змістовного наповнення юридичної діяльності, яка є правовим явищем вищого рівня. Отже, вважаємо, що об'єктом юридичної консультативної діяльності є те благо, на яке спрямовані всі дії юрисконсульта та інших учасників; той результат, на який орієнтується та сподівається юрисконсульт та учасники правовідносин; це свого роду кінцева мета, якої вони прагнуть досягти. Юрисконсульт, здійснюючи свою професійну

діяльність, має на меті забезпечити правове супроводження діяльності підприємства (установи, організації) та реалізацію верховенства права.

Досліджуючи об'єкт в контексті юридичної консультативної діяльності, стає можливим дійти умовиводу, що ним виступають правові відносини, які умовно можна розподілити на дві групи: 1) взаємовідносини людей (людина – людина), їх ситуації та дії; 2) відношення людини до певного предмета або цінностей, як засобів задоволення потреб та інтересів. Отже, за таким підходом виокремлюють первинні та вторинні об'єкти. Існування первинних об'єктів обумовлено метою чи спрямованістю юридичної консультативної діяльності, що полягає у врегулюванні, охороні та забезпеченні захисту інтересів особи, а також відновленні взаємовідносин у суспільстві, після чого розпочинається певний юридичний процес, в якому об'єкт виступає первинним елементом. Наявність вторинних об'єктів науковцями пов'язується із ситуацією, коли особи вступають у взаємовідносини один з одним лише для задоволення своїх власних потреб та реалізації особистих інтересів [62, с. 61]. Прикладом первинних об'єктів можуть бути відновлення порушеного права або захист інтересів, прикладом вторинних об'єктів – правові документи, юридичний статус особи, її правосвідомість.

Наступною складовою у структурній характеристиці юридичної консультативної діяльності є **юридичні дії та операції**, завдяки яким розкривається сутність динамізму діяльності [43, с. 100].

Юридичною дією називають поведінку суб'єкта права, яка має вольовий характер, і з якою пов'язується виникнення, зміна чи припинення правових відносин [276, с. 62]. Зазначену модель можна ефективно застосувати при висвітленні юридичної консультативної діяльності.

У науковому обігу це не єдине визначення юридичних дій. Існує також думка, що юридичні дії – це факти, з настанням яких виникають, змінюються або припиняються правовідносини між людьми у зв'язку з їх вольовою поведінкою. Юридичні дії можуть бути правомірними і неправомірними [99, с. 314]. Хоча це не єдина класифікація юридичних дій, які можуть мати місце в процесі здійснення

професійної діяльності юрисконсультом, але вважаємо, що вона є найбільш розповсюдженою і прийнятною.

Щодо юрисконсульта, то з його сторони професійні дії є правомірними, оскільки він стоїть на захисті закону, прав, свобод та інтересів осіб, забезпеченні справедливості. Усі його професійні дії носять правовий характер, що означає їх відповідність вимогам норм права. Юрисконсульт вправі діяти лише в межах, визначених законом, та у спосіб, що передбачений діючими нормативно-правовими актами; його поведінка повинна цілком відповідати закону.

Зауважимо, що будь-яка діяльність не може існувати без дій [90, с. 76–77]. Не є виключенням і юридична консультативна діяльність, яка реалізується також шляхом учинення певних професійних дій, які призводять до настання тих чи інших правових наслідків [62, с. 61].

До основних дій юридичної консультативної діяльності можна віднести: виступ в суді; підготовка дебатної промови для судових дебатів; пошук правових норм, які регулюють ті чи інші суспільні відносини; осмислення та аналіз тексту нормативно-правового акта з метою роз'яснення його норм; перевірка документів на відповідність конкретному нормативно-правовому акту; підготовка оферти (договірної пропозиції); вивчення претензійної вимоги; складення будь-якого процесуального документа (позовна заява, апеляційна чи касаційна скарга, клопотання та інші); оформлення письмової консультації; підготовка питань для наради (зборів, семінару-наради); спілкування з контрагентом чи представником будь-якої іншої установи; проведення правової пропаганди для працівників підприємства з метою їх правового виховання. Цей перелік юридичних дій не є вичерпним.

У свою чергу, операціями називають сукупність дій, які пов'язані між собою та спрямовані на досягнення спільної мети. Операції, як акти поведінки, охарактеризовані у дослідженні В.М. Кудрявцева, який виокремлює три рівні актів поведінки особи: перший рівень складають одиничні рухи; другий рівень – це система рухів, що об'єднані єдиною метою, спрямованістю на один, спільний об'єкт, та які становлять дію; третім рівнем є операція, як ціла низка дій.

Прикладами одиничних рухів може бути зазначення підпису на документі або ознайомлення з його змістом. Актами поведінки особи на другому рівні є, наприклад, візування чи погодження юристом документа (наказу, рішення, розпорядження, договору та інших), що здійснюється шляхом виконання певної сукупності дій (рухів): ознайомлення з документом, внесення коректив у межах своєї компетенції, повідомлення зацікавлених суб'єктів про необхідність правки документа, підготовка правового висновку. Третій рівень – це операція, прикладом якої може бути самостійна підготовка певного документа, для чого необхідно: вивчити питання, щодо якого складається документ; знайти нормативно-правову базу, яка регулює визначене коло суспільних відносин; скласти проект документа; отримати візи зацікавлених структурних підрозділів підприємства, тобто погодити такий нормативний акт; якщо іншими структурними підрозділами були внесені правки в документ або пропозиції щодо його удосконалення в межах їхньої компетенції, то в такому разі можлива дія редагування; і, нарешті, подача документа на підпис керівнику підприємства.

Дуже важливим моментом у вивченні змісту юридичної консультативної діяльності є розмежування юридичних дій та операцій.

Для розмежування понять «дія» та «операція» доцільно звернутися до процесуального права різних галузей, де тими чи іншими актами процесуального законодавства передбачається орієнтовний перелік процесуальних дій фахівця – представника будь-якої юридичної професії, окрім юрисконсульта. Так, наприклад, у науковому обігу має місце визначення кримінального процесу, під чим розуміють діяльність органів досудового слідства, яка врегульована нормами кримінального процесуального права та спрямована на розслідування злочинів, викриття винних осіб у вчиненні кримінального правопорушення [68, с. 6]. Адміністративним процесом є певний юридичний процес, діяльність державних органів виконавчої влади та їх посадових осіб, яка регулюється нормами адміністративного процесуального законодавства, що передбачають процедуру розгляду категорії адміністративних справ [131, с. 27]. Цивільний процес науковці визначають як урегульовану нормами цивільного процесуального права

процедуру провадження в цивільних справах [263, с. 11]. Думки дослідників з цього питання мають дещо спільне: незалежно від галузі права під процесом розуміється певний порядок чи процедура.

Процедура здійснення професійної діяльності передбачає виконання процесуальних дій, що є характерними для конкретно визначеної юридичної професії. У діючому процесуальному законодавстві та сучасній науковій літературі має місце поняття «процесуальна дія», під якою мається на увазі професійна дія юриста, що регламентована в процесуальному законі. Так, у багатьох статтях Кримінального процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України, а також інших актів процесуального змісту уживається термін «процесуальні дії» у контексті професійних дій фахівця в галузі права (слідчий, суддя, представник та інші). Наприклад, процесуальними діями слідчого є слідчі дії, перелік яких визначений кримінальним процесуальним законодавством, а порядок їх проведення регламентований відповідними нормами права процесуального характеру (обшук, виїмка, допит свідка чи потерпілого, пред'явлення особи для впізнання, огляд тощо). Процесуальними діями в розрізі суддівської діяльності є заходи процесуального примусу (попередження, видалення із зали судового засідання, привід, тимчасове вилучення доказів для дослідження судом), забезпечення доказів, їх дослідження, прийняття рішення у справі. Зазначені приклади розглядаються як дії, хоча для здійснення кожної з них фахівцем-юристом вчиняється цілий ряд дій, спрямованих на підготовку, організацію та безпосередньо її проведення.

Якщо процесуальні дії розглядати через призму юридичної консультативної діяльності, необхідно звернути увагу, що в ній мають місце юридичні дії та операції, до того ж під останніми розуміється більш складне явище, що є сукупністю професійних дій юрисконсульта, спрямованих на досягнення спільної мети чи правового результату. Операція і дія співвідносяться як ціле й часткове, оскільки операція складається з сукупності дій.

Прикладами операцій, що структурно складаються із певної сукупності дій та доповнюють загальну систему уявлень про структурно-функціональну характеристику юридичної консультативної діяльності, можуть бути такі.

1. Звернення до суду:
 - аналіз правової ситуації;
 - пред'явлення претензії у досудовому врегулюванні спору;
 - осмислення правової позиції іншої сторони, що міститься у відповіді на претензію;
 - складення проекту позову;
 - узгодження позовних вимог з керівництвом підприємства;
 - сплата судового збору;
 - подання позовної заяви до канцелярії суду.
2. Надання правової оцінки документу:
 - аналіз змісту документа в межах компетенції;
 - пошук норм права, що регулюють висвітлені в документі питання;
 - перевірка змісту документа на відповідність вимогам законодавства із зазначених питань;
 - підготовка правового висновку;
 - направлення висновку зацікавленому структурному підрозділу.
3. Складання процесуального документа:
 - ознайомлення з правовою ситуацією;
 - пошук норм права, що регулюють відповідні відносини;
 - складення проекту документа;
 - узгодження змісту документа з безпосереднім керівником (начальником юридичного управління чи відділу, начальником юридичної служби, директором юридичного департаменту);
 - погодження документа із зацікавленими структурними підрозділами;
 - передача документа уповноваженому суб'єкту для введення його в юридичну силу;

- доведення документа до відома адресатів;
 - здійснення необхідних реєстраційних дій.
4. Розробка алгоритму вирішення правової ситуації:
- вивчення правової ситуації, визначення та формулювання правового інтересу для установи (підприємства, організації);
 - прогнозування подальших перспектив розвитку правової ситуації за участю сторін;
 - пошук відповідних положень актів законодавства, що мають значення для вирішення ситуації;
 - визначення можливих правових шляхів вирішення ситуації та використання оптимальних юридичних засобів;
 - визначення суб'єктів, уповноважених на вирішення ситуації.
5. Підготовка відповіді на запит на отримання публічної інформації:
- опрацювання запиту в межах компетенції на отримання публічної інформації;
 - перевірка змісту запиту на відповідність вимогам Закону України «Про доступ до публічної інформації» (чи відноситься запитувана особою інформація до категорії «публічної»);
 - визначення виконавців документа;
 - здійснення контролю за строками його виконання;
 - перевірка на юридичну коректність відповіді;
 - узгодження відповіді з керівництвом;
 - юридичне оформлення документа;
 - здійснення необхідних реєстраційних дій;
 - спрямування відповіді адресату.
6. Укладання договору:
- ознайомлення з фінансовим станом підприємства, організація перемовин з представниками сторін;

- участь у переговорному процесі, підготовка проекту договору, узгодження розбіжностей (досягнення згоди);
- підписання договору;
- інформування відповідних служб, управлінь і відділів про укладення договору.

7. Участь у судовому засіданні:

- підготовка та оформлення довіреності на представництво інтересів підприємства;
- ознайомлення з матеріалами судової справи;
- збирання доказової бази (пошук, систематизація, обґрунтування доказів у справі);
- надання відзиву на позовну заяву або заперечення проти позову;
- відповіді на запитання судді в судовому засіданні;
- подача пояснень та скарги;
- заявлення клопотання чи заяви;
- виступ у суді (дебатна промова);
- постановка питань іншій стороні по справі на стадії судових дебатів;
- формування правової позиції (заперечення проти позовних вимог або визнання позову).

Отже, у професійній діяльності працівником юридичної служби використовується дуже широке коло юридичних дій та операцій, що зумовлено існуванням багатьох напрямків професійної діяльності юрисконсульта та здійсненням ним різного характеру завдань, а також його функціональними обов'язками, характеристику яких буде здійснено на наступних сторінках дисертаційного дослідження шляхом формування функціональної характеристики. Для здійснення юридичної операції юрисконсульт виконує сукупність юридичних дій, які об'єднані однією спільною метою. У такий спосіб юридичні дії та операції юрисконсульта, об'єднані метою та функціональними завданнями, складають зміст юридичної консультативної діяльності.

Ще одним із складових елементів категорії змісту юридичної консультативної діяльності є **засоби** виконання певної дії та **способи** досягнення мети. Погоджуємося з думкою вчених, що засобом є предмет, завдяки якому стає можливим досягнення поставленої мети та отримання бажаного правового результату від здійснення своєї професійної діяльності. А під способом слід розуміти сам шлях досягнення поставленої мети (результату) із застосуванням конкретних засобів [62, с. 62, 65].

Професійна діяльність юрисконсульта спрямована на здійснення правового супроводження діяльності підприємства (установи чи організації) та забезпечення реалізації верховенства права в економічному «житті» тієї юридичної особи, з якою фахівець перебуває в трудових відносинах, та перед якою має певне коло обов'язків. Для досягнення поставленої мети чи отримання бажаного правового результату юрисконсультом використовуються такі **засоби**:

- юридичні: норми права та норми моралі, корпоративні норми, юридична документація, права та обов'язки, правові принципи, поняття та категорії, соціальні правила, факти-докази, договори, юридична техніка, методичні рекомендації до виконання окремих юридичних дій (щодо ведення договірної роботи, заповнення електронної декларації, організації роботи та ведення діловодства, оформлення кадрової документації, організації та проведення правової пропаганди);
- технічні: автоматизовані електронні бази даних (Єдиний державний реєстр судових рішень, Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, Публічна кадастрова карта України тощо), персональна електронно-обчислювальна машина, диктофон, копіювальні та інші предмети матеріального світу, що сприяють утіленню поставлених цілей у реальне життя;
- інформаційно-довідкові, які становлять власний інструментарій засобів юрисконсульта, який він сам формує та підтримує в належному стані. До таких засобів відносять: власну юридичну бібліотеку (правову літературу, кодекси, закони та інші нормативно-правові акти), внутрішні накази, журнали

ведення обліку претензій і позовів, журнали обліку та реєстрації укладених договорів, а також інші індивідуальні засоби здійснення юридичної консультативної діяльності, що використовуються фахівцем у роботі.

У свою чергу **способи** відображають сам шлях досягнення наміченого правового результату за допомогою конкретних засобів, тобто тактику професійної поведінки юрисконсульта. Наприклад, до способів юридичної консультативної діяльності можна віднести: здійснення юридичного консультування (надання правових консультацій); забезпечення захисту прав та інтересів особи (фізичної або юридичної) в судовому порядку (оскарження неправомірних дій або визнання незаконним прийнятого рішення); сприяння вирішенню певної ситуації та прийняття по ній оптимального й правильного рішення (надання роз'яснень можливих юридичних наслідків ситуації, що склалася, тлумачення норм права, передбачення перспектив подальшого розвитку та визначення алгоритму дій щодо досягнення певного правового результату); зміцнення трудової дисципліни серед членів трудового колективу, у тому числі вжиття заходів, спрямованих на попередження виникнення правопорушень (правове переконання, виховання, заохочення); створення діючої системи обміну інформацією (її отримання та надання); забезпечення доступу громадян до інформації (надання відповіді на адвокатські запити, звернення, запити на публічну інформацію); зміцнення системи гарантування прав особи (розгляд скарги або заяви); забезпечення ефективності претензійно-позовної роботи (оцінка претензії, надання відповіді на неї та інші способи, що використовуються юрисконсультом у процесі здійснення професійної діяльності).

Спосіб відображає певну дію або сукупність дій, завдяки вчиненню яких стає можливим досягти бажаного правового результату чи виконати певне завдання, тобто це шлях здійснення юридичної консультативної діяльності [32, с. 37]. Якщо співвіднести спосіб із засобом, то доходимо висновку, що засіб надає можливість досягти поставленої мети та здійснити конкретні правові дії, іншими словами – засіб допомагає реалізуватися способу.

За В.М. Карташовим, способи розподілено на декілька груп: офіційні та неофіційні; наукові та звичайні; правові та соціальні; обов'язкові та такі, що носять рекомендаційний характер; виховні та охоронні; заборонні та стимулюючі; індивідуальні та колективні [62, с. 66].

Водночас, виходячи із аналізу такого порядку диференціації способів, поза увагою залишилися критерії, за якими було здійснено таку класифікацію. Доцільно запропонувати до визначеної дослідником класифікації відповідні критерії, за якими можливо здійснити такий розподіл.

Отже, розподіл способів юридичної консультативної діяльності на: офіційні (наприклад, здійснення представництва інтересів у судовому процесі на підставі довіреності) та неофіційні (проведення неофіційної бесіди, надання правової рекомендації з приводу вчинення певних дій) можливий за *критерієм легітимності* (юридичного закріплення); правові (виконання претензійно-позовної та договірної роботи) та соціальні (забезпечення дотримання прав громадян на інформацію) – за *критерієм походження*; обов'язкові (організація виконання рішення суду, надання відповідей на запити, скарги, заяви осіб у встановлені законодавством строки) та такі, що носять рекомендаційний характер (надання юридичних консультацій) – за *вольовим критерієм*; виховні (проведення виховної роботи в організаційній структурі) та охоронні (охорона законних прав та інтересів підприємства, установи або організації від протиправних посягань) – за *метою впливу*; заборонні (організація дотримання юридичних заборон) та стимулюючі (які регулюють поведінку, наприклад, ініціювання перед керівником підприємства питання щодо заохочення працівників) – за *змістом впливу*; індивідуальні (представництво інтересів у суді, в органах влади чи перед третіми особами) та колективні (прийняття та забезпечення реалізації певного рішення від імені цілого підприємства, установи чи організації) – за *кількістю суб'єктів*. Залишається неможливим визначити критерій, за яким способи було розділено на наукові та звичайні, тому що ці два види знаходяться в різній площині, що унеможливорює знайти підставу такої класифікації.

Науковці наголошують на тому, що для кожного напрямку професійної діяльності характерним є свій власний набір професійних дій, операцій і прийомів, що передбачені посадовими повноваженнями фахівця, які визначені відповідно до законодавства [43, с. 184–185].

Невід’ємним елементом структурної характеристики є **мета і результат**. Будь-яка цілеспрямована діяльність має мету, під чим розуміють певну спрямованість професійної діяльності, «впорядкування та узгодження» відносин, які виникають в соціальному середовищі [45, с. 34].

Для деяких видів діяльності, у тому числі юридичної, мета може бути формально закріплена у відповідних законодавчих актах, а для деяких – мета формулюється шляхом проведення цілого ряду узагальнень з використанням доктринальних засобів пізнання.

Так, наприклад, порівняльний аналіз чинного законодавства свідчить, що метою адвокатської діяльності є захист прав, представництво інтересів та надання інших видів правової допомоги особам на професійній основі (стаття 2 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») [139]. Водночас професійна діяльність прокурора спрямована на захист прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави (стаття 1 Закону України «Про прокуратуру») [164]. А метою нотаріальної діяльності є надання юридичної вірогідності правам та юридично значимим фактам шляхом їх нотаріального посвідчення (стаття 1 Закону України «Про нотаріат») [159]. Отже, будь-яка професійна діяльність юристів має свою, конкретизовану в законі, мету.

Мета юридичної консультативної діяльності не формалізована в законодавчих актах та не дістала належного опрацювання в юридичній науковій літературі. Але здійснивши аналіз нормативно-правових актів, які прямо чи опосередковано регулюють питання професійної діяльності юрисконсульта чи юридичної служби в цілому, зазначимо, що **метою** юридичної консультативної діяльності є правове супроводження економічної діяльності підприємств (установ, організацій) і забезпечення реалізації верховенства права.

Результатом юридичної консультативної діяльності виступають прийняті юрисконсультам рішення чи висновки. Також до результату професійної діяльності юрисконсульта доцільно віднести здійснені фахівцем юридичні дії, що знайшли своє втілення у правових документах. При цьому загальним результатом його діяльності є урегульовані правом суспільні відносини, побудовані на задоволенні правового інтересу, реалізації прав та обов'язків учасників процесу [57, с. 13].

Прикладами результату юридичної консультативної діяльності може бути:

- підведення підсумків у інформаційному обміні між юрисконсультам і клієнтом, який бажає отримати правову допомогу;
- формування правової позиції по справі;
- інформування особи про настання юридичних наслідків та консультування її відносно вчинення подальших дій;
- звернення до суду за захистом порушених прав.

Із зазначеного вбачається, що результат діяльності відтворює мету здійснення тих чи інших юридично значущих дій та операцій; результат виявляється як певний підсумок діяльності юрисконсульта або її певного етапу. Мету і результат логічно пов'язують між собою засоби, що дозволяють досягти поставленої мети чи виконати завдання, та які є певним інструментарієм досягнення професійних цілей.

Розглядаючи структуру юридичної консультативної діяльності, за основу береться співвідношення змісту та форми. До того ж зміст – це свого роду внутрішня будова чи наповнення, а форма – зовнішній прояв чи вираження юридичної консультативної діяльності.

Форма – це зовнішній вираз чи прояв професійної діяльності юрисконсульта. Важливість цього поняття підкреслив у своїх дослідженнях В.П. Фофанов, який писав про роль форми взагалі, у контексті будь-якої діяльності, що має характер соціальної [217, с. 111]. Дуже важливу роль форма відіграє й для повноцінного та всебічного дослідження юридичної

консультативної діяльності, оскільки вона є зовнішнім проявом, виразом професійної діяльності юрисконсульта.

За кількісним складом юридична консультативна діяльність може мати дві форми – *індивідуальну та колективну*. Індивідуальну форму юридичної консультативної діяльності можна ще назвати одноособовою, оскільки вона передбачає здійснення юридичної консультативної діяльності або окремих видів професійних дій чи вчинення операцій одноосібно – одним фахівцем-юрисконсультом. Колективна, навпаки, передбачає здійснення юридичної консультативної діяльності групою осіб, зусилля яких об'єднані заради досягнення спільної мети.

Окрім такої класифікації форму юридичної консультативної діяльності можна розділити на *правову та організаційну*. При цьому *правова форма* знаходить своє відображення в різноманітних актах та документах, які в свою чергу також можуть бути: індивідуальні або такі, що стосуються працівників (службовців) підприємства (накази, посадові інструкції, тобто щодо однієї, чітко визначеної, особи), довідково-інформаційні (аналітичні довідки, відповіді на запити), господарсько-договірні (договори та їх проекти), регулятивні (положення, інструкції, методичні рекомендації). *Організаційна форма* виявляється в: удосконаленні організаційно-штатної структури підприємства; плануванні та оптимізації штатної чисельності працівників; підготовці планів просвітницької (правової) роботи; підвищенні кваліфікації працівників юридичного відділу; налагодженні комунікацій з іншими закладами (установами, організаціями) для вирішення спільних завдань; пропагандистській та агітаційній роботі; організації та проведенні спільних нарад, круглих столів і конференцій; підготовці пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства.

Отже, структурна характеристика юридичної консультативної діяльності є досить складним правовим явищем, яке містить сукупність елементів, характеристика яких дає можливість сформувати уявлення про її внутрішню будову.

Для висвітлення **функціональної характеристики** юридичної консультативної діяльності необхідно детально розглянути поняття функцій у загальному розумінні та в контексті досліджуваної проблематики.

Призначення юридичної консультативної діяльності знаходить своє відображення у функціях, які займають центральне місце серед інших питань. Сутність функціональної характеристики консультативної діяльності, як окремого виду юридичної діяльності, можливо розглядати лише за умов застосування функціонального методу, який є одним із фундаментальних у пізнанні правових явищ, виявленні рис соціальної значущості.

У своїх працях учені-юристи досліджували функції різних суспільних явищ, зокрема таких, як: держава, право, правосвідомість, юридична практика, юридична діяльність тощо. На підставі проведених досліджень домінуючою думкою є така, що функціями є певні напрями впливу на те чи інше явище, та які визначають їх функціональне призначення.

Так, А.В. Малько функції держави визначає як основні напрями діяльності держави, що спрямовані на досягнення конкретної цілі [100, с. 56]. Під функціями права М.В. Кравчук розуміє напрями його впливу і соціальне призначення в сфері суспільних відносин [81, с. 14]. С.М. Тимченко, Р.А. Калюжний, Н.П. Пархоменко та С.М. Легуша функціями правосвідомості називають напрями впливу правосвідомості на суспільні явища, процеси і відносини, в яких відображається прояв її функцій [204, с. 148]. На думку М.І. Матузова, функції юридичної практики – це напрями її впливу на соціальну реальність, в яких відображається роль і призначення юридичної практики в соціальному середовищі [103]. С.Д. Гусарев стверджує, що функціями юридичної діяльності є напрями її впливу на суспільно-правові відносини [43, с. 183–184].

Загалом в теоретичній правовій літературі під функціями розуміють основні напрями впливу на щось. Проаналізувавши наукову літературу щодо питання функцій правових явищ, стає можливим дійти висновку, що функціями є напрями впливу на суспільство та відносини всередині нього [194, с. 848].

Ураховуючи наукові позиції вчених стосовно тлумачення поняття «функції» у теорії держави і права та розглядаючи цю правову категорію в контексті досліджуваної проблематики, пропонуємо авторське визначення поняття «функції юридичної консультативної діяльності», що дозволяє доповнити й наситити змістом об'єкт запропонованого дослідження.

Отже, **функції юридичної консультативної діяльності** – це основні напрями її впливу на виробничі відносини, що склалися на підприємстві (в установі чи організації) та спрямовані на правове супроводження його діяльності шляхом використання правових засобів і процедур, а також правових та організаційних форм діяльності.

Функції юридичної консультативної діяльності доцільно розглядати крізь призму її напрямів впливу [10, с. 53] на соціальне середовище, суспільні відносини, явища та процеси, які по суті відображають її роль і соціальне призначення в житті суспільства.

Класифікувати функції юридичної консультативної діяльності можна за критеріями: предметної спрямованості (змістовної характеристики), законності, завантаженості, кількості працівників в юридичному відділі, іміджевості (рівня сприйняття його авторитетності), результативності (ефективності), якості функціонування (кількістю написаних позовів, розглянутих скарг і звернень тощо). Деякі критерії слугують важливим інструментарієм для формування кількісної сторони функціональної характеристики юридичної консультативної діяльності, а деякі – для характеристики якісної сторони професійної діяльності юрисконсульта. Однак для того, щоб сформувати функціональну характеристику юридичної консультативної діяльності необхідно зрозуміти якісну сторону досліджуваної діяльності, яка відображається в його посадових обов'язках.

Пропонуємо класифікувати функції юридичної консультативної діяльності за критерієм предметної спрямованості, внаслідок чого видається можливим виокремити такі, як: інформаційна, захисна, організаційна, виховна, комунікативна, контрольна, пошуково-пізнавальна та прогностична.

Перераховані функції юридичної консультативної діяльності реалізуються шляхом вчинення певних дій та виконання юрисконсультом своїх посадових обов'язків. Тільки так розкривається зміст тієї чи іншої функції, її призначення у суспільстві, завдяки чому стає можливим визначення ролі юридичної консультативної діяльності взагалі та її місце серед усіх інших видів юридичної діяльності.

До того ж, звертаємо увагу, що для кожного виду функції необхідний свій набір юридичних дій, які юрисконсульт використовує під час реалізації конкретного функціонального напрямку своєї професійної діяльності.

У зв'язку з цим функціональну характеристику можна розглянути шляхом аналізу посадових обов'язків юрисконсульта. Для висвітлення більш повної функціональної характеристики було проаналізовано посадові інструкції працівника юридичної служби державної установи (райдержадміністрації) та приватного підприємства.

Так, до посадових обов'язків працівника юридичної служби в державній установі відносяться: робота з правовими документами; перевірка на відповідність законодавству проектів розпоряджень голови райдержадміністрації, їх узгодження та участь у їх розробці; перевірка наказів керівників структурних підрозділів на відповідність законодавству; інформування керівництва про виникнення необхідності скасування наказів, що прийняті з порушенням вимог закону; за дорученням керівництва контроль за діяльністю виконкомів сільських, селищних рад у межах своєї компетенції; вивчення надісланих до райдержадміністрації проектів законів, указів, постанов, узагальнення пропозицій і зауважень щодо них; надання відповідей на скарги громадян щодо порушення їх прав і законних інтересів; ведення обліку та систематизації нормативно-правових актів; участь в організації і проведенні семінарів, інших занять з правових питань; підготовка та участь в укладенні договорів, контроль за їх виконанням, надання правової оцінки проектам договірної документації; організація роботи по підготовці засідань; ведення претензійно-позовної роботи райдержадміністрації; надання юридичних консультацій; налагодження взаємодії між апаратом

райдержадміністрації, її структурними підрозділами та іншими органами виконавчої влади; здійснення заходів щодо запобігання та протидії корупції; дотримання правил внутрішнього трудового розпорядку; забезпечення доступу до публічної інформації, розпорядником якої вона є.

Посадові обов'язки юрисконсульта приватного підприємства аналогічні з тими, що виконує спеціаліст юридичного підрозділу державної установи, але в приватному секторі особливо акцентується увага на здійсненні методичного керівництва правовою роботою на підприємстві та матеріально-господарському секторі.

Оскільки підприємство має на меті отримання прибутку, як будь-який суб'єкт господарювання, то юрисконсульт повинен приділяти належну увагу підготовці матеріалів про правопорушення (розкрадання, розтрата, нестачі, випуск недоброякісної, нестандартної і некомплектної продукції) та брати участь у розробці та виконанні заходів для зміцнення господарського розрахунку, договірної, фінансової і трудової дисципліни. Окрім цього юрисконсульт повинен забезпечувати зберігання власності, боротьбу з розтратами і розкраданнями.

Юрист, що здійснює юридичний супровід підприємства, обов'язково повинен вивчати практику договірної роботи, брати участь у процесі укладання договорів, забезпечувати їх виконання та розробляти пропозиції поліпшення господарсько-фінансової діяльності підприємства.

Для формування найбільш повної функціональної характеристики юридичної консультативної діяльності доцільно звернутися до переліку функцій за предметною спрямованістю (критерієм їх змістовної характеристики) та надати характеристику кожної з них з огляду на посадові обов'язки юрисконсульта.

Інформаційна функція є однією з центральних функцій досліджуваного виду юридичної діяльності; вона є фундаментальною у повсякденній роботі юрисконсульта та відіграє провідну роль у галузі юридичної консультативної діяльності.

До того ж, інформаційна функція найбільш розширено та змістовно розкривається саме в юридичній консультативній діяльності, що пов'язано з

визначеними законодавством межами професійної компетенції юрисконсульта. Інформаційна функція реалізується під час здійснення таких дій, як: надання правових консультацій керівництву та працівникам підприємства з юридичних питань, що стосуються виробничої діяльності та нормального функціонування організаційної структури; здійснення юридичного консультування працівників організації, які потребують соціального захисту; консультування трудового колективу з питань законодавства, що стосуються повноважень кожного з них; надання відповідних роз'яснень (у письмовій та усній формах) правових положень законодавства України; надання правової допомоги шляхом консультування працівників навіть з питань, що не стосуються трудових відносин [93].

Захисна функція юридичної консультативної діяльності знаходить свій прояв у такому: захисті прав та інтересів організації чи підприємства, юридичному обслуговуванні та представництві інтересів підприємства (у судовому процесі, перед іншими підприємствами чи установами, та в інших органах і організаціях, перед третіми особами), веденні претензійно-позовної роботи (подача позову, пред'явлення претензії-вимоги або надання відповіді на неї) тощо.

Для реалізації *організаційної функції* юрисконсультом учиняються деякі з таких дій: заходи, спрямовані на юридичне забезпечення діяльності підприємства, які характеризуються проведенням активної організаційної роботи; організація та ведення правової роботи на підприємстві; перевірка документації підприємства на законність, правильність та відповідність діючому законодавству (накази, положення, статут та інше); погодження посадових інструкцій, якими чітко визначені посадові обов'язки кожного працівника; ведення договірної роботи (підготовка проектів договорів та угод, візування договорів, здійснення контролю за їх виконанням); за умов виникнення ділових (робочих) несуперечностей проведення переговорів з іншою стороною з метою досягнення домовленості чи згоди з конкретного питання; правова оцінка претензій та прогнозування перспектив вирішення проблемного питання; контроль за дотриманням строків їх

розгляду та своєчасним наданням відповіді на них. У рамках організаційної функції юрисконсульт ініціює перед керівництвом питання щодо необхідності звернення до суду за захистом законних прав та інтересів свого підприємства (установи, організації), складає процесуальні документи (позови, відзив, заперечення, заяви, клопотання, пояснення, скарги і таке інше), тобто вирішує всі організаційні моменти, що пов'язані зі здійсненням його професійної діяльності [181, с. 37].

Виховна функція, яку виконує юридична консультативна діяльність, відображається у вигляді правового виховання, агітаційної й пропагандистської роботи на підприємстві; проведення інструктажу та профілактичної роботи; вжиття заходів щодо зміцнення трудової дисципліни; виконання правової роботи [132; 193]. Усі вищезазначені дії юрисконсульта впливають на свідомість особи, тим самим формують відповідний рівень правової культури, що підтверджує їх виховний характер.

Юридична консультативна діяльність, окрім перелічених, ще виконує *комунікативну функцію*, яка знаходить свій прояв у наступному: спілкуванні та взаємодії юрисконсульта всередині своєї організації та поза її межами (з громадянами, працівниками, керівництвом); налагодженні взаємозв'язку з метою забезпечення чіткої економічної взаємодії з партнерами; взаємному обміні інформацією; професійному спілкуванні з представниками юридичних відділів підприємств-партнерів; проведенні переговорів шляхом організації переговорного процесу; виконанні ролі промовника у вирішенні конкретних питань тощо [267].

У межах виконання *контрольної функції* юридичної консультативної діяльності юрисконсульт учиняє такі професійні дії: збір та аналіз статистичних даних з питань трудової, фінансової діяльності підприємства; здійснення експертизи зразків виробленої продукції; здійснення контролю за станом виконання укладених організацією господарських договорів; контроль за виконанням документації правового характеру; нагляд за дотриманням законності працівниками та керівництвом підприємства. Зазначені дії юрисконсульта учиняє

для забезпечення чіткого функціонування організаційної структури, нормальної роботи підприємства (установи, організації) і захисту його прав та інтересів [205].

Однією з виконуваних юрисконсультом функцій є *пошуково-пізнавальна*, яка полягає у діях з дослідження документів, пошуку юридичних фактів або доказів у справі. Кожного дня юрисконсульт стикається з новою задачею, для виконання якої необхідно вивчити проблемне питання, визначити норми права, якими регулюється певна ситуація, та знайти шляхи вирішення проблеми. Тим самим юрисконсульт отримує та накопичує певні професійні знання та набуває практичного досвіду [266]. А прагнення до знання спонукає до розумової діяльності. Пошуково-пізнавальна функція передбачає здобуття нових, оновлення та систематизацію наявних у юрисконсульта правових знань [186, с. 59].

Ще одна з функцій, яку необхідно виокремити в межах юридичної консультативної діяльності, – *прогностична*. Зміст її полягає в тому, що юрисконсульт прогнозує результат діяльності підприємства, передбачає настання наслідків своєї власної діяльності та прогнозує перспективи вирішення проблемного питання. Прогностична функція має місце й у тих випадках, коли юрисконсульт передбачає майбутній результат своїх професійних дій, зважає на прийняті рішення, враховує можливі юридичні наслідки та мету, заради якої він здійснює свою професійну діяльність; ця функція пов'язана з прогнозуванням подальшого розвитку певної ситуації та орієнтуванням у сучасних умовах [106].

Проаналізувавши структуру професійної діяльності юрисконсульта, стає можливим констатувати, що вона є досить складним явищем, яке вміщує цілий ряд елементів, що мають свої особливості та специфічні риси. Складовими елементами структури юридичної консультативної діяльності є: суб'єкт, учасники, об'єкт, юридичні дії та операції, засоби виконання певної дії, способи досягнення мети, безпосередньо мета й результат.

Функції юридичної консультативної діяльності пропонуємо розуміти як визначальні напрями її впливу на виробничі відносини, що склалися на підприємстві (в установі чи організації) та спрямовані на правове супроводження

його діяльності шляхом застосування правових засобів і процедур, а також правових та організаційних форм діяльності.

У межах дослідження функціонального призначення юридичної консультативної діяльності за критерієм предметної спрямованості виокремлено її функції, а саме: інформаційну, захисну, організаційну, виховну, комунікативну, контрольну, пошуково-пізнавальну, прогностичну, реалізація яких відбувається шляхом учинення певних дій і виконання юрисконсультів своїх посадових обов'язків, які становлять зміст певної функції, визначають її роль у суспільстві. Для кожного виду функцій властивий певний набір професійних дій, до яких юрисконсульт вдається, реалізуючи конкретний функціональний напрям своєї діяльності.

2.3. Особливості консультування як окремого виду юридичних дій

Розглядаючи дію в контексті юриспруденції стає можливим визначити поняття «юридична дія», під чим слід розуміти сукупність правових дій (вчинків) фахівця-юриста, що вчиняються ним у процесі здійснення своєї професійної діяльності та виконання посадових обов'язків. Під вчинком розуміють дію, тобто акт особи, як учасника суспільних відносин, який складається з конкретних обставин (ситуації), мети, характеру такого акту людської поведінки та відповідальності, яка передбачена за вчинення такої дії [279, с. 539].

Беручи до уваги вищезазначене, можемо стверджувати, що дія – це структурний елемент певного виду діяльності. Так, юридична дія є елементом юридичної діяльності, яка властива всім видам правничої професії, у тому числі й юридичній консультативній діяльності.

Дія є тотожним поняттям з актом людської поведінки (вчинком) та під якою розуміється сукупність вчинків людини, кожен з яких є окремим вольовим актом людської поведінки [111].

Юридична дія вже набуває ознак конкретики і специфічності, у порівнянні з правовою дією, оскільки їй властиві ознаки правової, але зі специфічними рисами.

З огляду на це, вважаємо, що *юридичну дію* доцільно визначати як свідому правову дію фахівця-юриста, спрямовану на досягнення правового результату, задоволення інтересів і потреб особи (фізичної або юридичної), що вчиняється за допомогою правового інструментарію (способів, методів, засобів). Поняття юридичної дії має безпосереднє відношення до представників юридичної професії. Тоді як правова дія може вчинятися не тільки юристами, а й будь-якою особою, поведінка якої характеризується правомірністю та не виходить за межі дозволеної й визначеної законом.

Вичерпного переліку юридичних дій, що вчиняються фахівцями під час здійснення своєї професійної діяльності, немає, але разом з цим, професійні дії юристів закріплені в нормативно-правових актах процесуального і матеріального змісту. Для того, щоб визначити приблизний перелік усіх можливих дій юристів, необхідно стисло охарактеризувати посадові обов'язки представників різних юридичних професій та окреслити приблизне коло їх повноважень.

Щодо юрисконсульта, то на даний час у системі законодавства відсутній спеціалізований нормативно-правовий акт, який би визначав коло повноважень та обсяги компетенції юрисконсульта, його посадові обов'язки, а також інші основні засади його професійної діяльності.

Сформулювати орієнтовний перелік професійних дій юрисконсульта можливо з урахуванням посадових обов'язків працівника юридичної служби, передбачених Загальним положенням про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України № 1040 від 26.11.2008 (у редакції від 05.12.2018). За аналогією юридичної служби державних організаційних структур можна охарактеризувати функціональне призначення юрисконсульта, який працює на підприємствах (в установах або організаціях) приватної форми власності.

Отже, юрисконсульт, який є штатним працівником юридичного підрозділу певного підприємства, установи або організації, виконує такі функції: сприяє правильному застосуванню нормативно-правової документації; бере участь у

розробці нормативно-правових актів з питань діяльності свого підприємства (установи, організації); проводить юридичну експертизу документів правового характеру (договорів, угод, контрактів та їх проектів) і погоджує їх; приводить у відповідність до законодавства документацію своєї організаційної структури; веде договірну та претензійно-позовну роботу; сприяє підвищенню правових знань працівників; надає правову допомогу та консультує членів трудового колективу з питань, що стосуються діяльності підприємства (установи або організації) [149].

Проаналізувавши відповідні акти законодавства та закріплені в них повноваження представників різних юридичних професій, стає можливим узагальнити перелік юридичних дій окремих категорій фахівців. Отже, в узагальненому вигляді до юридичних дій можна віднести: ведення судової справи, прийом громадян, представництво законних інтересів, виступ у судових засіданнях, складання процесуальних документів та іншої правової документації, надання правових висновків і роз'яснень положень нормативно-правових актів, консультування з питань правового характеру (надання письмових та усних консультацій) тощо. Цей перелік не є вичерпним, але він містить назви основних юридичних дій, незалежно від професійного спрямування.

Представники різних юридичних професій виконують дуже різноманітні функції, одні з яких за своїм характером є правоохоронними, інші – правозахисними, консультативними. Водночас усім правничим професіям властиве виконання всіх видів юридичних дій, однак для кожної юридичної професії притаманна основна, яка заповнює більшу частину обсягів роботи. Так, у сфері здійснення юридичної консультативної діяльності така юридична дія як консультування займає центральне місце, хоча в науковому обігу тлумачення поняття «консультування» на даний час відсутнє.

Отже, щоб визначити змістовне наповнення «консультування», як основної професійної дії юрисконсульта, слід зауважити, що слово «юрисконсульт» є похідним від «консультанта», що «у перекладі з лат. означає радник, тобто фахівець, службовим обов'язком якого є давати поради, висновки з питань його спеціальності» [45, с. 384].

Поняття «консультація» визначають як пораду спеціаліста чи фахівця [18, с. 20]. Під юридичною консультацією розуміють роз'яснення чи пораду з питань правового характеру, які надаються юристами-професіоналами [22, с. 977]. Також юридичною консультацією називають правові рекомендації чи поради, надані фахівцем у галузі юриспруденції [26, с. 276]. Таким чином, поняття «юридична консультація» більшість джерел розглядають як правову пораду або рекомендацію.

Для правильного усвідомлення значення останніх необхідно звернутися до тлумачного словника. Так, під порадою розуміють пропозицію чи підказку як необхідно діяти, що робити за конкретних умов; рекомендацією позначають раду чи вказівку, надану кому-небудь [174].

Шляхом логічного мислення доходимо висновку, що консультування можна розглядати у двох аспектах. **У широкому** розумінні *консультування* є формою професійної діяльності юриста, яка складається із загальної сукупності юридичних дій, що становлять зміст його роботи за фахом.

У вузькому розумінні *консультування* – це окрема юридична дія фахівців різних юридичних професій. У такому випадку в професійній юридичній діяльності консультування має місце під час надання юридичної допомоги, що знаходить свій прояв у правових рекомендаціях або порадах, роз'ясненнях алгоритму подальшої поведінки тощо.

Таку юридичну дію як консультування виконують усі юристи, оскільки під час здійснення своєї професійної діяльності вони, у тій чи іншій мірі, інформують особу з правових питань. Особливо це стосується професійних обов'язків адвоката, нотаріуса та юрисконсульта, де їх посадовими обов'язками прямо передбачено надання правових консультацій. У професійній діяльності юрисконсульта консультування є основним професійним заняттям. Навіть за назвою цієї посади вже стає зрозумілим, що юрисконсультом є фахівець, який здійснює консультування з юридичних питань. Основним завданням професійної діяльності юрисконсульта є правове супроводження економічної діяльності

підприємств (установ, організацій) і забезпечення реалізації верховенства права, у процесі чого фахівець виконує сукупність юридичних дій.

Водночас слід зазначити, що представник будь-якої правової професії у процесі здійснення своєї професійної діяльності та виконання посадових обов'язків здійснює цілий ряд юридичних дій, у тому числі й консультування, яке притаманне не тільки професії юрисконсульта, а й адвокату, нотаріусу, судді, прокурору, слідчому тощо. Але в кожному випадку консультування виражається по-різному, що є його особливістю.

Наприклад, адвокат надає правову допомогу особі, застосовуючи при цьому різні правові засоби, з метою досягнення позитивного правового результату та захисту інтересів суб'єкта звернення. Для того, щоб вирішити певну проблему або питання юридичного характеру, адвокат вислуховує особу-клієнта та надає професійні поради щодо обрання позиції в певному питанні, пошуку шляхів його вирішення, ґрунтуючись при цьому на норми актів законодавства. Така юридична дія є консультуванням. Учинення такої юридичної дії, як консультування, у професійній адвокатській діяльності прямо передбачено Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», в якому консультування виокремлюється, як окрема професійна дія адвоката, серед усіх інших його дій [139].

Аналогічні юридичні дії вчиняються й іншими представниками юридичних професій. Так, нотаріус учиняє нотаріальні дії, але до цього, попередньо та у разі необхідності, нотаріус може консультувати особу з приводу вчинення таких дій, роз'яснювати їй правові наслідки тієї чи іншої нотаріальної дії, але при наявності заявленої потреби на таке роз'яснення. Наприклад, особа звертається до нотаріуса з проханням нотаріально оформити довіреність на керування автотранспортним засобом на іншу особу та ознайомити її з вчиненням такого правочину. Нотаріус, на прохання особи, надає правову консультацію з даного питання, а саме: ознайомлює особу з переліком документів, які необхідно надати для вчинення цієї нотаріальної дії; роз'яснює порядок учинення такої дії, її правові наслідки та ризики; оговорює терміни або строки виконання такої дії.

Окрім цього, нотаріус визначає обов'язковим власне переконання у необхідному обсязі цивільної дієздатності фізичної особи або цивільної правоздатності й дієздатності юридичної особи, або у разі наявності представника такої особи – обов'язковість перевірки його повноважень [153]. Отже, перед учиненням безпосередньо професійної юридичної дії, нотаріус здійснює консультування суб'єкта звернення з конкретного правового питання, точніше з приводу вчинення певної нотаріальної дії. Тому в нотаріальній діяльності така юридична дія, як консультування, відіграє роль першорядної та допоміжної.

Суддя у певних випадках також здійснює консультування, якщо у особи, що звертається до суду, є така потреба. Наприклад, маючи намір звернутися до суду за захистом своїх законних прав та інтересів, перед особою постає питання щодо переліку необхідних документів для подачі позову, розміру сплати судового збору та інші питання процесуального характеру. З такого роду питаннями позивач переважно звертається до помічника судді чи секретаря судового засідання, у деяких випадках – безпосередньо до судді. Відносно організаційних моментів, пов'язаних з подачею позовної заяви до суду, особу консультують працівники суду (працівник судової канцелярії, секретар судового засідання, помічник судді, іноді – суддя) з метою задоволення інформаційної потреби запитувача (у даному випадку позивача). У негласному порядку та поза процесуальним розглядом, можливе й консультування особи суддею. Прикладом такого консультування може бути випадок, коли особа цікавиться реальною ситуацією у справі та своїм становищем у ній, правовими наслідками конкретних дій та альтернативами юридичної відповідальності. Але обов'язок консультування у судді формально не закріплений спеціалізованим нормативно-правовим актом – Законом України «Про судоустрій і статус суддів» [167].

Така дія, як консультування, у суддівській діяльності має специфічний прояв у наданні роз'яснення судового рішення, що можливе лише за заявою учасників справи або державної виконавчої служби (стаття 271 Цивільного процесуального кодексу України) [264].

Прокурор, уповноважений здійснювати державний нагляд за додержанням законів посадовими особами органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, провадять дізнання та досудове слідство, також здійснює в певній мірі консультування осіб шляхом надання юридичних порад і рекомендацій з приводу ситуації, що склалася, з метою досягнення повного усвідомлення особою правових наслідків його поведінки та окремих дій. Але в прокурорській діяльності консультування, як юридична дія, прямо не передбачена Законом України «Про прокуратуру» [164]. Однак при наявності запиту (за ініціативою) особи така юридична дія може мати місце і в прокурорській діяльності.

Не менш відповідальною є місія слідчого, який в процесі здійснення професійної діяльності також надає свого роду поради підозрюваному, що виступає допоміжним інструментом у системі здійснення його дій. Це означає, що дія консультування в професійній діяльності слідчого є не основною та не формалізованою. Наприклад, у зв'язку з виконанням окремих слідчих дій, у правозастосовному процесі, слідчий здійснює тлумачення норм права, пояснюючи підозрюваному його права та міру можливого покарання за вчинений злочин.

Отже, здійснивши аналіз юридичних дій представників юридичних професій, стає можливим зауважити, що всі вони певною мірою виконують таку юридичну дію, як консультування, але для деяких спеціалістів ця професійна дія є основною, а для інших – лише допоміжною та нелегітимною, та яка вчиняється з метою реалізації конкретних повноважень чи виконання основних функцій.

Доходимо висновку, що елементи консультування властиві представникам юридичних професій, які виконують правозахисну функцію, а саме: юрисконсульт, адвокат, нотаріус, суддя, що зумовлено змістом їх діяльності. У меншій мірі консультування характерне для прокурора та слідчого, оскільки в їхній професійній діяльності присутні ознаки імперативу й підпорядкування. У юриспруденції імператив означає обов'язковість, що побудована на субординації одної особи іншій [179, с. 129].

Але у юрисконсульта консультування має свої особливості:

- по-перше, юрисконсульт є особою, яка обслуговує певне підприємство, установу чи організацію, тобто він є працівником цієї організації. Це означає, що у процесі здійснення своєї професійної діяльності та виконуючи свої посадові обов'язки, юрисконсульт здійснює консультування лише тих осіб, які є членами трудового колективу цього підприємства, трудові відносини з якими офіційно оформлені згідно з вимогами трудового законодавства. Щодо інших юридичних професій у класичному розумінні, то вони є самостійними особами, які не мають обов'язків перед конкретною організацією; у межах своєї професійної діяльності вони можуть консультувати будь-яку особу (фізичну або юридичну);

- по-друге, юрисконсульт, здійснюючи правове обслуговування конкретної юридичної особи, надає правові консультації з питань усіх сфер роботи підприємства та виробничого процесу; він фактично повністю юридично супроводжує діяльність установи. Тоді як суддя чи нотаріус, надають правові консультації одноразово, адвокат – протягом періоду, визначеного у договорі про надання адвокатської допомоги. У зазначеному виражаються особливі риси консультування, які знаходять свій вияв у процесі порівняння декількох юридичних професій.

Розглядаючи консультування як окрему юридичну дію, з метою виявлення його всіх особливих рис, необхідно порівняти консультування з іншими юридичними діями та в межах такого співставлення розглянути завдання, зміст та вольову характеристику консультування, його етапи та форми відображення, психологічний аспект учинення такої юридичної дії тощо.

У процесі консультування юрист орієнтується на виконання наступних завдань: роз'яснити суб'єкту звернення можливі шляхи вирішення його спірного питання, попередити особу про наслідки кожного з варіантів поведінки з метою обрання нею найоптимальнішої й вигідної для себе, надати правову допомогу особі щодо реалізації обраної позиції, визначити алгоритм дій і тактику поведінки [19, с. 89]. Цими завданнями консультування, як юридична дія, відрізняється від усіх інших професійних дій, які вчиняються юристами, оскільки останні мають

іншу спрямованість, що підкреслює особливість консультування як різновиду юридичної дії.

Як зазначалося раніше, консультування характерне для різних юридичних професій, але лише в рамках професії юрисконсульта воно набуває найбільшої значимості, як окрема юридична дія. У професійній діяльності юрисконсульта зміст самої дії консультування найбільш об'ємний і змістовний. Саме в процесі консультування фізичної або юридичної особи враховуються внутрішні та зовнішні фактори впливу, можливі правові та фінансові ризики, передбачаються перспективи подальшого розвитку проблемної ситуації та визначаються альтернативні варіанти поведінки. Наприклад, здійснюючи правове обслуговування підприємства та юридичне забезпечення його виробничого процесу, юрисконсульт бере до уваги такі показники: політичні, економічні, фінансові, виробничі, продуктивності праці й кількості трудового персоналу, матеріаломісткості (наявність матеріалів і сировини), ефективності та прибутку, а також інші показники, що відображають особливість діяльності підприємства. У цьому полягає ще одна з особливостей консультування, оскільки всі інші юридичні дії не набувають такої масштабності в професійній діяльності юрисконсульта.

Саме тому консультування, що здійснюється юрисконсультом, є більш аргументованою та обізнаною професійною дією, тому що, як правило, воно пов'язане не тільки з прогнозуванням і моделюванням ситуації для конкретної фізичної особи, а з багатогранною діяльністю підприємства, його структурних підрозділів (у тому числі самостійних юридичних осіб – філій, представництв), партнерів, співзасновників. Отже, у юрисконсульта підприємства під час здійснення консультативної дії на інтелектуальному рівні відбувається багатофакторний і всебічний аналіз, як особи, що відповідає за реалізацію прав та інтересів всієї організаційної структури, трудового колективу.

Ще однією з особливостей консультування як юридичної дії є обов'язкова наявність *вольового аспекту*, що є важливим компонентом у консультуванні. Для вчинення цієї юридичної дії необхідна наявність волевиявлення особи, яка

звернулася за допомогою (запитувач). При цьому, консультування має місце лише тоді, коли є волевиявлення на цю юридичну дію. Тобто особа свідомо та за власною волею звертається до юриста з конкретним запитом на інформацію чи з правовою проблемою, що потребує кваліфікованого вирішення. У свою чергу правник (адвокат, юрисконсульт чи представник будь-якої іншої юридичної професії) вчиняє юридичну дію – консультування, яка є відповідною реакцією на конкретний запит особи, запитання або бажання особи отримати певну правову інформацію. Особа, яка звертається за юридичною консультацією, є ініціатором цих відносин, тому що вона потребує допомоги з боку фахівця. Юрисконсульт, за бажанням суб'єкта звернення та відповідно до свого професійного статусу й функціональних обов'язків, повинен підготувати інформацію згідно змісту проблемного питання, яка задовольнить запит особи, що звернулась до юриста.

Мають місце випадки, коли запитувач (особа) звертається до юрисконсульта із запитом на інформацію, яка не відповідає напрямам його роботи та виходить за межі компетенції фахівця. У такому випадку юрист, керуючись статтею 7 Закону України «Про звернення громадян», спрямовує суб'єкта звернення до відповідного органу чи установи, щоб його запит було розглянуто належним чином та в повній мірі [156].

Отже, консультування як різновид юридичної дії вчиняється лише за умови надходження запиту особи на інформацію. У той час іншим юридичним діям не характерна обов'язкова наявність волевого аспекту, оскільки вони можуть мати вираз у формі попередження чи зобов'язання, де юрист виступає ініціатором учинення тієї чи іншої професійної дії.

Ще однією особливістю консультування та важливим моментом виступає *психологічний аспект*, який властивий консультуванню як різновиду юридичної дії, тому що ця дія нерозривно пов'язана з соціальними контактами, спілкуванням з різними людьми. Особливістю такого спілкування є те, що воно відбувається між фахівцем-юристом і звичайною людиною, яка не має спеціальних юридичних знань. Тому фахівець, який консультує, має бути психологічно готовий до роботи з різними категоріями людей та морально адаптований до будь-якої поведінки.

Адже кожна людина – це індивідуальність, яка має свою психологію та бачення життя. При консультуванні треба враховувати психологічну типологію особи запитувача, її моральний стан та характер; фахівцю необхідно бути вкрай тактовним, спокійним, уважним, урівноваженим і терпеливим [18]. При вчиненні будь-якої іншої професійної дії юристу не обов'язково враховувати психологічні особливості та характер особи, якій надається юридична допомога. Наприклад, психологічні характеристики суб'єкта звернення жодним чином не впливає на процес складання юристом процесуального документа або надання юридичного висновку чи роз'яснення законодавства, або здійснення нормотворчої діяльності.

Однією з основних особливостей консультування як окремої юридичної дії є наявність поетапної послідовності вчинення такої дії. Кожна дія, у тому числі й консультування, відбувається в певній послідовності, тобто здійснюється за певним алгоритмом, на відміну від інших юридичних дій (виступ в суді, складання документів правового характеру, прийом громадян, надання правових висновків і роз'яснень норм права). Враховуючи, що юридичне консультування спрямовується на досягнення правового результату елементом людської діяльності, воно також здійснюється за певним алгоритмом цілеспрямованих дій. Під алгоритмом розуміється сукупність інструкцій порядку вчинення дій виконавця, спрямованих на досягнення певного результату чи розв'язання поставленого завдання [113].

Так, першим етапом консультування є *початковий етап*. Як і будь-яка юридична дія, консультування розпочинається з особистої зустрічі з особою, яка звернулась із запитом на отримання правової допомоги у вигляді професійної юридичної консультації. У процесі такої зустрічі під час спілкування юрисконсульт з'ясовує фактичні обставини справи й необхідну інформацію, після чого фахівцем здійснюється правовий аналіз отриманих відомостей з метою подальшого вирішення спірного питання. Фактичні обставини справи – це такі обставини, які мають юридичне значення та складаються з юридичних фактів [19, с. 49, 78]. Цей етап консультування має дуже важливе значення, адже від повноти отриманої інформації залежить успішність вирішення юрисконсульттом

юридичної проблеми й ефективність наданої ним правової консультації. На цьому етапі процесу консультування встановлюється перший психологічний контакт між фахівцем і суб'єктом звернення, для якого суттєвим моментом є взаєморозуміння і взаємоповага між двома особами.

Наступний етап консультування – *аналіз отриманої інформації* та підбір відповідних норм права. На цьому етапі фахівець аналізує всі фактичні обставини справи, виокремлює в отриманому обсязі інформації найсуттєвішу та юридично значиму. Здійснивши аналіз фактично отриманих відомостей, що стосуються проблемного питання, юрисконсульт здійснює пошук відповідного нормативного матеріалу, підбирає норми права та судову практику з метою вирішення проблеми.

На третьому етапі консультування відбувається *формування доказової бази* та оцінка доказів на їх допустимість. Докази забезпечують вироблення реальної позиції, яка має фактичне значення для надання вірної юридичної консультації та сприяє позитивному вирішенню справи чи ситуації [274]. Докази отримуються у порядку та у формі, встановленими процесуальними нормами актів законодавства. Саме за такими критеріями перевіряється дотримання правил допустимості доказів. Від обсягу та якості доказової бази залежить успіх вирішення питання, що потребує кваліфікованого підходу.

І в цивільному, і в господарському, і в адміністративному, і в кримінальному процесах суд перевіряє докази на відповідність установленого законом порядку їх отримання, дослідження й оцінки. У разі встановлення порушення порядку отримання таких доказів, суд вважає їх недопустимими та не бере до уваги, вирішуючи справу, про що йдеться в статті 78 Цивільного процесуального кодексу України [264].

У господарському процесі також передбачається належність і допустимість доказів. Так, відповідно до статті 76 Господарського процесуального кодексу України судом під час вирішення господарської справи приймаються до уваги лише ті докази, що безпосередньо стосуються даної справи та можуть вплинути на хід її розгляду [37].

У статті 74 Кодексу адміністративного судочинства України також закріплено те, що якщо докази були отримані з порушенням порядку, встановленого законодавством, то такі докази судом не враховуються [70].

Правил допустимості доказів суд дотримується і в кримінальному процесі, про що наголошено в статті 86 Кримінального процесуального кодексу України [83].

Цей етап консультування, коли накопичується та систематизується доказова база, потребує від юрисконсульта багато уваги, особливо при перевірці на відповідність наданих особою документів встановленим вимогам і стандартам. Наприклад, будь-яка угода чи договір мають бути належним чином оформлені та містити всі істотні умови, тобто їх зміст має відповідати вимогам, наприклад, Цивільного кодексу України. Статтею 628 цього Кодексу закріплено обов'язковість дотримання змісту договору, встановленого актами процесуального законодавства. А нормою статті 638 передбачаються істотні умови договору, при досягненні згоди щодо яких договір буде вважатись укладеним [262].

Особливу увагу юрисконсульту доводиться приділяти копіям документів, наданих особою, яка звернулася за правовою допомогою, для підтвердження тих чи інших фактів, обґрунтування обставин справи, на яких має базуватись правова позиція фахівця. Копії будь-яких документів мають бути належним чином оформлені чи нотаріально посвідчені. Дія засвідчення вірності копій документів є більш характерною для нотаріусів, які під час її вчинення керуються Законом України «Про нотаріат» [159]. Але відповідно до Указу Президії Верховної Ради СРСР від 04.08.1983 «Про порядок видачі та засвідчення підприємствами, установами, організаціями копій документів, що стосуються прав громадян» [161], що діє в Україні згідно зі статтею 3 Закону України «Про правонаступництво України» [162], – перевіряти вірність та засвідчувати копії документів, окрім органів нотаріату, мають право підприємства, організації та установи, які їх видали. У такому випадку копії документів цих підприємств засвідчуються печаткою цієї установи та підписом її керівника із зазначенням

посади (директора, начальника або іншої, уповноваженої на це, особи), дати, а також робиться відмітка «з оригіналом згідно», що означає, що оригінал цього документу зберігається на цьому підприємстві.

Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а саме пунктом 9 частини 1 статті 20, право на посвідчення копій документів також надається адвокатам, але виключно з тих справ, що вони юридично супроводжують [139].

Розібравшись із доказовою базою, юрисконсульт переходить до наступного етапу консультування – **формування правової позиції у справі**. Під правовою позицією у справі розуміють розробку стратегії подальших дій, спрямовану на вирішення проблеми особи, яка потребує правової допомоги [19, с. 87]. Враховуючи те, що до етапу розробки правової позиції у справі юрисконсульт з'ясовував і вивчав існуючу проблему, аналізував фактичні обставини проблемної ситуації, шукав норми права, що регулюють визначене коло суспільних відносин, збирав докази й аналізував надані особою документи на підтвердження певних обставин, доходимо висновку, що правова позиція у справі – це визначений алгоритм дій, сформульований на підставі отриманих матеріалів, за допомогою якого проблема клієнта буде вирішена.

П'ятим, і завершальним етапом консультування є **підготовка фахівцем висновку** або прийняття рішення відносно проблемного питання. Терміном «висновок» позначають кінцеву думку (прийняте рішення) відносно чого-небудь, виведену шляхом логічного мислення, спостережень і міркувань [192, с. 492].

На цьому етапі консультування фахівець визначає можливі шляхи вирішення проблеми, формує стратегію альтернативних дій та доступно це роз'яснює особі, яку він консультиє. Психологічними властивостями характеризується не тільки юридична дія – консультування, а й психологічний аналіз завершальної стадії консультування, що є важливим моментом, до якого висуваються такі вимоги, як: законність, неупередженість, об'єктивність, незалежність. На етапі підготовки висновку чи прийняття рішення щодо проблемного питання фахівець, у ході проведення консультування, займає таку

позицію, яка не має суперечити та повинна відповідати вимогам закону. Прийняте юрисконсультом рішення повинно бути об'єктивним і неупередженим, а його думки та дії – незалежними від будь-якого зовнішнього впливу (факторів, осіб чи обставин).

Ще однією особливістю консультування є наявність усної та письмової форм його відображення. У сучасний період найбільш поширеним залишається усне консультування. Деякі проблемні питання, з якими звертається людина до юрисконсульта, є завданням «із зірочкою», надто складним, ніж може здаватися на перший погляд. У таких випадках краще обирати письмову форму консультування, оскільки роз'яснення такої ситуації може потребувати креслення схем і таблиць, зазначення фактів і версій для кращого розуміння проблеми з боку не фахівця, а просто особи, що не має вищої освіти юридичного спрямування. Така альтернативність форм відображення юридичної дії також є особливістю консультування, тому що форми інших юридичних дій є чітко визначеними законом та не передбачають альтернативних варіантів. Наприклад, прийом громадян, виступ у суді здійснюються лише в усній формі, тоді як складання процесуальної документації чи надання висновків і роз'яснень нормативно-правових актів учиняються, виключно, у письмовій формі та не можуть бути виконані усно.

Письмові консультації дозволяють детальніше окреслити проблему клієнту з чітким посиланням на конкретні правові норми та зазначенням усіх можливих версій та варіантів її вирішення.

До письмової форми консультування висуваються такі вимоги:

1) дотримання своєчасності та оптимальності. При складанні письмової консультації буде затрачено певний час, тому слід розраховувати свою завантаженість і брати до уваги, що клієнт розраховує якнайшвидше отримати пораду фахівця та вирішити важливу для себе проблему;

2) використання мови та стилю викладення інформації відповідно до рівня запитувача. Текст письмової консультації має викладатися не дуже розширено й поглиблено, зрозумілою мовою для людини, що не має спеціальних

юридичних знань. Тобто не слід уживати професійну термінологію, яка може бути незрозумілою звичайній людині. Не можна забувати й про індивідуальні особливості кожної особи. Наприклад, якщо це людина похилого віку, то треба передбачити можливу наявність поганого зору у неї. У такому випадку текст консультації необхідно готувати більшим шрифтом [19, с. 89–92].

Дуже важливим і корисним моментом є те, що практикуючому юристу необхідно формувати власний архів підготовлених і наданих консультацій на випадок втрати запитувачем отриманої ним правової рекомендації. Також архів може стати у нагоді при зверненні особи зі схожою проблемою, що допоможе швидше надати консультацію.

У результаті проведеного дослідження такої юридичної дії як консультування, можемо запропонувати авторське визначення поняття консультування. Отже, у розрізі досліджуваної проблематики **консультування** (як окрему юридичну дію) пропонуємо трактувати як особливий елемент змісту професійної діяльності юрисконсульта, що реалізується за певним алгоритмом у формі правової поради чи рекомендації, спрямованої на задоволення правових інтересів особи-запитувача, яка виявила потребу в отриманні професійної юридичної допомоги.

Юридична допомога спрямована на роз'яснення особі правильного трактування й застосування правових норм, грамотне складання юридичної документації (особливо процесуальної, оскільки в процесуальному праві варто обов'язково дотримуватися встановлених законодавством вимог), прийняття правильних рішень і попередження негативних правових наслідків [126].

У ході проведеного дослідження, застосовуючи метод порівняння, було співставлено консультування з іншими професійними діями юриста, у результаті чого виявлено його особливості як окремого виду юридичних дій.

Отже, до особливих властивостей консультування як окремого виду юридичних дій відносимо:

- консультування є основною професійною дією в роботі юрисконсульта;

- обов'язкова наявність волевиявлення з боку запитувача;
- наявність психологічного компоненту як основи для здійснення професійної комунікації;
- можливість виокремлення певного алгоритму здійснення консультування;
- використання усної або письмової форми.

Завдяки цим особливим рисам, які притаманні консультуванню, стає можливим виокремити цю професійну діяльність серед інших професійних юридичних дій.

Дослідивши функціональні обов'язки фахівців юриспруденції різних спеціалізацій, зауважимо, що всі фахівці юридичного профілю здійснюють консультування, однак у кожному виді юридичної діяльності ця дія має свої особливості.

Консультування є складною юридичною дією, яка здійснюється в декілька етапів. Кінцевою метою консультування є прийняття правильного і законного рішення у проблемній ситуації, що безпосередньо відбувається на завершальному етапі консультування шляхом надання правових рекомендацій чи порад стосовно правової проблеми. Така юридична дія, як консультування, спрямована не просто на надання правової поради людині, а й на роз'яснення правового становища особи (юридичної та фізичної), перспектив розвитку існуючої ситуації, визначення можливих правомірних шляхів вирішення цього питання.

Розглядаючи консультування як окрему юридичну дію, пропонуємо розуміти під консультуванням особливий елемент змісту професійної діяльності юрисконсульта, який реалізується за певним алгоритмом та у формі правової поради чи рекомендації, спрямованої на задоволення правових інтересів особи-запитувача, котра виявила потребу в отриманні професійної юридичної допомоги.

Висновки до розділу 2

Юридична консультативна діяльність як різновид юридичної діяльності перейняла ознаки правової, тому що вона здійснюється в сфері правового впливу, та соціальної, оскільки будь-який вид людської діяльності є соціальним.

Установлено, що юридичній консультативній діяльності властиві такі ознаки, як: верховенство права, незалежність, нормативність, формальність, професійність, процесуальний характер, колективність праці. Зазначені ознаки є загальними, оскільки вони притаманні всім видам юридичної діяльності.

Поряд із загальними характеристиками виявлено специфічні ознаки юридичної консультативної діяльності, завдяки яким стає можливим виокремити її серед інших видів юридичної діяльності. До таких специфічних ознак юридичної консультативної діяльності доцільно віднести те, що вона: тісно пов'язана з діяльністю підприємства, установи, організації; багато в чому має рекомендаційний характер; є відносно доступною в контексті здобуття професії юрисконсульта.

На підставі проведеного теоретико-правового дослідження юридичної консультативної діяльності та шляхом застосування діяльнісного підходу пропонуємо таке визначення поняття «юридична консультативна діяльність» – це різновид юридичної діяльності, що здійснюється на професійній основі у процесуально-правових формах та призначена для правового супроводження економічної діяльності підприємств (установ, організацій), забезпечення реалізації верховенства права.

Досліджуючи структуру юридичної консультативної діяльності через призму єдності змісту та форми, виокремлено такі її складові елементи, як: суб'єкт, учасники, об'єкт, юридичні дії та операції, засоби виконання певної дії, способи досягнення мети, безпосередньо мета й результат. Також запропоновано класифікацію суб'єктів юридичної консультативної діяльності за різними критеріями, а саме: за кількісним складом, за сферою походження, за метою

діяльності; окремою групою виокремлено суб'єкти юридичного консультування (як дії). Розрізняємо такі три групи засобів юридичної консультативної діяльності: юридичні, технічні, інформаційно-довідкові. До існуючої в науковій літературі класифікації способів юридичної консультативної діяльності запропоновано відповідні критерії, такі як: легітимності (юридичного закріплення), походження, вольовий, мети впливу, змісту впливу, кількості суб'єктів.

Аналіз структурних елементів юридичної консультативної діяльності дозволив зазначити й аргументувати власну позицію з приводу розмежування юридичних дій та операцій. Уважаємо, що дія – це є система рухів, які об'єднані єдиною метою (наприклад, підготовка проекту договору, формування правової позиції), а операція складається із сукупності таких дій і є більш складним явищем (наприклад, укладення договору, участь у судовому засіданні).

На підставі дослідження юридичної консультативної діяльності як складного явища правової дійсності доведено, що функціями юридичної консультативної діяльності є основні напрями її впливу на виробничі відносини, які мають місце на підприємстві (в установі чи організації), та спрямовані на правове супроводження його діяльності шляхом використання правових засобів і процедур, а також правових та організаційних форм діяльності. Пропонуємо виокремлювати (за критерієм предметної спрямованості) такі функції юридичної консультативної діяльності, як: інформаційна, захисна, організаційна, виховна, комунікативна, контрольна, пошуково-пізнавальна, прогностична.

Оскільки будь-яка діяльність складається з елементів діяльності, тобто окремих дій, ми дійшли висновку, що юридична консультативна діяльність не є винятком. Окремо дослідивши зміст юридичної консультативної діяльності, вдалось сформулювати приблизний перелік професійних дій юрисконсульта. Установлено, що основною юридичною дією фахівця є консультування, яке ми пропонуємо розуміти як особливий елемент змісту професійної діяльності юрисконсульта, що реалізується за певним алгоритмом та у формі правової поради чи рекомендації, які спрямовані на задоволення правових інтересів особи-запитувача, що виявила потребу в отриманні професійної юридичної допомоги.

На підставі проведеного порівняльного аналізу такої юридичної дії як консультування з іншими професійними діями юрисконсульта виявлено ряд його особливостей, що дозволяє виокремлювати дану дію серед інших професійних юридичних дій.

РОЗДІЛ 3. НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ КОНСУЛЬТАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Нормативно-правове регулювання юридичної консультативної діяльності: зарубіжний досвід і вітчизняні особливості

Вивчення проблеми нормативно-правового регулювання юридичної консультативної діяльності в окремих розвинутих країнах світу дає змогу дати відповіді на практичні питання, пов'язані з удосконаленням роботи юридичних служб підприємств, установ і організацій, що діють на території України.

Дослідження зарубіжного досвіду в сфері юридичної консультативної діяльності є також корисним моментом для розвитку сучасної науки, тому що це дає можливість зрозуміти тенденції розвитку професійної діяльності юрисконсульта та роботи юридичної служби в міжнародному правовому просторі, визначити їх вплив на систему юридичної діяльності в Україні. Осмислення досвіду здійснення юридичної консультативної діяльності в розвинених зарубіжних країнах дозволяє ставити нові цілі розвитку професійної діяльності юрисконсульта в Україні, а також цікавий для нашої держави досвід запроваджувати у вітчизняну практику юридичних служб підприємств (установ або організацій).

У процесі підготовки запропонованого дисертаційного дослідження для проведення порівняльного аналізу професійної діяльності юрисконсульта було проаналізовано сучасний зарубіжний досвід окремих країн, а саме: Польщі, Білорусії, Німеччини, Франції та Угорщини.

Вибір **Польщі** зумовлений тим, що: по-перше, ця держава є учасницею Європейського Союзу; по-друге, Польща та Україна перебувають у тісних економічних відносинах; по-третє, законодавство Польщі характеризується стабільністю; по-четверте, ця країна є зразком для України в частині нормативного регулювання професійної діяльності юрисконсульта.

При вивченні зарубіжного досвіду нами було досліджено переважно європейські країни. Однак також було обрано **Республіку Білорусь**, оскільки з цією державою в нас дуже багато спільного: подібні культури, схожі мови та правові системи, багато спільного в законодавчих моделях, правових інститутах. Крім цього із Білорусією в нас спільна історія: ми були однією «країною», розвивалися за єдиним законодавством та однаковими принципами радянського права, довгий час були ідентичними в законодавстві, рівні життя. З проголошенням незалежності обидві країни обрали різні вектори правового спрямування. Разом з цим для України Білорусь є важливим політичним, економічним і соціальним партнером.

Надзвичайно цікавим і зразковим для нас є досвід **Німеччини**, як однієї з найрозвинутіших країн світу, яка посідає перше місце в Європі за кількістю виробленої промислової продукції. Сучасна економіка Німеччини характеризується дуже низьким рівнем корупції, що є зразковим показником для багатьох країн.

Значний теоретичний інтерес представляє **Франція**, оскільки вона є однією з провідних і найвпливовіших країн світу; має багатющу історію та культуру, стабільну і високорозвинену економіку. Сьогодні Франція має надзвичайно потужний військовий і політичний вплив на Європу та весь світ. Ця європейська країна привертає увагу стабільністю та розвинутістю своєї економіки, а також активною позицією на міжнародній арені.

Угорщина — одна з центральноєвропейських країн, яка має високі економічні показники. Вона є учасницею Ради Європи, Центральноєвропейської асоціації вільної торгівлі та НАТО. Економіка цієї держави розвивається за рахунок ринкових перетворень. Угорщина характеризується високим рівнем кваліфікації працівників. З огляду на це Угорщину було обрано для проведення порівняльного дослідження юридичної консультативної діяльності в Україні.

У всіх цих країнах є спільне з Україною, що полягає у змісті професійної діяльності юрисконсульта, який забезпечує правове супроводження діяльності підприємств, установ, організацій, компаній. Також об'єднуючою рисою між

дослідженими зарубіжними країнами та нашою державою у сфері юридичної консультативної діяльності є однаковий перелік завдань і функцій, що здійснює юрисконсульт. Отже, зарубіжний досвід свідчить про те, що Україна має багато спільного із практикою зарубіжних країн, але разом цим є відмінності.

Система законодавства **Польщі** характеризується великою кількістю нормативно-правових актів, які розподіляються за принципом вертикальної ієрархії, та частина з яких потребує удосконалення та оновлення.

Юридична консультативна діяльність у Польській Республіці регулюється, насамперед, Законом «Про юрисконсультів» від 06 липня 1982 року, яким і визначено правовий статус юрисконсультанта як працівника юридичної служби підприємства, установи, організації. Цей закон визначає права та обов'язки юрисконсультанта, порядок здобуття права на заняття юридичною консультативною діяльністю й інші аспекти професійної діяльності юрисконсультанта [116].

У цьому Законі «Про юрисконсультів» розкрито сутність основних, на нашу думку, питань професійної роботи юрисконсультанта, що в подальшому можуть послугувати певними критеріями, за якими можна провести порівняння юридичної консультативної діяльності в Польщі та Україні.

Отже, одним із найважливіших питань є право на доступ до професії юрисконсультанта, іншими словами порядок набуття права на заняття юридичною консультативною діяльністю.

Законом Польської Республіки «Про юрисконсультів» передбачається ведення реєстру юрисконсультів, що відноситься до повноважень окружної арбітражної комісії. Окрім цього цей акт законодавства встановлює певне коло осіб, які можуть набути статус юрисконсультанта в Польщі, та першочергово пов'язує це з такими умовами, як: наявність вищої юридичної освіти та польського громадянства. Також особа, яка претендує на посаду юрисконсультанта, повинна бути повністю дієздатною, мати ідеальний характер і гідну поведінку та користуватися всіма публічними правами. Ще однією, не менш суттєвою умовою, яка підлягає обов'язковому виконанню, є успішне проходження стажування та складання спеціального кваліфікаційного (професійного) іспиту. Тільки тоді, коли

особа повністю відповідає всім перерахованим вимогам і виконала всі умови, її вносять до списку (реєстру) юрисконсультів, передбаченого самим законом, веденням якого займається окружна арбітражна комісія.

Зміст роботи юрисконсульта полягає у здійсненні правового обслуговування будь-яких організаційно-розпорядчих одиниць, а саме: державних і кооперативних організацій, у тому числі й громадських організацій і товариств (за участю державного і кооперативного капіталу або капіталу громадських організацій тощо).

Крім того юрисконсульт може виступати представником у деяких цивільних справах, зокрема, тих, які стосуються інтелектуальної власності, що передбачено частиною першою статті 87 Цивільного процесуального кодексу Польщі [299]. Разом з цим, у статті 82 Кримінального процесуального кодексу Польщі зазначається, що захисником може виступати особа, уповноважена на це Законом «Про адвокатуру» (адвокат) або Законом «Про юрисконсультів» (юрисконсульт) [300]. Однак, у реальному житті юрисконсультів допускають захисниками лише у цивільних і господарських процесах [211].

У Польській Республіці професійна діяльність юрисконсульта може бути виражена в двох формах, які розподіляються за критерієм суб'єктного складу юридичної служби:

- юрисконсульт займає самотійну штатну посаду та підпорядковується безпосередньо керівникові організації (підприємства, установи), – умовно позначимо таку форму як одноособова;
- працюють два та більше юрисконсультів (колектив юрисконсультів), один з яких координує правове забезпечення діяльності підприємства, установи, організації, – визначимо таку форму професійної діяльності юрисконсульта як колективна.

Відповідно до положень Закону Польської Республіки «Про юрисконсультів» юрисконсульт може здійснювати свою професійну діяльність, перебуваючи в трудових правовідносинах (за трудовим контрактом або договором) з певною організаційною одиницею, та надавати юридичні послуги

незалежно (як представник вільної професії) у рамках підприємницької діяльності. На підставі чого стає можливим зробити висновок, що виокремлюються ще дві форми професійної діяльності юрисконсультів за критерієм трудової приналежності (самостійності) – *контрактна та приватна*.

Сферою застосування праці юрисконсультів в Польщі є органи державного управління; державні, кооперативні, громадські організації та товариства; підприємницька діяльність (у межах вільної професії). Крім того юрисконсультів надзвичайно затребувані суб'єктами господарювання і на виробничих підприємствах як корпоративні юристи (“in-house lawyers”), які здійснюють правове обслуговування діяльності певної організаційної структури та юридичне супроводження виробничого процесу.

При цьому, відповідно до діючого в Польщі Закону «Про юрисконсультів», перелік функцій юрисконсультів, який працює в органах державного управління, відрізняється за обсягом від кола функціональних обов'язків юрисконсультів, що працює на підприємстві. Беручи до уваги те, що коло посадових обов'язків юрисконсультів в органах державної влади є ширшим, стає можливим припустити, що більшим попитом у Польщі фахівці юридичної служби користуються саме в державному секторі, де їх діяльність наповнена більш глибоким змістом.

Законом «Про юрисконсультів» визначено основні завдання та функції юрисконсультів, серед яких:

- надання іншим структурним підрозділам підприємства (установи або організації) юридичних висновків, консультацій і роз'яснень щодо застосування норм права, а також інформування про зміни в чинному законодавстві, що стосуються їхньої діяльності, та про допущені помилки в роботі в частині дотримання вимог права і про наслідки таких упущень;
- участь у проведенні переговорів, метою яких є встановлення, зміна або припинення правовідносин, особливо договорів (довгострокового чи нетипового договору, або договорів щодо предмета значної вартості, з іноземним партнером), а також правовий нагляд за примусовим виконанням зобов'язальних вимог (наприклад, погашення дебіторської заборгованості);

- здійснення нагляду за рівнем якості й ефективності правового обслуговування в підпорядкованих організаційних структурах та надання (за вимогою) їм інформації про законодавчі положення;
- виступ в якості представника підприємства (установи, організації) у провадженні по справах в судових, арбітражних та адміністративних органах [28, с. 341–342].

Разом з цим юрисконсульт, який працює в органі державного управління, окрім перерахованих функцій, має ще такі: надає юридичні висновки до проектів нормативних актів та інших документів правового характеру; ініціює оцінювання та оцінює рівень ефективності реалізації правових норм, а також готує інформацію й висновки з таких оцінок; надає висновки щодо законності правових актів, які видаються підпорядкованими організаціями; веде та актуалізує реєстр правових положень, виданих органом.

За неналежне виконання передбачених законом обов'язків юрисконсульт (юрисконсультські стажери) підлягають дисциплінарній відповідальності, внаслідок якої застосовуються різні види дисциплінарних стягнень: зауваження, догана з попередженням, призупинення права на заняття професійною діяльністю на строк від 3 місяців до 1 року (не застосовується до юрисконсультських стажерів), позбавлення права займатися професійною діяльністю. А у відношенні осіб, які проходять стажування на посаду юрисконсульта, застосовується дисциплінарне стягнення у вигляді виключення зі складу стажерів.

Відповідно до польського законодавства дисциплінарна відповідальність до юрисконсульта застосовується не тільки за неналежне виконання посадових обов'язків, а й за порушення присяги або норм професійної етики [298].

У Польщі діє система професійного самоврядування юрисконсультів, до складу якої входять такі організації: Всепольський з'їзд юрисконсультів, Всепольська рада юрисконсультів, Вища ревізійна комісія, Вищий дисциплінарний суд, збори окружної палати юрисконсультів, рада окружної палати юрисконсультів, окружна ревізійна комісія та окружний дисциплінарний суд. За незначне порушення до юрисконсульта та юрисконсультського стажера

може бути застосовано попередження, яке за законом можливо оскаржити в окружному дисциплінарному суді.

На відміну від інших країн, у Польській Республіці всі юрисконсульты та стажери (кандидати, претенденти) на цю посаду обов'язково беруть участь у професійному самоврядуванні, яке засновано та діє виключно на підставі закону. Але зауважимо, що згідно Закону Польщі «Про юрисконсультів» членами самоврядування можуть виступати виключно юрисконсульты; строк повноважень органів самоврядування – 4 роки. Вибори до таких органів проводяться шляхом таємного голосування, а рішення приймаються лише за умови присутності не менше половини членів складу самоврядування.

Органом, яким було призначено дисциплінарне стягнення, може бути усунуто запис про це, якщо пройшло три роки: а) з дня, коли дисциплінарне рішення про накладення дисциплінарного стягнення у вигляді зауваження чи догани з попередженням вступило в законну силу; б) коли сплинув строк, на який було призупинено право юрисконсульта займатися професійною діяльністю.

Щодо застосування дисциплінарної відповідальності до юрисконсульта є певні тонкощі та нюанси, при яких дисциплінарне провадження не може бути відкрито, зокрема у випадках [297]:

- ❖ коли з моменту вчинення проступку пройшов 1 рік, у деяких випадках, передбачених абзацом другим статті 11 Закону, – 6 місяців;
- ❖ коли з моменту повідомлення відповідного органу у дисциплінарних справах про вчинення юрисконсультом проступку пройшло 2 місяці.

Зауважимо, що у випадку вчинення юрисконсультом діяння, що містить ознаки кримінального злочину, строк дисциплінарної давності настає не раніше закінчення строку давності, передбаченого кримінальним законом.

Як вже зазначалося раніше, що за більш серйозні дисциплінарні проступки до юрисконсульта можуть застосовуватись такі види стягнень, як: призупинення права на заняття професійною діяльністю та позбавлення юрисконсульта такого права взагалі, для застосування яких мають бути наявні відповідні підстави [291].

У дисциплінарних справах правовими підставами для прийняття рішення про призупинення права юрисконсульта на заняття професійною діяльністю є такі: заняття професійною діяльністю адвоката в адвокатській колегії; призначення юрисконсульта на роботу до органів здійснення правосуддя, нотаріату чи Державного господарського арбітражу; вступ у законну силу дисциплінарного рішення про застосування такого виду стягнення.

Натомість підставою позбавлення права юрисконсульта на заняття професійною діяльністю є виключення з реєстру юрисконсультів, що має місце у разі: подання юрисконсультом заяви про виключення його з цього реєстру, втрати польського громадянства, визнання повністю або частково недієздатним, позбавлення публічних прав відповідно до судового вироку, смерті, прийняття дисциплінарного рішення (вироку суду) про позбавлення юрисконсульта права заняття професійною діяльністю [315].

Дослідивши практику здійснення юридичної консультативної діяльності на території Польської держави та співставивши основні аспекти професії юрисконсульта в Польщі й Україні, вдалося виявити деякі особливості, характерні для нашої країни.

По-перше, в сучасній Україні, на жаль, законодавчо не врегульована професійна діяльність юрисконсульта та робота юридичної служби. Наразі юридична консультативна діяльність регламентована Загальним положенням про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації [149]. Але ж його дія поширюється на підприємства, установи та організації лише державної форми власності. У цей же час професійна діяльність юрисконсульта приватної організаційної структури є неврегульованою взагалі.

По-друге, в Україні юрисконсультом може працювати особа, яка має громадянство України, вільно володіє державною мовою та здобула вищу юридичну освіту за ступенем бакалавра або молодшого бакалавра. Наявність трудового досвіду роботи за фахом є не обов'язковою вимогою роботодавця. У той час у Польщі законодавцем визначено більш чіткі освітньо-кваліфікаційні

вимоги до претендента на посаду юрисконсульта та в спеціальному законі конкретизовано умови, які ця особа в обов'язковому порядку повинна виконати для того, щоб здобути право на професію. Однією з таких умов є проходження відповідного стажування та складання спеціального іспиту.

На нашу думку, з метою підвищення кадрового потенціалу юридичної служби підприємств (установ, організацій), такий європейський досвід доцільно було б перейняти та запровадити в Україні, оскільки підвищена вимогливість здатна породжувати в особи інтерес до підвищення свого професійного рівня, удосконалення юридичних знань та умінь.

По-третє, одним із питань, яке заслуговує уваги, є створення системи об'єднань професійного самоврядування юрисконсультів і працівників юридичних служб в Україні. Такі органи мають підкорюватись лише закону. На наш погляд, запровадження в Україні системи об'єднань юрисконсультського самоврядування розширить професійний практичний досвід працівників юридичних служб і буде виступати для них певною соціальною гарантією. На зборах (з'їздах) об'єднань професійного самоврядування юрисконсультів могли б обговорювати нагальні питання, що стосуються їхньої діяльності та виконання правової роботи, а також ділитися власним досвідом.

По-четверте, проаналізувавши питання дисциплінарної відповідальності юрисконсульта в Польщі, хочеться звернути увагу на те, що в Україні існує тільки два види дисциплінарних стягнень, а саме: догана та звільнення.

Під доганою мається на увазі такий вид дисциплінарного стягнення, що виражається у негативному оцінюванні та засудженні працівника [216, с. 192]. А звільненням є вид дисциплінарного стягнення, який пов'язаний із розірванням трудового договору з ініціативи роботодавця [163]. Фактично це припинення роботи працівника (юрисконсульта) на певному підприємстві (в установі чи організації), але це не припиняє та не позбавляє юрисконсульта права заняття професійною діяльністю; він може працевлаштуватися в іншу структурно-організаційну одиницю.

Тоді як у Польщі до юрисконсультів застосовуються такі види дисциплінарних стягнень, які не просто звільняють особу, а й призупиняють на визначений строк або позбавляють юрисконсульта права займатися юридичної консультативною діяльністю взагалі. Польський закон, що регламентує професійну діяльність юрисконсультів, є більш суворим, на відміну від українського нормативного документа, який регулює роботу юридичних служб на території Української держави.

Вважаємо, що такий зарубіжний досвід доцільно запровадити в нашій державі. Можливо, необхідно розширити перелік стягнень дисциплінарної відповідальності та вдосконалити трудове законодавство в Україні. Але більш за все, на нашу думку, результативнішим буде розробити й прийняти закон, який би регулював усі практичні аспекти професійної діяльності юрисконсульта та роботи юридичної служби підприємств (установ, організацій).

Також привертає увагу така особливість професійної діяльності юрисконсульта в Польщі, як можливість виступати в ролі захисника в суді. Натомість в Україні, із набранням чинності Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [143], функцію представництва інтересів в суді поступово віддають тільки адвокатам, встановлюючи адвокатську монополію.

На нашу думку, таке нововведене конституційне положення деякою мірою суперечить конституційним засадам і пріоритету прав людини, оскільки захищає корпоративні інтереси інституту адвокатури. Тому юрисконсульти, однією з основних функцій яких є представництво інтересів підприємства (установи, організації) в судових інстанціях, стануть менш затребуваними, а рівень безробітних юрисконсультів значно зросте.

У **Білорусії**, як і в Україні, юридична консультативна діяльність урегульована підзаконними нормативно-правовими актами: Типовим положенням про юридичну службу республіканського органу державного управління та іншої державної організації, підлеглих уряду Республіки Білорусь, місцевого виконавчого і розпорядчого органу; Орієнтовним положенням про юридичну

службу державної організації, що затверджені Постановою Ради Міністрів Республіки Білорусь № 2070 від 31.12.2008 [115].

Щодо вимог до осіб, які претендують на посаду юрисконсульта в Білорусі, необхідно зауважити, що з нормативно-правових актів убачається розмежування працівників юридичної служби державного органу та інших організацій. Якщо на посаду працівника юридичної служби підприємства (установи або організації) призначається особа з вищою юридичною освітою, яка може й не мати професійного стажу роботи, то в державному органі для працівника юридичної служби в обов'язковому порядку необхідно мати досвід роботи за спеціальністю не менше трьох років.

Також привертає увагу те, що в Білорусії юрисконсультом може бути особа не лише та, яка здобула вищу юридичну освіту, а й яка має середню спеціальну (юридичну), але тут наявність трудового стажу за фахом (від трьох років) є обов'язковою умовою. Натомість у нашій державі право на доступ до професії юрисконсульта мають лише особи з повною вищою юридичною освітою.

Зміст роботи юридичної служби підприємств (установ та організацій) і в Білорусії, і в Польщі, і в Україні зводиться до єдиного: правового забезпечення діяльності державного органу та функціонування організації (установи, підприємства), також забезпечення законності в діяльності цих організаційних структур.

Здійснивши аналіз нормативно-правової бази Білорусії, що регулює діяльність юридичних служб різних організацій і державних органів, удалося можливим виокремити такі *форми професійної діяльності юрисконсульта*: 1) одноособову (головний або провідний юрисконсульт, або юрисконсульт певної кваліфікаційної категорії), представлену юрисконсультом як самостійним працівником юридичної служби; 2) колективну (управління, відділ, бюро, сектор тощо), яка існує у вигляді колективу працівників юридичної служби та становить самостійний структурний підрозділ на підприємстві (в установі чи організації).

У Білорусії юрисконсульти користуються популярністю в державних органах управління та державних організаціях, підпорядкованих урядові. Також

сферою застосування професійної діяльності юрисконсульта є місцеві виконавчі та розпорядчі органи, державні установи, республіканські й комунальні підприємства, об'єднання громадян державного значення.

Якщо ж порівнювати Білорусію з Україною в частині роботи юридичної служби, то стає можливим спостерігати деякі спільні та об'єднуючі їх риси. Наприклад, в обох зазначених країнах юридична консультативна діяльність регулюється підзаконним нормативно-правовим актом; відсутні об'єднання професійного самоврядування; дисциплінарна відповідальність більшою мірою визначена трудовим законодавством та інше.

Для того, щоб більш детально дослідити роботу юридичних служб організацій, установ і підприємств, які діють на території Республіки Білорусь, зупинимося на завданнях і функціях юрисконсульта. Крім цього завдання та функції юридичної служби державного органу доцільно відмежувати від завдань і функцій державної організації, оскільки вони визначені різними нормативно-правовими актами.

Так, відповідно до Типового положення про юридичну службу республіканського органу державного управління та іншої державної організації, підлеглих уряду Республіки Білорусь, місцевого виконавчого і розпорядчого органу, на юридичну службу *державного органу* покладено такі **завдання**:

- забезпечення законності та здійснення представництва законних інтересів у судових та інших державних органах;
- участь у розробці та перевірка розроблених державним органом проектів нормативно-правових актів, що подаються на підпис керівнику, на відповідність діючому національному та міжнародному законодавству, а також здійснення систематизації та обліку правової інформації, нормативних документів;
- юридичне консультування посадових осіб різних структурних підрозділів з питань діяльності державного органу.

Відповідно до вказаних вище завдань, юридична служба *державного органу* виконує цілу низку **функцій**, які є сукупністю посадових обов'язків юрисконсульта [172].

За напрямом нормотворчої роботи юрисконсульт готує проекти нормативно-правових актів і пропозиції для удосконалення діючих актів законодавства, приводить у відповідність із чинним законодавством нормативну документацію державного органу, проводить юридичну експертизу підготовлених державним органом правових актів, а також надає юридичні висновки на ті акти, які надійшли до органу. Крім цього працівник юридичної служби державного органу подає керівнику пропозиції щодо необхідності внесення змін до діючих нормативних актів або визнання їх такими, що втратили чинність, та бере участь у реалізації законодавчих актів і розробці стратегії розвитку державного органу [17].

У межах наданих повноважень юрисконсульт державного органу: розглядає заяви, скарги, звернення громадян, юридичних осіб; перевіряє та узгоджує (візує) договірну документацію; координує та організовує правову роботу юридичних служб тих органів, які перебувають у їхньому підпорядкуванні, а також здійснює контроль за станом її виконання.

Окрім зазначених функцій, юрисконсульт державного органу Республіки Білорусь виявляє причини порушення принципу законності в державному органі та вивчає умови, які цьому сприяють, за результатами чого розробляє та подає керівникові відповідні пропозиції щодо вжиття заходів, спрямованих на усунення таких порушень. У разі виникнення будь-яких суперечностей і неузгодженостей – юрисконсульт представляє інтереси державного органу та захищає їх в судовому порядку.

Відповідно до покладених функціональних обов'язків юрисконсульт, який здійснює правове супроводження діяльності державного органу, також виконує такі функції: розробляє шляхи вдосконалення роботи юридичної служби державного органу; бере участь у розробці посадових інструкцій працівників (зокрема, у визначенні їх прав та обов'язків); сприяє підвищенню рівня правових

знань працівників і надає юридичні консультації щодо пошуку необхідного нормативно-правового акта, на прохання – роз'яснює положення таких документів; веде електронний облік актів законодавства (які надійшли, які видані чи розроблені органом); уживає заходи, спрямовані на формування власної юридичної бібліотеки (з юридичної літератури, кодексів, довідників, коментарів тощо).

Основні завдання та функції юрисконсульта, який є працівником *державної організації (установи або підприємства)*, визначені Орієнтовним положенням про юридичну службу державної організації, затвердженим Постановою Ради Міністрів Республіки Білорусь № 2070 від 31.12.2008 [137].

Згідно з цим положенням, на юридичну службу *державної організації (установи, підприємства)* покладено такі **завдання**: юридичне супроводження діяльності, захист прав та інтересів організації (майнових і немайнових), а також здійснення представництва її інтересів у судах; вирішення правових питань, що виникають у процесі діяльності організації та правове консультування її працівників; забезпечення дотримання законності всіма членами трудового колективу; узгодження документації, виданої організацією, з діючими актами законодавства.

Юридична служба *державної організації (підприємства чи установи)*, відповідно до покладених на неї завдань, виконує цілу низку **функцій**, а саме:

- організовує правову роботу, забезпечує правильне застосування актів законодавства з метою уникнення конфліктів і спорів та координує діяльність з попередження правопорушень в організації;
- розробляє нормативно-правові акти локального рівня для врегулювання відносин між структурними підрозділами організації та внутрішніх питань поточної діяльності, вносить пропозиції керівнику щодо необхідності внесення відповідних змін до таких актів, доводить до відома працівників сутність внесених змін та доповнень до законодавства;
- перевіряє та візує правову документацію, яку підписує керівник (проекти наказів, договорів, нормативних актів), а також розглядає звернення,

скарги, заяви фізичних і юридичних осіб, за результатами розгляду яких приймає рішення (у межах компетенції);

- забезпечує дотримання трудового законодавства та зміцнення трудової дисципліни, попередження нераціональних витрат і розкрадань в організації, а також притягнення винних до відповідальності;

- здійснює контроль за виконанням договірних зобов'язань; надає юридичні консультації; веде претензійну та позовну роботу, готує необхідні для цього документи (позови, заперечення, відзиви, скарги й клопотання, претензії та відгуки на них). У разі потреби – представляє та здійснює захист інтересів своєї організаційної структури.

Видається можливим зробити висновок, що переліки функцій юридичних служб державного органу та організації (підприємства або установи) мають багато спільного, функціональні обов'язки юрисконсультів цих двох структур перетинаються, однак юрисконсульт органу державної влади виконує більший обсяг завдань.

Також слід звернути увагу на те, що у нормативно-правових актах, які регулюють професійну діяльність юрисконсульта, немає жодного положення про юридичну службу організацій недержавної форми власності, що виключає можливість говорити про юрисконсульта, як підприємця. Стає можливим дійти висновку, що в Білорусії в недержавних підприємствах юрисконсультів немає. Можливо, приватні підприємства обслуговують за договором юридичні фірми чи адвокати.

Досліджуючи юридичну консультативну діяльність у Білорусії важливо зупинитись на питанні дисциплінарної відповідальності працівників юридичних служб, де знову ж таки самим положенням розмежовується юридична служба державного органу та державної організації.

У державному органі юрисконсульт несе відповідальність за відповідність діючому законодавству нормативно-правових актів та іншої правової документації, яка розробляється (приймається) державним органом і підписується

керівником. Крім цього юридична служба відповідальна за правильність наданих нею правових висновків і юридичних консультацій [117].

Проте у державній організації працівник юридичної служби (юрисконсульт) може бути притягнений до відповідальності за: порушення строків виконання доручення керівника чи отриманого на розгляд документа, недотримання всіх вимог законодавства при виконанні (розробці, підготовці, узгодженні) документа, порушення трудової дисципліни. За такі проступки до юрисконсульта можуть бути застосовані такі заходи дисциплінарного стягнення, як догана та звільнення.

Питання дисциплінарної відповідальності, окрім положень про юридичну службу, також регулюються Трудовим кодексом Республіки Білорусь № 296-3 від 26 липня 1999 р., прийнятим Палатою представників 8 червня 1999 року та схваленим Радою Республіки 30 червня 1999 року [210]. У цьому Кодексі висвітлені основні питання, що стосуються дисциплінарної відповідальності взагалі працівників. Оскільки в положенні про юридичну службу не визначені всі аспекти притягнення юрисконсульта до дисциплінарної відповідальності, залишається застосовувати норми трудового законодавства.

Варто зауважити, що у питаннях відповідальності юрисконсульт має подвійний статус (як і в Україні) і може нести відповідальність на загальних засадах. Так, статтею 197 зазначеного Кодексу визначається, що дисциплінарна відповідальність застосовується за невиконання або неналежне виконання працівником своїх обов'язків, що є дисциплінарним проступком. За вчинення такого проступку передбачається застосування дисциплінарних стягнень у вигляді: зауваження, догани, звільнення. Як додаткове покарання до перерахованих заходів дисциплінарного стягнення можуть бути застосовані також: позбавлення премії, зміна часу надання відпустки та інше, порядок надання яких визначається локальними актами організації.

Цим же Кодексом визначається порядок застосування дисциплінарних стягнень (стаття 199), за яким роботодавець у першу чергу повинен узяти пояснення від працівника, який допустив дисциплінарний проступок. Тільки після цього накладення дисциплінарного стягнення оформляється відповідним

розпорядчим документом (наказом чи розпорядженням), з яким, відповідно до вимог трудового законодавства, працівника повинні ознайомити під розписку у п'ятнадцятиденний термін.

Дисциплінарне стягнення може бути застосовано не пізніше одного місяця з дня виявлення проступку, але цей строк у деяких випадках може бути продовжений до двох років – це стосується порушень, що були виявлені в процесі проведення ревізії чи перевірки уповноваженими на це органами.

За загальним правилом, встановленим статтею 203 Трудового кодексу Республіки Білорусь, дисциплінарне стягнення погашається автоматично після одного року, але за умови, що працівник більше не притягувався до дисциплінарної відповідальності. Зняття дисциплінарного стягнення може бути достроковим, якщо керівник або профспілка подає відповідне клопотання.

Трудовим законодавством Білорусії передбачається можливість призупинення права юрисконсульта на заняття професійною діяльністю, підставами чого є: угода сторін, розірвання трудового договору, закінчення терміну дії договору, переведення на іншу посаду та інші підстави, передбачені статтею 35 Трудового кодексу.

Щодо позбавлення юрисконсульта права здійснювати професійну діяльність, зазначимо, що причини для цього, як в Україні, так і в Білорусії, однакові: смерть особи юрисконсульта або визнання його недієздатним.

Окрім загальної відповідальності, передбаченої у трудовому законодавстві, у Білорусії юрисконсульт може нести відповідальність і на спеціальних засадах. Так, працівник юридичної служби несе відповідальність за: відповідність чинному законодавству проектів правових документів, які ним візуються; правильність наданих юридичних висновків і консультацій [206]; дотримання вимог законодавства при підготовці та візуванні документації; порушення строків виконання дорученого завдання чи покладених на нього функцій [137].

Співставивши професію юрисконсульта та досвід здійснення юридичної консультативної діяльності в Білорусії та Україні, вдалось виявити деякі вітчизняні особливості досліджуваного виду юридичної діяльності.

На нашу думку, до особливостей юридичної консультативної діяльності в Україні можна віднести вимогу щодо наявності вищої юридичної освіти в особи, яка претендує на посаду юрисконсульта, що є обов'язковою в нашій країні. Натомість за законодавством Білорусії юристом може бути особа навіть із середньою спеціальною (юридичною) освітою, однак у такому випадку вона повинна мати стаж роботи за фахом.

Також доцільно зауважити, що в Білорусії посада юрисконсульта властива лише державним органам і державним організаціям.

Трудове законодавство Республіки Білорусь значно ширше та конкретизовано розкриває сутність питання, що стосується дисциплінарної відповідальності працівника юридичної служби (юрисконсульта) та її керівника. При цьому за українським трудовим законодавством дисциплінарне стягнення може бути оскаржене юрисконсультом у комісії по трудових спорах або в судовому порядку [71], що не передбачено в Республіці Білорусь.

Окрім зазначеного, особливістю юридичної відповідальності юрисконсульта в Білорусії є те, що дисциплінарне стягнення, застосоване до юрисконсульта, може бути не просто погашене, а й зняте достроково. Тобто за клопотанням (ініціативою) керівника органу чи профспілки з працівника юридичної служби може бути знято дисциплінарне стягнення ще до закінчення року, що встановлено статтею 203 Трудового кодексу Республіки Білорусь.

Німеччина не має спеціального закону, яким би була врегульована юридична консультативна діяльність і професія юрисконсульта в цій державі не існує. Нормативно-правовою базою для професійної діяльності юриста, який здійснює правове обслуговування підприємства (організації або установи), слугує німецьке законодавство, зокрема: трудове, господарське, корпоративне, договірне, еміграційне тощо.

У Німеччині юрисконсульт – це не професія, а посада. Щоб мати можливість працювати на посаді юрисконсульта особа повинна мати вищу юридичну освіту та відповідний рівень професійної підготовки (теоретичних і

практичних знань). Для працівників державного сектору обов'язковою вимогою є наявність німецького громадянства.

Важливим моментом є те, що сам роботодавець визначає конкретні вимоги до юриста, наприклад, щодо наявності певного трудового досвіду або досконале володіння англійською мовою (окрім німецької) та інше.

Варто зазначити, що здійснювати юридичну консультативну діяльність і надавати правові консультації в Німеччині може не тільки юрисконсульт, а й адвокат, на якого покладено такі самі функції, відповідно до Федерального Закону «Про адвокатуру».

Доступ до юридичної професії в Німеччині визначає Рамковий Закон «Про вищу школу», який конкретизується у нормативно-правових актах федеральних земель. Федеральна земля – це адміністративно-територіальна одиниця найвищого рівня, яка має статус «держави-члена» [213].

У Німеччині кожна земля (а їх 16) має свій Закон «Про юридичну освіту», який регулює університетську освіту. У певній мірі юридична освіта, зокрема, порядок її здобуття та умови доступу до юридичної спеціальності, визначається також «Німецьким законом про суддів» (1961 року), оскільки придатність до суддівської діяльності є критерієм роботи за всіма іншими професійними напрямками (адвокат, нотаріус, прокурор, юрисконсульт і т.д.). А стати суддею можна тільки отримавши вищу юридичну освіту.

Так, на прикладі одного із законів Німеччини «Про юридичну освіту» пропонуємо розглянути основні питання, що стосуються набуття професії юрисконсульта [293].

Здобуття юридичної освіти в Німеччині відбувається в два етапи. Перший етап передбачає отримання вищої юридичної освіти та складання першого державного іспиту. На другому етапі особа проходить дворічне практичне стажування (рефендаріат), що відкриває для неї більші перспективи та складає другий державний іспит. Відтак для особи, яка пройшла всі ці етапи, відкривається доступ до права обіймати посаду юрисконсульта. Після складання другого державного іспиту особа називається асесором або «повноцінним

юристом», який має право працювати адвокатом, нотаріусом, суддею, прокурором.

Зміст роботи юрисконсульта в Німеччині є схожим на зміст роботи працівника юридичної служби в Україні, який полягає у: веденні юридичної роботи в компанії, розробці та здійсненні контролю за контрактами й договорами, організації реалізації юридичних проєктів, наданні юридичних консультацій і супроводі юридичних суперечок.

Враховуючи що в Німеччині немає спеціального нормативно-правового акта, завдання та функції юрисконсульта визначаються на локальному рівні, внутрішніми нормативними документами (положеннями, договорами, контрактами тощо). Ознайомлення з сайтами окремих підприємств (компаній) дозволило зробити висновок щодо змісту роботи юрисконсульта. Так, на юрисконсульта в Німеччині покладається низка завдань та функцій, серед яких:

- здійснення юридичного консультування клієнтів з питань діяльності компанії;
- розробка типових нормативних документів (положень, інструкцій, концепцій тощо) за напрямками функціонування організації;
- проведення семінарів та вживання заходів правового виховання членів трудового колективу компанії;
- аналіз роботи та фінансового стану власної фірми з метою визначення всіх можливих ризиків правового характеру;
- втілення законності в роботі компанії та забезпечення дотримання вимог законодавства трудовим колективом;
- налагодження комунікативних зв'язків з іншими компаніями і корпораціями [317].

Окрім зазначеного, юрисконсульт: виступає в якості представника компанії з усіх юридичних питань і розробляє договірну документацію (проекти договорів, угод, індивідуальних контрактів, договірних стандартів) [316]; консультує працівників з питань трудового права та законодавства [285]; проводить переговори за контрактами, розглядає договори і надає юридичні висновки [290].

У Німеччині мають місце дві форми професійної діяльності юрисконсульта: одноособова, представлена юрисконсультом або корпоративним юристом (як і в багатьох інших європейських країнах), та колективна (мається на увазі наявність професійної групи, наприклад, юридичного відділу компанії). Окрім цього юрисконсульт може здійснювати свою професійну діяльність, будучи співробітником іншої компанії або фірми, чи взагалі штатним працівником органу влади.

Приватну практику (надання юридичних послуг, правова допомога фізичним і юридичним особам) може здійснюватися виключно адвокат. Також доцільно зауважити, що працівники юридичних відділів у корпораціях можуть бути адвокатами, хоча така вимога не обов'язкова.

Сферою застосування юридичної консультативної діяльності в Німеччині можуть бути: компанії та корпорації, юридичні фірми, банківські установи, органи влади (наприклад, міністерства) [309], державні організації та установи (наприклад, податкові адміністрації, місцеві адміністрації, державні інститути) [311].

Об'єднання професійного самоврядування корпоративних юристів у Німеччині відсутні, що співпадає із правовою дійсністю в Україні.

Питання дисциплінарної відповідальності та порядок притягнення державних службовців до дисциплінарної відповідальності у Федеративній Республіці Німеччина регулюється Федеральним дисциплінарним статутом Федеративної Республіки Німеччина від 09 липня 2001 року (з наступними змінами та доповненнями), але дія цього нормативного акта поширюється виключно на тих, хто обіймає посаду державної служби [38].

На відміну від України, в Німеччині немає трудового кодексу. Основні норми, які регулюють трудові відносини, містяться у Цивільному кодексі Німеччини [178]. Питання дисциплінарної відповідальності корпоративного юриста як працівника конкретної компанії, фірми або організації, регулюються трудовим і колективним договорами, які є основними нормативними документами у сфері трудових відносин. Підстави настання та порядок

притягнення до дисциплінарної відповідальності встановлюється трудовим договором, укладеним між роботодавцем і працівником відповідно до німецького законодавства, зокрема, цивільного.

Призупинення професійної діяльності корпоративного юриста (юрисконсульта) можливе за умови розірвання трудового договору, а позбавлення – лише у випадку смерті юрисконсульта.

Із проведеного порівняльно-правового аналізу юридичної консультативної діяльності в Німеччині та Україні вбачається, що зміст роботи, завдання та функції юрисконсульта (у Німеччині – юрист компанії або корпоративний юрист) майже повністю співпадають з тими, що виконує працівник юридичної служби підприємства (установи або організації) в Україні. Але окрім функції представництва інтересів компанії в суді – у Німеччині, на відміну від України до 1 січня 2019 року [143], це може здійснювати виключно адвокат. На теперішній час система адвокатури розвивається таким чином, що право здійснення захисту інтересів в суді належить виключно адвокатам [139].

Цікавим досвідом для нас є порядок доступу до юридичної професії: для того, щоб стати юристом у Німеччині, незалежно від спеціалізації, особа має пройти довгий і тяжкий шлях. Особа навчається в університеті, по закінченню якого складає перший державний іспит, який надає право рухатися майбутньому юристу далі. У разі, якщо студент не складає цей іспит, його, по-перше, відраховують із навчального закладу, а, по-друге, дають заборону на отримання вищої освіти у всіх вищих навчальних закладах країни.

Але у випадку успішного складання першого державного іспиту, майбутній правник зараховується до рефендаріату (стажування за фахом, яке триває 2 роки), після чого складає другий державний іспит. І лише тоді особа стає «повним» юристом і має доступ до будь-якої юридичної професії в Німеччині [288].

На наш погляд, такий ретельний відбір юридичних кадрів забезпечує високу якість правових послуг, ефективність функціонування організаційних структур, правове обслуговування яких здійснює юрисконсульт. Можливо, що запровадження в Україні незалежного державного іспиту, який би приймався

комісією експертів (практичних фахівців різних спеціальностей), підвищив рівень знань майбутніх правників та якість здійснення ними професійної діяльності.

Особливістю юридичної консультативної діяльності в Україні є те, що, на відміну від Німеччини, фахівець може здійснювати незалежну юридичну практику (представляти права та інтереси особи за довіреністю). Натомість у німецькій державі приватною юридичною практикою дозволено займатися виключно адвокатам.

Ще однією відмінністю Німеччини від України є той факт, що у цій європейській країні відсутній кодифікований трудовий закон. А питання, наприклад, дисциплінарної відповідальності юрисконсульта (як штатного працівника компанії) регулюється лише внутрішніми нормативно-правовими актами, дія яких обмежена локаціями підприємства (установи або організації).

У **Франції** юридична консультативна діяльність регулюється Законом Французької Республіки № 71-1130 від 31 грудня 1971 року «Про реформування деяких судових і юридичних професій» [306].

На посаду юрисконсульта, який частіше за все у Франції іменується як корпоративний юрист або юрист компанії, може бути призначена особа, яка відповідає певним вимогам і володіє французькою мовою. По-перше, ця особа повинна мати ступінь магістра права (комерційного) зі спеціалізацією, або хоча б пройти навчання на курсах бухгалтерського обліку чи управління бізнесом, або мати диплом корпоративного юрисконсульта [292].

Робота корпоративним юристом є відкритою й для молодих фахівців – випускників закладів вищої освіти. Але, як показує практика, перевагу роботодавці віддають молодим спеціалістам, які мають досвід роботи в юридичних фірмах або сфері бізнесу та підприємництва. Один із університетів Франції, який готує корпоративних юристів – це Університет Ліон I ім. Клода Бернара [286].

Разом з цим французькі роботодавці висувають додаткові вимоги до претендентів на посаду корпоративного юриста (юрисконсульта), а саме: мати належний рівень знань у галузі цивільного права, володіння англійською мовою,

зокрема, юридичного спрямування. Це зумовлено тим, що будь-яка компанія намагається бути конкурентоспроможною в Європі. А знання інших мов зараз дуже вітається та стає перевагою на світовому ринку праці [303].

Також до корпоративного юриста (юрисконсульта) висуваються вимоги технічного характеру, що формулюються на розсуд керівника організаційної структури. До таких вимог відносяться: добре розуміння і здатність правильно інтерпретувати законодавство, нормативні акти і юриспруденцію; використання на хорошому рівні інтернет-ресурсів і баз даних з правових питань.

Як вказують першоджерела, зміст професійної діяльності корпоративного юриста у Франції полягає в захисті інтересів своєї компанії: стратегічних, комерційних, податкових, соціальних, правових, договірних, а також супроводження всіх поточних проектів в компанії і консультування інших структурних підрозділів компанії [294].

До завдань і функцій корпоративного юриста компанії у Франції відноситься:

- здійснення консультування з питань правового характеру (забезпечення інформаційно-консультаційної роботи всередині трудового колективу запитань, що стосуються діяльності компанії);
- договірна робота компанії: підготовка договірної документації, складання угод (договорів), розробка контрактів (для клієнтів, постачальників, партнерів), здійснення контролю за їх виконанням, погодження комерційної оренди, ведення переговорів з представниками інших організаційних структур;
- надання правової допомоги адміністрації та працівникам компанії (надання відповідей на заяви, звернення та запити);
- управління досудовим і судовим розглядом: надання відповідей на скарги та претензії, здійснення юридичного супроводження судових справ за участю компанії, підготовка мирових угод, прийняття процесуальних рішень (наприклад, рішення про необхідність апеляційного оскарження), забезпечення усіма правовими засобами врегулювання суперечок;

- складання юридичної документації та здійснення представництва інтересів компанії в усіх органах влади й перед третіми особами [296].

На корпоративного юриста у Франції покладається обов'язок щодо інформування своїх співробітників про будь-які юридичних події та зміни й доповнення, внесені до німецького законодавства, а також здійснення аналізу й контролю за судовими процесами у сфері своєї професійної діяльності [301].

У Франції юридична консультативна діяльність може бути виражена у двох формах:

1. Одноособова, представлена одним штатним працівником компанії, який обіймає посаду корпоративного юриста.
2. Колективна – має вираз у формі колективу юристів, об'єднаних у відділ.

Робота корпоративних юристів застосовується в органах державної влади, холдингових структурах, дочірніх компаніях та інших комерційних структурах, а також їх філіях.

У Франції, на відміну від Німеччини, Білорусії та України, діє система об'єднань професійного самоврядування корпоративних юристів. Так, Міжнародна асоціація юристів відкрита для всіх юристів світу, фахівців юриспруденції будь-якої спеціалізації. Членами цієї професійної організації можуть бути юристи, судді, студенти юридичних факультетів і їх викладачі. Міжнародна асоціація юристів має захищати професію юриста, у тому числі й корпоративного, сприяти налагодженню міжнародних контактів, обміну досвідом і співробітництву між фахівцями, підвищувати повагу до професії юриста, удосконалювати професійну культуру фахівців [295].

Також у Франції діє Французька асоціація юристів компанії, яка є провідною професійною організацією корпоративних юристів у Франції та Європі [287]. Ця організація професійного самоврядування є місцем навчання, інформації та обміну досвідом з основних питань діяльності, що належать до компетенції юристів компанії. Французька асоціація юристів компанії просуває статус юриста компанії серед усіх інших представників правничої професії,

підвищує рівень його авторитету в суспільстві. На засіданнях такої професійної організації юристи обговорюють питання корпоративного права та розробляють шляхи вирішення актуальних проблем, що виникають у процесі виконання функціональних обов'язків.

Окрім зазначених професійних об'єднань, також діють Союзи юристів за галузями роботи (автотранспортна галузь, страхова, з питань експатріації (примусове або добровільне залишення Батьківщини), нерухомість і будівництво, інтелектуальна власність тощо) [305].

Питання дисциплінарної відповідальності працівника, у тому числі й юрисконсульта, регулюються Трудовим кодексом Франції від 15.04.2018 р. (книга III, розділи 2-3) [289].

Відповідно до статей L1332-1 і L1332-2 Трудового кодексу Франції дисциплінарна відповідальність до юриста компанії (корпоративного юриста) застосовується на загальних підставах роботодавцем (керівником компанії) у разі, якщо на його розсуд працівник є винним. Але перед застосуванням дисциплінарного стягнення керівник компанії повинен поінформувати юриста про вчинене правопорушення, викликати його на співбесіду, оголосити працівнику причини настання дисциплінарної відповідальності та отримати пояснення від нього стосовно неправомірних дій [289].

Зауважимо, що дисциплінарна відповідальність не може бути застосована до працівника після двох місяців з дня, коли роботодавець дізнався про допущене порушення (статті L1332-4, L1332-5 Трудового кодексу Франції) [302].

За трудовим законодавством Франції до працівників, у тому числі юрисконсульта, можуть бути застосовані такі види дисциплінарних санкцій: дисциплінарне звільнення (відсторонення від виконання посадових обов'язків), пониження в посаді, звільнення з роботи (за неправомірну поведінку, за грубу недбалість у роботі – без повідомлення про звільнення) [304].

Щодо припинення професійної діяльності корпоративного юриста у Франції – таке можливе лише у випадку розірвання трудового договору (за ініціативою роботодавця або працівника, або за взаємною згодою) або у разі

закінчення дії трудового договору з фіксованим строком, або якщо договір був тимчасовий – коли правова робота виконана або юридичні послуги надано (книга II розділ IV Трудового кодексу Франції).

Підставою для позбавлення права корпоративного юриста (юриста компанії) на зайняття професійною діяльністю є смерть особи чи визнання її недієздатною.

Отже, проаналізувавши сучасну практику здійснення юридичної консультативної діяльності та роботу юрисконсульта підприємства (установи, організації) у Франції та в Україні, можливо зазначити, що корисним зарубіжним досвідом є наявність у Французькій Республіці закону, який регулює професію корпоративного юриста (юрисконсульта), порядок її здобуття, основні завдання та функціональні обов'язки юриста компанії. Не менш корисним прикладом для нашої держави є те, що у Франції діє ціла система професійного самоврядування, членами якої можуть бути юристи компаній і корпоративні юристи, що є тотожними поняттями, але різняться лише назвами посад. В іншому – французька і вітчизняна практика здійснення юридичної консультативної діяльності схожі.

В **Угорщині** юрисконсультом є особа, яка перебуває із підприємством у трудових відносинах, тобто юрисконсульт – це посада, а не професія.

За діючим законодавством Угорщини на посаду юрисконсульта може бути призначена особа, яка закінчила юридичний факультет (п'ять років навчання), пройшла 3 роки стажування (на одному чи декількох підприємствах) та успішно склала іспит за спеціальністю [284].

В Угорщині юрисконсульт як професія відмінна від адвоката. Була виокремлена в 1950 році. Перше законодавче врегулювання відбулося у 1983 році, яке пізніше, у 2013 році, зазнало змін: визначили вичерпний перелік організацій, де юрисконсульти можуть здійснювати свою професійну діяльність. Останніх законодавчих змін юридична консультативна діяльність зазнала у 2017 році, коли діяльність юрисконсульта став регулювати Закон «Про адвокатську діяльність».

Досить тривалий час діяльність, пов'язана із наданням юридичних консультацій, регулювалася у самотійному порядку, але прийняття Закону «Про

адвокатську діяльність» від 2017 року дало їй новий початок і сприяло новим особливостям [312].

По-перше, відтепер діяльність, пов'язана із наданням юридичних консультацій, чітко окреслена. Закон «Про діяльність юрисконсультів» від 1983 року був скасований новим Законом «Про адвокатську діяльність» від 2017 року.

По-друге, відтепер представництво свого роботодавця (підприємства, установи чи організації) юрисконсультом може здійснюватися лише за умови членства в адвокатській палаті [283]. Таку позицію законодавець пояснює намаганням забезпечити однакові гарантії (єдність гарантій) як для адвокатів, так і для юрисконсультів. Разом з цим слід зазначити, що не всі юрисконсульти повинні вступати у Палату, такий обов'язок стосується лише тих, які хочуть здійснювати представництво інтересів особи (фізичної або юридичної).

По-третє, юрисконсульт, який став членом Палати юрисконсультів, серед різних видів адвокатської діяльності вправі: здійснювати представництво, надання юридичних консультацій, підготовку документів, скріплювати, візувати акти (в документальному та електронному форматах). Щодо членства Палати варто відзначити, що її членом може бути юрисконсульт – громадянин ЄС, який закінчив юридичний факультет і склав державний іспит з права за спеціальністю, та який перебуває в трудових відносинах з юридичною особою задля здійснення юридичної діяльності. Відповідність особи зазначеним вимогам і виконання вказаних вище умов мають бути документально підтверджені та офіційно посвідчені. Цікавим моментом є те, що юрисконсульт Палати має право перебувати у трудових відносинах з метою здійснення адвокатської діяльності лише з двома юридичними особами, працюючи в даному випадку за довіреністю, до якої застосовуються ті ж правила, що і до довіреності для адвокатів. Але цікавим є те, що юрисконсульт Палати не може отримати довіреність для здійснення адвокатської діяльності. Законодавець це пояснює намаганням накреслити чітку лінію розмежування між адвокатами та юрисконсультами, які здійснюють окремі види адвокатської діяльності.

По-четверте, вступ у Палату може вже здійснюватися в електронному форматі. Реєстраційний внесок сплачує юрисконсульт або його роботодавець (80 тис. форинтів – для нових членів палати, тобто юрисконсультів).

По-п'яте, до Цивільно-процесуального кодексу Угорщини були внесені зміни, відповідно до яких у цивільних справах представництво можуть здійснювати юрисконсульты, які є членами Палати.

Члени Державної палати юрисконсультів були вперше обрані 28 лютого 2018 року. Офіційно до 1 березня 2018 року була створена Державна палата юрисконсультів, яка в майбутньому має стати органом, що практикує правові гарантії Палати адвокатів. Палата повинна розглядати всі поради та зауваження щодо діяльності юрисконсультів. У подальшому стоїть питання про розроблення власних внутрішніх порядків з підвищення кваліфікації та надання професійної допомоги за спеціалізацією [308].

Законодавчі зміни, у першу чергу, обумовлені суспільними та господарськими питаннями. Відтепер діяльність юрисконсульта буде прирівнюватися до адвокатської діяльності. Ця законодавча ініціатива походить від угорського уряду, а не від Палати адвокатів чи від юрисконсультів.

Членство в Палаті юрисконсультів буде добровільним, у тій мірі наскільки юрисконсульт та його роботодавець самостійно вирішать питання щодо бажання практикувати таку діяльність, яку без членства в Палаті не можливо здійснити. Але варто зауважити, що членство в Палаті не надає право на здійснення адвокатської діяльності. Юрисконсульт, навіть в якості члена Палати, не має право здійснювати представництво в кримінальних справах, що схоже з українським досвідом здійснення представництва інтересів особи у кримінальному процесі.

Юрисконсульт може перебувати у правовідносинах максимум із двома юридичними особами, але крім дочірніх компаній (коли може перебувати у правовідносинах з багатьма компаніями).

У перспективі з'явиться подвійне членство, відповідно до якого всі члени Палати за місцем роботи автоматично ставатимуть членами загальнодержавної Палати [314].

Із прийняттям нового закону з'явилася можливість зміни статусу із юрисконсульта у статус адвоката внаслідок членства в Палаті впродовж одного року [307].

Наразі питання професійної діяльності юрисконсульта регулюються діючим Законом «Про адвокатську діяльність» від 2017 року, а саме розділом 12.

У порівнянні з Україною, Угорщина рухається вперед: юридична консультативна діяльність урегульована спеціальним законом, доступ до професії юрисконсульта потребує проходження складної процедури (окрім навчання, ще необхідно пройти професійне стажування та скласти державний іспит), а це означає, що юрисконсульт проходить належну підготовку. І лише тоді його допускають до виконання своїх посадових обов'язків і професійної діяльності. У всьому іншому робота юрисконсульта подібна Україні, що виражається в повному збігу переліку його функцій, змісту роботи та сфери застосування консультативних послуг, а також існування заборони на здійснення представництва інтересів особи в рамках кримінального процесу.

На нашу думку, кожна з розглянутих країн має свої особливості здійснення юридичної консультативної діяльності, відмінні від нашої держави. Зарубіжний досвід роботи юриста підприємства, установи або організації розглянутих країн є важливим для осмислення шляхів розвитку юридичної консультативної діяльності в Україні та корисним для проведення теоретико-правового дослідження.

Виявлені у процесі підготовки дисертаційного дослідження особливості роботи юридичної служби відкривають шлях для подальшої роботи законодавців з метою прийняття нових і вдосконалення діючих нормативно-правових актів [9], дія яких буде спрямована на врегулювання юридичної консультативної діяльності.

Вивчення зарубіжного досвіду роботи юридичних служб (юрисконсультів) дає той самий орієнтир, який є показником ефективності та професіоналізму,

завдяки якому виникає бажання до самовдосконалення, де кожен повинен почати з себе. Проаналізувавши сучасну практику здійснення професійної діяльності юрисконсульта в деяких зарубіжних країнах, виявлено певні вітчизняні й зарубіжні особливості досліджуваного виду юридичної діяльності. Деякі з таких особливостей, на нашу думку, є корисними й заслуговують на запровадження їх у нашій державі.

І найважливіше, це те, що дослідження юридичної консультативної діяльності за кордоном сприяє процесу формування та розробці шляхів удосконалення роботи юридичних служб на українських підприємствах, в установах, організаціях, а також створенню сприятливих законодавчих умов для розвитку професійної діяльності юрисконсульта.

3.2. Сучасний стан та шляхи удосконалення юридичної консультативної діяльності в Україні

На сучасному етапі розвитку правової держави та громадянського суспільства окремої уваги науковців потребує сучасний стан і практика здійснення юридичної консультативної діяльності, перспективи її розвитку та шляхи вдосконалення в Україні.

Під час соціального розвитку та глобалізації всіх сфер життя особлива роль відводиться правовій роботі на підприємствах, в установах й організаціях державної та недержавної форм власності, виробничого та невиробничого характеру. У зв'язку з цим підвищується попит на юридичне супроводження діяльності таких юридичних осіб, що є основним напрямом професійної діяльності юрисконсульта як працівника юридичної служби. Кожна організаційно-структурна одиниця в особі адміністрації та працівників розраховує на належне правове супроводження своєї діяльності, кваліфіковане юридичне забезпечення виробничого процесу та системи соціальних гарантій членів трудового колективу.

Наразі, у правовій системі України існує цілий ряд факторів, які негативно впливають на сучасний стан юридичної консультативної діяльності, чим зумовлений низький рівень її якості [138]. З метою покращення практики здійснення юридичної консультативної діяльності в Україні необхідно визначити найбільш оптимальні шляхи її розвитку, які б забезпечили ефективне функціонування з погляду права наявних організаційних структур (підприємств, установ або організацій).

У межах реалізації завдань дисертаційного дослідження було проведено соціологічне опитування (у вигляді анкетування), спрямоване на з'ясування думки фахівців-юристів щодо сучасного стану юридичної консультативної діяльності (Додаток Г). До соціологічного опитування було залучено 285 респондентів – працівників юридичних служб (юрисконсультів) органів державної влади, підприємств, установ, організацій, а також керівників юридичних підрозділів організаційних структур.

Серед існуючих у державі негативних чинників у сфері здійснення юридичної консультативної діяльності, на наш погляд, у першу чергу слід виокремити недосконалість її нормативної основи. На сучасному етапі розвитку держави юридична консультативна діяльність характеризується неналежним нормативно-правовим регулюванням. Це твердження також підтвердили 60% опитаних представників юридичних професій, які також висловили думку щодо неналежної нормативно-правової основи професійної діяльності працівників юридичних служб.

Нормативне регулювання юридичної консультативної діяльності здійснюється положеннями Конституції та законів України, постановами Верховної Ради України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, наказами центральних органів виконавчої влади, іншими нормативно-правовими актами, положеннями та інструкціями. Всі перелічені нормативні акти складають правовий блок системи нормативного регулювання, в яких визначаються права й обов'язки, завдання, повноваження та гарантії

юрисконсульта як фахівця, що здійснює юридичну консультативну діяльність на професійній основі.

На відміну від адвоката, нотаріуса, судді, прокурора, професійна діяльність яких врегульована спеціальними законами, юридична консультативна діяльність регулюється підзаконним нормативно-правовим актом – Загальним положенням про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України № 1040 від 26 листопада 2008 року. Цим Положенням визначаються завдання, функціональні обов'язки та права юридичної служби (юрисконсульта). Крім цього, в цьому акті передбачені кваліфікаційні вимоги до особи, яка претендує на зайняття посади юрисконсульта, такі, як: наявність вищої юридичної освіти за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра або молодшого бакалавра та вільне володіння державною мовою [149].

Варто зазначити, що дія зазначеного нормативного документа розповсюджується на працівників юридичної служби (юрисконсультів) тільки державних підприємств, установ та організацій. Діяльність юрисконсультів, які забезпечують юридичне супроводження приватних організаційних структур, залишається не врегульованою на національному рівні й до сьогодні.

Не дивлячись на те, що останніми роками з розвитком підприємництва та розширенням виробництва, професія юрисконсульта набула більшої актуальності та престижності, юридична консультативна діяльність не має досконалого нормативно-правового акта, який би всебічно її регулював. Сьогодні у сфері юридичної консультативної діяльності в Україні залишаються не визначеними питання щодо: освітньо-кваліфікаційних вимог до юрисконсульта; порядку доступу до даної професії та умови її набуття; підстав позбавлення права на заняття юридичною консультативною діяльністю; підстав і порядку відповідальності юрисконсульта. Діючим Загальним положенням про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації регулюється юридична консультативна діяльність лише в державному секторі.

Окрім цього в Україні досі не визначено правовий статус юрисконсульта, як фахівця, який на професійній основі здійснює юридичну консультативну діяльність.

Вирішення такої нагальної проблеми, як недосконалість нормативно-правової бази, що регулює юридичну консультативну діяльність, можливо завдяки удосконаленню правового регулювання шляхом розробки й прийняття спеціального законодавчого акта про професійну діяльність юрисконсульта та роботу юридичної служби.

Реальне існування такої потреби зумовлено тим, що юридична консультативна діяльність є самостійним видом юридичної діяльності. При розробці спеціального закону законодавцю слід приділити належну увагу практичним аспектам, а саме: праву на доступ до професії; освітньо-кваліфікаційним вимогам до юрисконсульта, змісту його роботи; завданням, функціям та посадовим обов'язкам юрисконсульта підприємства, установи чи організації (державної та недержавної форм власності); формам юридичної консультативної діяльності та сферам її застосування; порядку і причинам притягнення юрисконсульта до дисциплінарної відповідальності; підставам призупинення права та позбавлення права заняття юридичною консультативною діяльністю. Це має бути такий закон, який всебічно та ґрунтовно регулюватиме професійну діяльність юрисконсульта і визначатиме основні засади юридичної консультативної діяльності в Україні.

Окрім цього розроблений законодавчий акт про юридичну консультативну діяльність обов'язково має визначати змістовне наповнення правового статусу [97] юрисконсульта та його місце в державі, певній структурно-організаційній одиниці, колективі.

Власне бачення з приводу вдосконалення на законодавчому рівні юридичної консультативної діяльності та врегулювання основних питань, які стосуються професії юрисконсульта, викладено у пропозиціях до проекту Закону України «Про юридичну освіту та юридичну (правничу) професію» і законопроекті «Про

юрисконсульта та його професійну діяльність», направлених до Верховної Ради України (Додаток В).

Характеризуючи практику здійснення юридичної консультативної діяльності в сучасній Україні, привертає увагу недостатньо розвинута система гарантій юридичної консультативної діяльності.

Систему гарантій складає сукупність соціально-економічних, правових, політичних, організаційних, моральних, ідеологічних засобів та інститутів, дія яких спрямована на реалізацію прав людини, їх охорону та захист [203, с. 304].

Існуюча система гарантій фахівця юридичної консультативної діяльності потребує переосмислення, зміцнення та посилення, що пов'язано з очевидним розширенням кола обов'язків юрисконсульта на підприємстві (в установі, організації) та універсальністю таких спеціалістів.

З кожним кроком у розвитку правової й демократичної держави та, у зв'язку з розвитком суспільних відносин, модернізацією сфери господарювання й виробництва юридична консультативна діяльність і професія юрисконсульта стають більш затребуваними. Через глобалізаційні процеси, що відбуваються у всіх сферах життя держави й суспільства, змінюються вектори орієнтування країни на стандарти життя, трансформується світогляд людей, відбуваються зміни в різних видах соціальної діяльності, у тому числі й юридичній консультативній.

Оскільки розширюється сфера виробництва на підприємствах (в установах, організаціях), напрямки роботи їх юридичних служб також зазнають певних змін, юрисконсульти стають універсальними фахівцями в сфері юриспруденції, а перелік їх функціональних обов'язків поповнюється й розширюється. Як наслідок, відбувається підвищення рівня вимогливості до працівників юридичної служби та посилення їх юридичної відповідальності.

До всього цього нині у професійній діяльності юрисконсульта як представника юридичної служби певної організаційної структури виникає більше ризиків, що пояснюється нестабільністю економіки та політичного стану, глобалізаційними змінами в країні. Юрисконсульт повинен вміти пристосовуватись до будь-яких змін, як політичного, так і економічного

характеру, що відбуваються в державі, та які породжують нестабільність правового регулювання юридичної консультативної діяльності.

Наприклад, за сучасних умов проведення операції Об'єднаних сил (ООС) юрисконсульт має добре орієнтуватися в особливостях правового статусу різних категорій людей, які є потенційними робітниками підприємства (установи або організації): біженців, іммігрантів, переселенців, осіб-інвалідів, учасників АТО та їх родичів, а також інших осіб з особливим правовим статусом.

Зазначені категорії осіб мають рівні з іншими громадянами права, що проголошені Конституцією України (право на свободу, недоторканність, житло, працю тощо). Однак існують певні особливості забезпечення прав осіб вказаних категорій, тому юрисконсульт має знати права, обов'язки та пільги учасників ООС і АТО [166]; перелік документів, які потрібні для юридичного оформлення такого статусу [154]; права і свободи біженців, іноземців, осіб без громадянства [140], а також громадян, що проживають на тимчасово окупованій території [146], іммігрантів [157], переселенців (внутрішньо переміщених осіб) [145].

Такі зміни в державі, як введення надзвичайного або воєнного стану, чи зміни політичного режиму, погіршення стану податкової та економічної систем становлять загрозу для всіх сфер суспільного життя, у тому числі й для сфери юридичної консультативної діяльності. За таких обставин юрисконсульту доводиться працювати у нових і надзвичайно нестабільних умовах правового регулювання, вивчати нові види нормативної документації, стикатися з різного роду помилками, прогалинами, казусами та протиправними діями.

У зв'язку з цим до юрисконсульта висуваються високі вимоги, його відповідальність посилюється, рівень складності його професійної діяльності підвищується через зміни державного характеру, а сам юрисконсульт потребує більш зміцненої соціально-економічної захищеності. Тому вважаємо за справедливе звернути увагу законотворців на необхідність розширення та зміцнення системи гарантій юридичної консультативної діяльності, завдяки чому покращиться ефективність роботи юрисконсультів і якість виконання ними своїх професійних обов'язків.

Для сучасного стану сфери юридичної консультативної діяльності характерний низький рівень професійної культури працівників юридичної служби, що також здійснює негативний і руйнуючий вплив на розвиток професійної діяльності юрисконсульта [27, с. 200] та підриває авторитет цієї професії, а також знижує рівень довіри суспільства до правників узагалі.

Професійною культурою юрисконсульта є культура, що характерна працівникам юридичної служби, та яка є показником його професійної поведінки під час виконання своїх посадових обов'язків [199, с. 283].

Коли йдеться про професійну культуру юрисконсульта, то акцентувати увагу необхідно на правових знаннях, уміннях, навичках, які здобуваються під час навчального процесу (отримання юридичної освіти) та потребують постійного вдосконалення. Лише за наявності перерахованих умов можливо говорити про належний рівень професійної підготовки юрисконсульта. За результатами проведеного соціологічного опитування, 18% респондентів не можуть визначити поняття професійної й правової культури та не знають її структури.

Наявність у працівника юридичної служби підприємства (установи чи організації) теоретичних і практичних знань відіграє важливу роль у самореалізації його як фахівця. Не менш важливим є вміння застосовувати свої знання на практиці та втілювати їх у життя, що є фундаментальною засадою успішного здійснення юридичної консультативної діяльності.

Як побічний фактор, на практику здійснення юридичної консультативної діяльності в Україні негативно впливає низький рівень якості освітнього процесу, що призводить до некомпетентності працівників юридичних служб підприємств (установ чи організацій), недостатньої кваліфікації та недосконалості їх професійних знань.

Як свідчать результати анонімного опитування працівників юридичних служб підприємств, 20% із опитаних не знають діючого законодавства, яким регламентується юридична діяльність і робота юридичної служби. На сьогодні, коли Україна прагне вступити до Європейського Союзу та запроваджує європейські стандарти у всі сфери життя, сфера юридичної консультативної

діяльності не відповідає європейському рівню якості надання юридичних послуг, у тому числі консультаційних.

Це, насамперед, пов'язано з некомпетентністю працівників юридичної служби та низьким рівнем їх підготовки, що безпосередньо пов'язується із якістю освітніх послуг у сфері вищої освіти. На жаль, зараз досить часто доводиться мати справу з недостатньо освіченими фахівцями галузі юридичної консультативної діяльності, що негативно впливає на економічний стан та ефективність діяльності підприємства (установи чи організації), а також підриває авторитет професії юрисконсульта та псує довіру населення до правничої професії.

У системі вищої освіти за спеціальністю «Право» (код 081) проводиться підготовка майбутніх правників, де ключовим моментом є отримання теоретичних знань про державу, право, правовідносини, законодавство та інші соціально-політичні явища. Під час навчального процесу застосовуються надієві методи юридичної освіти, оскільки недостатньо уваги приділяється отриманню практичних знань, умінь і навичок у студента юридичного закладу вищої освіти (ЗВО) [281, с. 7].

Юрисконсульт на підприємстві (в установі або організації) – це фахівець, який здійснює правове обслуговування та юридичне супроводження діяльності всієї організаційної структури, що пояснює особливий і специфічний характер його роботи. Спеціалісти такої сфери повинні мати високий рівень підготовки, великий багаж теоретичних знань і практичних умінь, спеціальних навичок, які необхідні для здійснення юридичної консультативної діяльності та виконання функціональних обов'язків, передбачених посадовою інструкцією юрисконсульта.

Як говорив Пафнутій Львович Чебишев, учений-математик XIX століття, «Теорія без практики мертва і безплідна, практика без теорії безкорисна і пагубна». Академік у цьому вислові акцентує увагу на тому, що теорія без практики, як і практика без теорії – не можуть існувати; вони пов'язані нерозривним зв'язком.

У процесі підготовки майбутніх фахівців за спеціальністю «Право» доречно зосередити увагу на отриманні практичних умінь і навичок, необхідних для

здійснення будь-якого виду юридичної діяльності, включаючи й консультативну. Тільки так юрисконсульт зможе поєднати теорію з практикою та навчитись застосовувати отримані теоретичні знання в конкретних життєвих ситуаціях [177]. Можливо, було б корисним запровадити у вищому навчальному закладі обов'язкове проходження слухачем практики після кожного року навчання, що буде позитивно впливати на формування майбутнього фахівця, виховання в нього корисних професійних якостей і вмінь.

Низький рівень професійної підготовки майбутніх фахівців галузі юриспруденції пояснюється тим, що, відвідуючи заняття, вони мають на меті виключно отримання паперового документа про наявність у них вищої юридичної освіти, а не отримання багажу знань і здобуття певної кваліфікації.

Нині в закладах вищої юридичної освіти відсутній напрям підготовки юрисконсультів, як галузевих правників, які потребують певної спеціалізації знань, особливо в сферах економіки, бізнесу, виробничих процесів.

Дану проблему можна вирішити шляхом диференціації освітніх послуг, удосконалення державних стандартів вищої юридичної освіти та введенням системи професійного контролю на етапі входження у професію.

Беручи до уваги те, що на сьогоднішній день профільні навчальні заклади готують працівників юридичної сфери за спеціальністю «Право» [151] незалежно від професійного призначення, слід констатувати відсутність спеціальної освітньо-професійної програми підготовки юрисконсультів.

У той же час відзначимо, що така професія передбачена Державним класифікатором професій [67], а тому потребує розробки державних стандартів вищої юридичної освіти, в яких має бути передбачена спеціальна програма підготовки фахівців для роботи в юридичній службі підприємства (установи або організації) та більш детально розписаний перелік компетентностей і кваліфікаційні вимоги до юрисконсульта, з урахуванням особливостей його професійної діяльності та напрямків роботи.

Ще одним аргументом щодо необхідності введення спеціальних освітніх програм свідчать освітньо-кваліфікаційні вимоги, що встановлюються до

юрисконсульта, та які знаходять своє документальне відображення у Довіднику кваліфікаційних характеристик професій працівників, затвердженому Наказом Міністерства праці та соціальної політики України № 336 від 29 грудня 2004 року (у редакції Наказу Міністерства праці та соціальної політики України № 951 від 22 вересня 2015 року) [148].

Згідно з цим документом освітніми вимогами до юрисконсульта є знання: правових актів, що регламентують господарську, виробничу, економічну діяльність; діючого галузевого законодавства; порядку ведення правової й договірної роботи на підприємстві (в установі чи організації); процедури ведення обліку і господарсько-фінансової звітності підприємства.

Кваліфікаційні вимоги, що висувають до посади юрисконсульта, конкретизуються залежно до його категорії, але основною умовою є наявність повної *вищої освіти відповідного напрямку* підготовки. У цьому ж нормативному документі окреслюється коло завдань та функціональних обов'язків юрисконсульта.

Однак, на нашу думку, на законодавчому рівні необхідно більш конкретизовано сформулювати освітньо-кваліфікаційні вимоги, що висуваються саме до юрисконсульта, який супроводжує господарсько-економічну діяльність конкретної юридичної особи.

З орієнтуванням нашої держави на рівень освіти у європейських країнах, Міністерством освіти і науки України разом із Міністерством юстиції України розроблено Концепцію вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії, яка була представлена громадськості 14 вересня 2016 року, коли проводився круглий стіл «Модернізація правничої освіти в Україні» у місті Києві.

Проаналізувавши зміст даної Концепції хочеться звернути увагу на пункт 9 розділу I «Розуміння фаху правника», відповідно до якого правничими професіями визначаються: суддя, адвокат, прокурор і нотаріус. Разом з цим у пункті 12 цього ж розділу визначається, що окрім діяльності правничих професій,

передбачених пунктом 9, професійною діяльністю у сфері права вважається й робота на посадах юрисконсульта в юридичних особах, основним видом діяльності яких є діяльність у сфері права [77].

На наш погляд, Концепція потребує доопрацювання, оскільки перелік юридичних професій, визначених у пункті 9 розділу I, є недосконалим і досить обмеженим. Окрім судді, адвоката, прокурора і нотаріуса, в державі є представники інших правничих професій, а саме: слідчий і юрисконсульт, що передбачено Класифікатором професій ДК 003:2010 (розділ 9, Додаток А «Показник професійних назв робіт за кодами професій») [67].

Вважаємо, що відсутність професії юрисконсульта у переліку правників, передбаченому Концепцією, є суттєвим недоліком. Оскільки на теперішній час жодне підприємство (установа чи організація) або будь-яка інша організаційна структура не обходиться без такого штатного відділу (управління) як юридична служба.

Залежно від обсягів роботи, специфіки діяльності підприємства та чисельного складу його працівників юридичну службу може представляти один або декілька спеціалістів-юрисконсультів.

Щоб визначити оптимальну чисельність юрисконсультів, необхідних для ведення ефективної правової роботи на підприємстві, слід звернутися до наказу Міністерства праці та соціальної політики України № 108 від 11 травня 2004 року, яким затверджені Міжгалузеві норми чисельності працівників юридичної служби. Завдяки цьому нормативному акту можливо розрахувати необхідну кількість часу для виконання того чи іншого завдання (роботи), відповідно й чисельний склад працівників юридичної служби, при якому юридична робота в організаційній структурі буде виконуватися належно, що забезпечить нормальну діяльність підприємства [107].

Юрисконсульт, працюючи штатним працівником підприємства, займається всією правовою роботою як такою, що охоплює всі напрями діяльності підприємства, його виробничого процесу та господарських відносин, та яка спрямована на правове забезпечення й юридичне супроводження роботи певної

організаційної структури. Професійна діяльність юрисконсульт пов'язана з неухильним дотриманням нормативно-правових актів, а також здійсненням певного контролю за виконанням вимог права всіма членами трудового колективу (адміністрацією та працівниками) [280, с. 9].

Юрисконсульт як представник юридичної служби підприємства (установи чи організації) виконує дуже широкий спектр функцій за напрямами договірної, претензійно-позовної та судової роботи. Від ефективності та злагодженості роботи юридичної служби залежить успіх господарської діяльності підприємства, його прибутковість, фінансовий стан і стабільність.

З огляду на зазначене, уявляється за доцільне доповнити перелік правничих професій, визначених у Концепції, професією юрисконсульт, професійна діяльність якого в умовах сучасності є дуже важливою та необхідною для будь-якої структурно-організаційної одиниці.

У продовження зауважимо, що Концепцією передбачається доступ до правничих професій осіб, які успішно склали єдиний державний іспит зі спеціальності «Право», а також виконали інші обов'язкові вимоги, встановлені законами до відповідних професій. Вважаємо, цього недостатньо для набуття права на заняття юридичною консультативною діяльністю, тому що для кожного виду професійної діяльності характерні свої особливості та специфіка роботи, для чого необхідно володіти спеціальними знаннями, уміннями й навичками.

Наприклад, юрисконсульт, здійснюючи правове обслуговування певного підприємства (установи або організації), повинен володіти знаннями не тільки у сфері права, а й економіки, господарської діяльності, виробництва, маркетингу тощо. У процесі здійснення юридичної консультативної діяльності юрисконсульт повинен не лише захищати права та законні інтереси підприємства (установи або організації), а й передбачати всі можливі фінансові ризики, забезпечувати з правової точки зору підвищення потужності виробничого процесу й стабільного стану підприємства, у разі необхідності вживати заходи з розвитку і розширення організаційної структури. Тобто юрисконсульт повинен мати найбільш ґрунтовну юридичну освіту та спеціальну професійну підготовку за відповідним напрямом.

За умов сучасності, у період існування досить слабкого кадрового потенціалу в сфері юридичної консультативної діяльності, постає реальна потреба у підвищенні рівня кваліфікації та перепідготовки працівників юридичної служби підприємств, установ, організацій різних форм власності. Будь-яка структурно-організаційна одиниця потребує кваліфікованих кадрів юридичної служби, адже від них залежить фінансовий стан підприємства (установи або організації), рівень його прибутковості, ефективність виробничого процесу, а також соціальний розвиток трудового колективу. Сьогодення потребує від юрисконсульта набагато більше, ніж просто поверхнєве орієнтування в усіх галузях законодавства, а саме постійного професійного самовдосконалення, одним зі шляхів якого є підвищення кваліфікації в спеціально створених закладах післядипломної освіти чи центрах підвищення кваліфікації.

Підвищення кваліфікації є одним із напрямів післядипломної освіти, що передбачає відповідний навчальний процес осіб, які вже мають вищу юридичну освіту, спрямований на вдосконалення їх професійної підготовки, знань, умінь і навичок, а також на оновлення свого практичного досвіду за спеціальністю [123].

Сьогодні в Україні, окрім Міністерства юстиції, не існує спеціалізованих закладів з підвищення кваліфікації юрисконсультів, які працюють в юридичних службах підприємств, установ або організацій. Цей факт свідчить про недосконалість системи підвищення кваліфікації правників.

Наразі на базі Міністерства юстиції України діє Інститут права та післядипломної освіти Міністерства юстиції України, що є центром підвищення кваліфікації для працівників органів юстиції, та який утворений 13 березня 2002 року розпорядженням Кабінету Міністрів України № 131-р. Зараз це єдиний навчальний заклад післядипломної освіти працівників юридичної сфери. В Інституті права та післядипломної освіти Міністерства юстиції України здійснюється навчання працівників нотаріату, фінансових і кадрових служб, державної виконавчої служби, управлінь юстиції та інших. Навчання розраховане на працівників Міністерства юстиції України та інших центральних органів

виконавчої влади, діяльність яких координується Кабінетом Міністрів України, а також для співробітників управлінь юстиції [125].

Отже, отримання освітніх послуг в Інституті права та післядипломної освіти Міністерства юстиції України з метою підвищення кваліфікації здебільшого призначене для державних службовців органів виконавчої влади, місцевого самоврядування та військового управління Збройних Сил. Із зазначеного вбачається, що юрисконсульт, який працює на підприємстві (в установі або організації), не має можливості проходити курси підвищення кваліфікації в такому центрі, оскільки він не відноситься до категорії осіб зі статусом державного службовця.

Проте, наприклад, Інститут підвищення кваліфікації Академії адвокатури України здійснює підвищення кваліфікації представників різних юридичних професій, у тому числі й юрисконсультів, за спеціальною програмою «Підвищення кваліфікації фахівців з вищою юридичною освітою (адвокатів, юрисконсультів, нотаріусів, суддів та ін.)».

У процесі підвищення кваліфікації особа розширює свій профіль шляхом набуття нових професійних здібностей, які допоможуть фахівцеві виконувати додаткові обов'язки, а також вирішувати більше завдань [31, с. 118].

З огляду на зазначене, доцільно відмітити, що на сьогоднішній день в Україні система підвищення кваліфікації юрисконсультів підприємства (установи чи організації) потребує значних змін, тому що, на відміну від працівників юридичних служб органів виконавчої влади (за наявності статусу державного службовця), їм не надано реальної можливості підвищити свою професійну майстерність та оновити вже отримані знання.

У рамках удосконалення системи підвищення кваліфікації пропонується запровадити спеціальні освітні програми для юрисконсультів (працівників юридичних служб) державних і приватних підприємств (установ, організацій). Вважаємо, що це надасть реальну можливість юрисконсультам і корпоративним юристам, які не мають статусу державного службовця, розширити свої профільні

знання й уміння в межах спеціалізації, тим самим підвищити рівень професійної кваліфікації.

Також привертає увагу й організаційний аспект юридичної консультативної діяльності, а саме відсутність професійних об'єднань юрисконсультів. Спеціалістів юридичних служб об'єднують спільні корпоративні інтереси, однакові цілі та напрямки роботи; вони обіймають однакові посади юрисконсульта підприємства (установи, організації) і здійснюють юридичну консультативну діяльність на професійній основі.

Юрисконсультам потрібні професійні об'єднання, оскільки в них концентрувалася б увага на колі питань, пов'язаних з підвищенням ефективності професійної діяльності працівників юридичних служб, вирішенням актуальних проблем у роботі, обміном практичним досвідом тощо.

У силу відсутності своїх професійних об'єднань на території України, юрисконсульти можуть виступати тільки як члени галузевої профспілки, наприклад, Союзу юристів України, до складу якого входять усі юристи України незалежно від фаху та спеціалізації, професійної належності та форм власності підприємств, установ, організацій. Членами цієї спілки можуть бути і колишні працівники юридичної сфери, і майбутні юристи. У рамках такого членства правникам надається змога обмінюватися практичним досвідом, отримувати цікаву й корисну для професійної діяльності інформацію, спілкуватися з приводу певних ситуацій і питань, що виникають у процесі реалізації своїх повноважень [130].

Вважаємо, що корисним і важливим поштовхом у розвитку юридичної консультативної діяльності в Україні було б утворення подібного професійного об'єднання юрисконсультів, професійна діяльність яких має певні особливості по відношенню до інших видів юридичної діяльності, що зумовлено характером їх роботи та специфікою діяльності організаційної структури.

Також негативним і руйнуючим фактором впливу на юридичну консультативну діяльність і державу загалом, є високий рівень корумпованості та зростання кількості порушень антикорупційного законодавства. В умовах

економічної й політичної нестабільності таке негативне явище як корупція несе загальнодержавний характер і фактично паралізує всю національну систему.

Окремої уваги у характеристиці стану окремого виду професійної діяльності заслуговує питання етики поведінки юриста.

Якщо юридична консультативна діяльність, з точки зору права, регулюється підзаконним актом (Загальним положенням про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації), то деонтологічні засади професійної діяльності юрисконсультанта є недосконалими та потребують окремої уваги професійного товариства.

В умовах політичної й економічної нестабільності, реформування всіх сфер людської діяльності, запровадження нових стандартів життя з'являється гостра необхідність у застосуванні праці морально стійких, вихованих фахівців юридичної сфери (адвокатів, нотаріусів, юрисконсультів тощо), які за будь-яких умов зможуть надійно й стійко виконувати свої професійні обов'язки.

Професійна етика грає провідну роль у юридичній консультативній діяльності та є показником професійної культури та престижу юрисконсультанта [190, с. 93].

Престижем професії юрисконсультанта називають авторитетний вплив фахівця в суспільстві та повагу до нього. Престиж юрисконсультанта залежить від відповідності юридичної консультативної діяльності деонтологічним стандартам його професійної культури [187, с. 60].

На сьогоднішній день моральні стандарти та принципи юридичної консультативної діяльності визначаються деонтологічними нормами загального характеру, тобто такими, дія яких поширюється на представників усіх юридичних професій, у тому числі юрисконсультанта.

До основних морально-етичних принципів професійної діяльності юрисконсультанта відносять такі: законність, справедливість, незалежність, неупередженість, гуманізм, повага до особи. Зазначені принципи властиві всім видам юридичної практичної діяльності та визначені в Конституції України й інших законах. Професійна діяльність юрисконсультанта спрямована на

забезпечення системи основних соціальних цінностей, яку становлять: життя, здоров'я, права, свободи та законні інтереси особи, її честь, гідність, недоторканність, безпека тощо. Це означає, що необхідно сформулювати деонтологічну складову професійної діяльності юрисконсульта.

Тому пропонуємо, з метою вдосконалення деонтологічних засад юридичної консультативної діяльності, на законодавчому рівні закріпити основні морально-етичні принципи та деонтологічні стандарти професійної діяльності юрисконсульта.

Окрім цього доцільно зазначити, що діючим законодавством не передбачено відповідальність юрисконсульта за неналежне виконання своїх посадових обов'язків або за вчинення порушень у процесі здійснення професійної діяльності. Процедура притягнення працівника юридичної служби до відповідальності законодавчо закріплена в трудовому законодавстві, тобто юрисконсульт несе юридичну відповідальність на загальних засадах. Відповідно до Загального положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації, юрисконсульт несе відповідальність у встановленому законодавством порядку. Тобто юрисконсульт може нести дисциплінарну, матеріальну, адміністративну, кримінальну відповідальність, передбачену діючим законодавством.

На працівників юридичних служб, які обіймають посади державних службовців, крім Кодексу законів про працю України, також поширюється дія Закону України «Про державну службу» [144].

Також можуть бути застосовані внутрішні санкції зі сторони керівництва установи (позбавлення премії чи скасування надбавок, відсторонення від виконання певного завдання). Але доки не визначений у нормативно-правовому акті вичерпний перелік професійних порушень працівника юридичної служби (юрисконсульта) застосування до фахівця будь-яких санкцій, не передбачених законодавчими актами, є незаконними діями адміністрації підприємства (установи чи організації).

Тому було б доцільно визначити види юридичних санкцій, що можуть застосовуватись саме до юрисконсульта, та передбачити вичерпний перелік порушень, які є підставами для притягнення фахівця до відповідальності.

Запровадження юридичної відповідальності працівника юридичної служби (юрисконсульта) позитивно вплине на процес зміцнення морально-етичних норм та виховання у фахівця необхідних моральних якостей, а також на формування обов'язкових духовних цінностей.

Під такими цінностями у науковій літературі розуміється сукупність знань і розумінь про добро і зло, чесність і справедливість, моральні норми, принципи та ідеали, які формуються в свідомості людини впродовж усього життя [46, с. 331].

Моральні цінності є сталими й незмінними; вони не залежать від часу, обставин, політичного й економічного становища. Так, здійснюючи правове супроводження діяльності всього підприємства та членів його трудового колективу (всієї структури), юрисконсульт повинен бути відданий своїй справі, своїй організації чи установі, а також її працівникам.

Дуже важливою духовною характеристикою особистості юрисконсульта є його здатність співпереживати та надзвичайно відповідально ставитися до справ підприємства та інтересів трудового колективу, які, у порівнянні зі своїми особистими, повинні бути пріоритетними. Навіть у деякій мірі юрисконсульту має бути характерний «патріотизм» до свого підприємства (установи чи організації), з яким він перебуває в трудових відносинах. Однак результати анонімного опитування працівників юридичних служб показали, що лише 63% виконують свої функціональні обов'язки та поставлені перед ними завдання якісно, заради позитивного результату. Інші, 37%, просто працюють, не орієнтуючись на високі професійні результати та досягнення.

Зазначені риси морально-етичного змісту необхідні представнику юридичної служби (юрисконсульту) для якісного і надійного виконання своїх посадових обов'язків, що забезпечить ефективну роботу підприємства та зміцнить довіру до нього з боку трудового колективу.

У повсякденній професійній діяльності юрисконсульту доводиться приймати ті чи інші рішення, що за його особистими міркуваннями є найбільш оптимальними і правильними у чітко визначених ситуаціях.

У цьому аспекті необхідно зауважити, що рішення працівника юридичної служби повинні бути прийняті відповідально і виважено, без допущення впливу з боку адміністрації й колективу; вони мають ґрунтуватись виключно на нормах моралі та права. Окрім того, що юрисконсульт має володіти високоморальними якостями, загостреним почуттям справедливості, він також повинен уміти відповідати перед самим собою за власні дії та вчинки, тобто нести моральну відповідальність [7, с. 252–253].

З огляду на викладене вище, можемо стверджувати, що морально-етичні засади здійснення юридичної консультативної діяльності в Україні потребують зміцнення та удосконалення. Для цього доцільно: по-перше, розробити деонтологічні стандарти професійної діяльності юрисконсульта та його культури, які будуть виступати певним фундаментом професії юрисконсульта; по-друге, затвердити правила професійної поведінки (етикету) працівників юридичної служби, в яких передбачити межі дозволеного, види можливих порушень етичного характеру, відповідальність за допущення таких порушень і порядок притягнення до неї.

Підбиваючи підсумки наданої характеристики сучасного стану юридичної консультативної діяльності в Україні, стає можливим дійти висновку, що існує ряд факторів негативного впливу, які зумовлені: недосконалістю національної законодавчої бази та неналежним нормативно-правовим регулюванням юридичної консультативної діяльності; соціально-економічною та політичною нестабільністю в державі; абстрактністю і нечіткістю формулювання повноважень юрисконсультів; відсутністю формально закріпленої процедури здійснення ними своєї професійної діяльності; відсутністю чітко сформульованих освітньо-кваліфікаційних вимог до посади юрисконсульта та встановленого на законодавчому рівні порядку доступу до даної професії; низьким рівнем кваліфікації та професійних знань працівників юридичної служби; високим

рівнем корупції та зростанням кількості порушень антикорупційного законодавства; нехтуванням з боку людей правом і законом; недовірою до працівників юридичної сфери; відсутністю етичних норм професійної поведінки юрисконсульта.

З метою удосконалення юридичної консультативної діяльності необхідно: модернізувати систему законодавства шляхом розробки та прийняття спеціального закону про юридичну консультативну діяльність, в якому визначити правовий статус юрисконсульта; розширити та зміцнити систему соціально-економічних, правових, організаційних та інших гарантій професійної діяльності юрисконсульта; вжити заходів щодо підвищення професійної культури працівників юридичних служб підприємств (установ, організацій), створити професійні об'єднання юрисконсультів; вдосконалити систему підвищення їх кваліфікації; зміцнити морально-етичні засади юридичної консультативної діяльності.

Для зміцнення морально-етичних засад необхідно: розробити деонтологічні стандарти, затвердити правила професійної етики та визначити юридичні санкції, що можуть бути застосовані до працівника юридичної служби (юрисконсульта); здійснити реформування системи вищої юридичної освіти, яке спрямувати на вдосконалення державних стандартів вищої юридичної освіти та системи вищих навчальних закладів; запровадження спеціального напрямку підготовки юрисконсультів та розробку відповідної навчальної програми за цим напрямом; вирішення питання щодо оптимальної форми навчання у вищих правничих школах. У рамках проведення освітянської реформи доопрацювати Концепцію вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії та доповнити перелік правничих професій юрисконсультом (пункт 9 Концепції).

Висновки до розділу 3

В умовах євроінтеграції вивчення зарубіжного досвіду набуває більшої актуальності, оскільки європейські країни є певним орієнтиром на шляху запровадження нових стандартів у сферу юридичної діяльності та її видів.

Для проведення порівняльного аналізу професійної діяльності юрисконсульта було обрано такі країни, як: Польща, Білорусія, Німеччина, Франція, Угорщина, з огляду на наступне:

- 1) Польща має стабільне та досконале законодавство, зокрема Закон «Про юрисконсультів»;
- 2) з Білорусією наша держава має багато спільного, у тому числі історію, коли ми були єдиною «державою» і розвивалися за однаковими правовими векторами;
- 3) Німеччина – європейська країна з високим рівнем розвитку економіки, зразковим рівнем професійної підготовки юристів і відмінною якістю вищої освіти;
- 4) Франція має цікаву систему юридичної діяльності та високі освітньо-кваліфікаційні вимоги до корпоративного юриста, тобто юрисконсульта;
- 5) Угорщина досягає високих показників на світовому економічному ринку та має активну позицію на міжнародній арені, а також характеризується дуже високим рівнем професіоналізму юристів.

На підставі проведеного аналізу практики юридичної консультативної діяльності та роботи юридичної служби в зарубіжних країнах, виявлено ряд особливостей у професійній діяльності юрисконсульта, які, на нашу думку, доцільно було б прийняти до уваги з метою вдосконалення юридичної консультативної діяльності в Україні.

Крім цього, порівнюючи зарубіжний та вітчизняний досвід здійснення юридичної консультативної діяльності, визначено спільне та відмінне в роботі юридичних служб підприємств (установ, організацій) на території окремих країн.

Багато корисного вдалося виявити в практиці здійснення юридичної консультативної діяльності в європейських та інших розвинутих державах. Вважаємо, що деякий досвід доцільно було б запозичити та запровадити в Україні. Так, наприклад: розробку та прийняття спеціального закону про юрисконсультів, який би регулював основні практичні, деонтологічні та організаційні аспекти їхньої професійної діяльності, а також визначав право на доступ до даної професії та освітньо-кваліфікаційні вимоги до працівника юридичної служби; проходження практичного стажування та складання спеціального професійного іспиту, що забезпечить потужний кадровий потенціал в юридичних службах; обов'язкову наявність досвіду роботи за фахом або освіти за відповідним професійним спрямуванням (корпоративне право); створення системи професійних об'єднань юрисконсультів, в яких би фахівці обмінювалися власним досвідом, вирішували неоднозначні практичні правові питання й обговорювали колізійні норми та прогалини в законодавстві.

Наразі сучасний стан юридичної консультативної діяльності потребує уваги як науковців, так і законодавців, оскільки сьогодні існує ряд проблем і факторів, які негативно впливають на рівень якості здійснення юридичної консультативної діяльності, що зумовлює втрату авторитету професії юрисконсульта та викликає недовіру до правничої професії взагалі.

На підставі дослідження сучасної практики здійснення професійної діяльності юрисконсульта та роботи юридичної служби, виявлено низку проблемних питань у сфері юридичної консультативної діяльності, які потребують невідкладного вирішення. Установлено, що факторами, які мають негативний вплив на сферу юридичної консультативної діяльності, виступають: недосконалість її нормативної бази, нестабільність правового регулювання, незадовільний рівень професійної культури працівників юридичних служб, низький рівень освіти та якості навчального процесу, недосконалість системи підвищення кваліфікації, відсутність професійних об'єднань юрисконсультів, недосконалість деонтологічних засад їхньої професійної діяльності, неналежна система відповідальності юрисконсульта.

Обґрунтовано, що для розв'язання існуючих проблем у сфері здійснення юридичної консультативної діяльності та її вдосконалення слід обрати шлях розробки та прийняття закону про юридичну консультативну діяльність або юридичну службу, яким буде передбачено: визначення правового статусу юрисконсульта; розширення та зміцнення системи гарантій юрисконсульта; створення професійних об'єднань юрисконсультів і вдосконалення системи підвищення їхньої кваліфікації; зміцнення морально-етичних засад; реформування системи вищої юридичної освіти; проведення антикорупційної реформи в державі.

До Верховної Ради України внесено пропозиції на законодавчому рівні щодо вдосконалення положень проекту Закону України «Про юридичну освіту та юридичну (правничу) професію». Також власне бачення стосовно вдосконалення діючої системи законодавства щодо нормативного регулювання сфери здійснення юридичної консультативної діяльності відображено в законопроекті «Про юрисконсульта та його професійну діяльність», про що є документальне підтвердження з Верховної Ради України.

ВИСНОВКИ

У дисертації на підставі комплексного науково-теоретичного дослідження здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нові шляхи виконання наукового завдання, що полягає в розробленні комплексної характеристики юридичної консультативної діяльності, конструюванні її поняття та висвітленні структурно-функціональної характеристики. Загалом за результатами дослідження сформульовано й обґрунтовано такі висновки:

1. Аналіз наукової літератури засвідчив, що перші наукові розробки, присвячені питанням юридичної діяльності та її видів, послуговували теоретичною основою в підготовці цього дослідження. Завдяки авторському підходу, що ґрунтується на застосуванні критеріїв зовнішньої форми та характеру походження, виокремлено відповідні групи джерел: доктринальні, нормативні, довідкові, електронно-інформаційні, архівні матеріали. Використані доктринальні джерела за критерієм особливостей предметної сфери дослідження розподілено на дві групи: 1) праці, у яких розглянуто юридичну діяльність та її види, зокрема юридичну консультативну; 2) праці, що характеризують сутність загальнотеоретичних питань професійної діяльності юрисконсульта, що доповнило загальну джерельну базу дослідження. Науковці ґрунтовно досліджували систему юридичної діяльності, висвітлювали окремі аспекти її видів. Водночас теоретико-правовим аспектам юридичної консультативної діяльності як самостійного виду професійної діяльності юристів приділено недостатньо уваги.

2. Науковий пошук у досліджуваній сфері визначив комплекс методологічних підходів і методів дослідження юридичної консультативної діяльності. Предметом запропонованого дослідження зумовлений вибір використаних наукових підходів і методів, завдяки чому здійснено узагальнення та систематизацію результатів наукового пошуку з проблематики юридичної консультативної діяльності, сформовано більш точне уявлення про досліджуване

явище, а також сформульовано об'єктивні й обґрунтовані висновки. Аргументовано важливість використання в дисертаційному дослідженні діяльнісного підходу. Застосування герменевтичного, історичного, структурного, функціонального, порівняльно-правового, системного, догматичного (формально-логічного), класифікації, прогностичного, конкретно-соціологічного методів надало можливість виконати дослідницькі завдання дисертаційної роботи та досягти визначеної мети.

3. На підставі аналізу літератури історичного спрямування констатовано, що юридична консультативна діяльність і професія юрисконсульта комплексно схарактеризовані недостатньою мірою. Замало уваги приділено аналізу історичних аспектів юридичної консультативної діяльності, не висвітленою залишається історія її становлення та розвитку. Визначено, що витoki юридичного консультування сягають ще часів Римської імперії. На підставі аналізу понад 300 справ Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України вдалося встановити, що на початку XX століття професія юрисконсульта вже становила окрему професійну групу, що засвідчено у відповідних документах. У Радянській Україні перша згадка про юрисконсульта та консультування містилася в декреті Ради народних комісарів УРСР від 27 липня 1918 р. «Про оплату праці службовців та працівників радянських установ». Констатовано, що тривалий час у радянський період професія юрисконсульта існувала виключно в органах влади, у складі яких функціонували юрисконсультські відділи. Згодом почали діяти юридичні консультації – спеціальні установи, у яких юрисконсульти надавали населенню безоплатну правову допомогу. 1953 року було створено юридичні служби в центральних і місцевих органах державної влади, на підприємствах, в установах та організаціях. З проголошенням незалежності України, 24 серпня 1991 р., розпочався новий етап історії розвитку юридичної консультативної діяльності та професії юрисконсульта.

4. Оскільки юридична консультативна діяльність є різновидом юридичної діяльності та здійснюється у сфері правового впливу, видається можливим

стверджувати, що їй притаманні ознаки правової діяльності. Водночас юридичній консультативній діяльності властиві ознаки соціальної, оскільки її здійснює людина. Обґрунтовано, що для юридичної консультативної діяльності характерна наявність загальних ознак, зокрема: верховенство права, незалежність, нормативність, формальність, професійність, процесуальний характер, колективність праці. Юридична консультативна діяльність має специфічні ознаки, що виокремлюють її з-поміж інших видів юридичної діяльності. Зокрема, юридична консультативна діяльність нерозривно пов'язана з діяльністю підприємства, установи або організації; має переважно рекомендаційний характер; є порівняно доступною в контексті отримання професії.

5. За результатами аналізу загальних і специфічних ознак юридичної консультативної діяльності сформульовано визначення її поняття, згідно з яким це різновид юридичної діяльності, що здійснюється на професійній основі у процесуально-правових формах і призначена для правового супроводження економічної діяльності підприємств (установ, організацій), забезпечення реалізації верховенства права.

6. Дослідження структурної характеристики юридичної консультативної діяльності крізь призму єдності змісту й форми дало змогу виокремити її складові, як-от: суб'єкт, учасники, об'єкт, юридичні дії та операції, засоби виконання певної дії, способи досягнення мети, безпосередньо мета й результат. Запропоновано класифікацію суб'єктів юридичної консультативної діяльності за певними критеріями: за кількісним складом, сферою походження, метою діяльності. Виокремлено суб'єктів юридичного консультування як дії. У процесі здійснення професійної діяльності юрисконсульт використовує різні засоби, що умовно можна розподілити за трьома групами: юридичні, технічні, інформаційно-довідкові. У науковій літературі міститься класифікація способів юридичної консультативної діяльності за групами, однак, на жаль, поза увагою залишилося питання щодо визначення критеріїв такого розподілу. Тому до усталеної класифікації запропоновано застосовувати критерії легітимності (юридичного закріплення), походження, вольовий, мети впливу, змісту впливу, кількості

суб'єктів. На підставі аналізу складових структурної характеристики юридичної консультативної діяльності аргументовано власну позицію щодо необхідності розмежування юридичних дій та операцій.

7. Для дослідження функціональної характеристики юридичної консультативної діяльності проаналізовано поняття функцій різних правових явищ, унаслідок чого стає можливим стверджувати, що в ролі функцій постають напрями впливу. Доведено, що функції юридичної консультативної діяльності слід трактувати як основні напрями її впливу на виробничі відносини, що склалися на підприємстві (в установі чи організації) та спрямовані на правове супроводження його діяльності шляхом використання правових засобів і процедур, а також правових та організаційних форм діяльності. Запропоновано класифікувати функції юридичної консультативної діяльності за критерієм предметної спрямованості, з огляду на що виокремлено інформаційну, захисну, організаційну, виховну, комунікативну, контрольну, пошуково-пізнавальну та прогностичну функції.

8. Встановлено, що юридична консультативна діяльність складається з елементів, тобто окремих дій. На підставі аналізу змісту юридичної консультативної діяльності сформовано орієнтовний перелік професійних дій юрисконсульта, головною з яких є консультування, що запропоновано трактувати як особливий елемент змісту професійної діяльності юрисконсульта, що реалізується за певним алгоритмом у формі правової поради чи рекомендації, спрямованої на задоволення правових інтересів особи-запитувача, яка виявила потребу в отриманні професійної юридичної допомоги.

9. У процесі порівняльного аналізу консультування з іншими професійними діями юрисконсульта виявлено низку його особливостей, а саме: а) консультування є головною професійною дією в діяльності юрисконсульта; б) для його здійснення є обов'язковим волевиявлення з боку запитувача; в) консультуванню властива наявність психологічного компонента, що є передумовою здійснення професійної комунікації; г) відбувається за певним

алгоритмом; д) має дві форми – усну та письмову. Саме ці властивості вирізняють консультування з-поміж інших професійних дій юрисконсульта.

10. Вивчення зарубіжного досвіду актуалізується в умовах євроінтеграції з огляду на те, що європейські країни виконують роль орієнтира на шляху запровадження нових стандартів у всі сфери життя. На підставі порівняльного аналізу професійної діяльності юрисконсульта в Україні й окремих зарубіжних країнах (Польщі, Білорусії, Німеччині, Франції, Угорщині) виявлено спільне та відмінне, а також низку особливостей, які стосуються нормативно-правового регулювання, порядку та умов доступу до професії тощо. З урахуванням зарубіжного досвіду обґрунтовано необхідність прийняття спеціального закону про юрисконсультів для врегулювання основних практичних, деонтологічних та організаційних питань професійної діяльності; визначення освітньо-кваліфікаційних вимог працівника юридичної служби; запровадження обов'язкового проходження практичного стажування та складання спеціального іспиту; створення системи професійних об'єднань юрисконсультів. Такий зарубіжний досвід видається корисним у нашій державі.

11. На підставі дослідження сучасного стану юридичної консультативної діяльності виявлено позитивні й негативні аспекти. Позитивним є те, що будь-яка організаційна структура має потребу в кваліфікованому юридичному супроводженні своєї діяльності та виконанні завдань правового спрямування, що робить професію юрисконсульта актуальною та затребуваною. Водночас професія юрисконсульта є більш доступною, на відміну від адвоката. Юрисконсультом може бути особа, яка має вищу юридичну освіту та відповідні знання, уміння і навички у сфері права; знається на виробництві та договірних відносинах. Дослідження сучасного стану практики здійснення юридичної консультативної діяльності в Україні свідчить про низку недоліків і проблем, які потребують невідкладного розв'язання. Встановлено, що негативними чинниками у сфері здійснення юридичної консультативної діяльності є: недосконалість нормативно-правового регулювання; низький рівень професійної культури та якості освітнього процесу; відсутність деонтологічних стандартів професійної діяльності

юрисконсульта; недосконала система професійної підготовки фахівців і підвищення їх кваліфікації; несформованість професійних об'єднань юрисконсультів; високий рівень корумпованості тощо. Найоптимальнішим способом подолання таких проблем у сфері здійснення юридичної консультативної діяльності вважаємо розроблення та прийняття спеціального законодавчого акта з визначенням правового статусу юрисконсульта і працівника юридичної служби підприємства (установи, організації) будь-якої форми власності; зміцнення та розширення системи гарантій професійної діяльності юрисконсульта; передбачення проходження практичного стажування і складання кваліфікаційного іспиту як необхідних умов для набуття права займатися професійною діяльністю; запровадження обов'язкового проходження юрисконсультом підвищення кваліфікації зі встановленням періодичності такого навчання; розроблення деонтологічних стандартів здійснення юридичної консультативної діяльності.

12.3 огляду на зазначене, пропонуємо поглибити нормативну базу здійснення юридичної консультативної діяльності. До Верховної Ради України подано пропозиції щодо вдосконалення положень проекту Закону України «Про юридичну освіту та юридичну (правничу) професію» та законопроект «Про юрисконсульта та його професійну діяльність», про що отримано документальне підтвердження з Верховної Ради України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко Л. В. Теорія держави та права : навч. посібник. Харків : Вапнярчук Н. М., 2004. 288 с.
2. Адвокатура України : навч. посібник : у 2 кн. : ред. С. Я. Фурса ; Центр правових досліджень Фурси. Київ : КНТ, 2007. Кн. 1. 940 с.
3. Алексеев С. С. Введение в юридическую специальность. М. : Юрид. лит., 1976. 256 с.
4. Артель. *Толковый словарь Ожегова* : [сайт]. URL: <https://slovarozhegova.ru/word.php?wordid=695>.
5. Афанасьев В. Г. Системность и общество. М. : Политиздат, 1980. 368 с.
6. Бандурка А. М., Бочарова С. П., Землянская Е. В. Юридическая психология: учебник. Харьков : Нац. ун-т внутр. дел, 2001. 640 с.
7. Бандурка О. М., Скакун О. Ф. Юридична деонтологія : підручник. Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2002. 336 с.
8. Беляев В. П. Надзор как форма юридической деятельности. *Известия вузов. Правоведение*. 2004. № 3. С. 68–84.
9. Бисага Ю. М. Термінологічні аспекти імплементації міжнародних норм щодо прав людини. *Конституційно-правове будівництво на зламі епох: пошуки оптимальних моделей* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 22-23 квіт. 2016 р.). Ужгород, 2016. С. 134–137.
10. Бисага Ю. М., Белов Д. М. Конституційно-правове регулювання реформ у державі: питання теорії та практики. *Конституційно-правові академічні студії*. 2015. Вип. 1. С. 44–54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/крас_2015_1_7.
11. Бисага Ю. М. Теорія юридичної діяльності в контексті сучасних інтерпретацій. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2006. № 2. С. 273–275.
12. Богачов С. В. Особливості процесу формування правової культури в Україні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2011. № 2. С. 43–48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2011_2_8.

13. Большая советская энциклопедия : в 30 т. ; гл. ред. А. М. Прохоров. [3-е изд.]. М. : Сов. энциклопедия, 1974. Т. 18. Никко – Отолиты. 632 с.
14. Большая советская энциклопедия : в 30 т. : гл. ред. А. М. Прохоров. [3-е изд.]. М. : Сов. энциклопедия, 1976. Т. 24, ч. 1. Собаки – Струна. 608 с.
15. Боняк В. О. Методи пізнання як основний елемент сучасної методології дослідження організації і функціонування органів охорони правопорядку України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 85–91.
16. Бориславська О. Верховенство конституції чи верховенство права: деякі питання відновлення дії окремих положень Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 6. С. 48–57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vksu_2015_6_14.
17. В Беларуси 33% юристов предприятий активно участвуют в нормотворчестве. *БелТа. Новости Беларуси* : [сайт]. URL: <https://www.belta.by/economics/view/v-belarusi-33-juristov-predpriyatij-aktivno-uchastvujut-v-normotvorchestve-321612-2018//>.
18. Василенко М. Є. Структурогенез професійних особливостей юридичного консультування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція : зб. наук. праць. 2013. Вип. № 6–2, т. 1. С. 20–25. URL: <http://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc6-2-1/juspradenc6-2-1.pdf>.
19. Вашук О., Гера Р. Посібник для консультанта юридичної клініки. Львів : ПАІС, 2008. 248 с.
20. Вдовин А. И., Чураков Д. О., Щагин Э. М. Политическая система СССР в период Великой Отечественной войны и послевоенные десятилетия : учеб. пособие. М. : Прометей, 2012. 208 с. URL: https://kniga.com/index.php?route=product/product/mini&product_id=160193.
21. Ведерніков Ю. А. Юридична діяльність і громадянське суспільство. *Право і суспільство*. 2011. № 3. С. 11–14.

22. Великий енциклопедичний юридичний словник : за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. Київ : Юридична думка, 2007. 992 с.
23. Великий тлумачний словник сучасної української мови : [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ ; Ірпінь : Перун, 2004. 1440 с.
24. Верховенство права: традиція доктрини і потенціал практики : монографія : [М. Г. Патей-Братасюк та ін.] ; за заг. ред. М. Г. Патей-Братасюк ; Акад. упр. МВС. Київ : Європ. ун-т, 2010. 535 с.
25. Виноградова Ю. Особливості вияву синкретизму на рівні обставинних детермінантів. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія 8 : Філологічні науки (мовознавство). 2012. Вип. 4. С. 61–71. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/9121/1/Vinogradova.pdf>.
26. Волошина Я. Л. Особливості консультування як окремого виду юридичних дій. *Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу* : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Полтава, 8 груд. 2016 р.) : у 2 ч. Полтава, 2016. Ч. 1. С. 275–278.
27. Волошина Я. Л. Особливості професійної культури юрисконсульта. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 1. С. 193–204. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2016_1_18.
28. Волошина Я. Л. Порівняльна характеристика юридичної консультативної діяльності в Україні та Польщі. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ* : наук. журн. 2017. № 4 (105). С. 338–349.
29. Волошина Я. Л. Функції юридичної консультативної діяльності. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С. 32–38. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/4-2015/voloshyna.pdf>.
30. Гавриков В. П. Теория государства и права. Смена парадигмы : монографія . М. : Проспект, 2017. 464 с.
31. Галайда Т. О., Савицька І. М. Підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації персоналу на підприємствах в сучасних умовах. *Економіка і регіон*. Полтава, 2011. № 2 (29). С. 118–122.

32. Гетьманцева Н. Д., Козуб І. Г. Засіб, спосіб і форма захисту трудових прав. *Адвокат*. 2009. № 11. С. 37–42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/adv_2009_11_7.
33. Головатий С. Верховенство права : монографія : у 3 кн. Київ : Фенікс, 2006. 1747 с.
34. Горшенев В. М. Контроль как правовая форма деятельности. М. : Юрид. лит., 1987. 176 с.
35. Горшенев В. М., Бенедик І. В. Юридическая деонтология : учеб. пособие. Киев : УМК при Минвузе УССР, 1988. 80 с.
36. Господарський кодекс України : прийнятий 16 січ. 2003 р. № 436-IV. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
37. Господарський процесуальний кодекс України : прийнятий 06 лист. 1991 р. № 1798-XII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.
38. Губанов О. О. Процедура притягнення до дисциплінарної відповідальності державних службовців в Україні та Німеччині: порівняльний аналіз. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 10. С. 97–101.
39. Гусарев С. Д. Категорія діяльності та методика діяльнісного підходу. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2004. № 3 (27). С. 9–16.
40. Гусарев С. Д. Соціальна сфера – основний критерій у класифікаціях юридичної діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 9. С. 45–48.
41. Гусарев С. Д. Теоретичні проблеми визначення поняття «юридична діяльність». *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 2. С. 45–48.
42. Гусарев С. Д. Функціональний підхід та функції юридичної практичної діяльності. *Держава і право* : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. Київ, 2005. Вип. 30. С. 55–60.
43. Гусарев С. Д. Юридична діяльність : методологічні та теоретичні аспекти. Київ : Знання, 2005. 375 с.

44. Гусарєв С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2007. 35 с.
45. Гусарєв С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія. (Основи юридичної діяльності) : навч. посібник. [4-те вид., стер.]. Київ : Знання, 2010. 495 с.
46. Гусарєв С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія. (Основи юридичної діяльності) : навч. посібник. [2-ге вид., переробл.]. Київ : Знання, 2006. 487 с.
47. Дзейко Ж. О. Стаття, глава, розділ закону як елементи його структури. *Європейські перспективи*. 2014. № 1. С. 5–10.
48. Дубов Г. О. Становлення методології юридичних досліджень: особливості радянського та сучасного етапів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2014. 16 с.
49. Жалинский А. Э. Основы профессиональной деятельности юриста. (Введение в специальность). Смоленск : Смол. ун-т, 1995. 128 с.
50. Жалинский А. Э. Профессиональная деятельность юриста : введение в специальность : учеб. пособие для вузов. М. : БЕК, 1997. 330 с.
51. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства : прийнятий 01 жовт. 1988 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343.
52. Заморська Л. І. Системний підхід у дослідженнях правової реальності. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 7. С. 38–44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vprc_2016_7_6.
53. Исаев Э. Е. Юридическая деятельность как вид правовой деятельности. *Правовая политика и правовая жизнь*. 2012. № 1. С. 128–133.
54. Ісакова В. М. Право на правову допомогу: поняття, особливості, гарантії : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2013. 19 с.
55. Історичний екскурс. *Міністерство юстиції України* : [сайт]. URL: <http://old.minjust.gov.ua/2980>.

56. Кагадій М. І. Конституції зарубіжних країн близького зарубіжжя як об'єкт порівняльного правознавства. *The Journal of Eastern European Law : Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 31. С. 53–59. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2016/09/kahadii_31.pdf.
57. Кагадій М. І. Юридична практика в правовій системі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2005. 23 с.
58. Кагадій М. І. Юридична практика в правовій системі України : монографія : за заг. ред. проф. В. С. Гопанчука. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2011. 217 с.
59. Кагадій М. Ю. Юридична практика: поняття та зміст. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2004. Вип. 2. С. 34–44.
60. Казаков В. Н., Шагиев Б. В. Профессиональные качества личности юриста в системе условий обеспечения права гражданина на оказание квалифицированной юридической помощи (проблемы теории и практики) : монография. М. : РААН, 2014. 151 с.
61. Карташов В. Н. Понятие и структура юридической деятельности. *Юридическая деятельность: сущность, структура, виды*. Ярославль, 1989. С. 12–31.
62. Карташов В. Н. Юридическая деятельность: понятие, структура, ценность : под ред. Н. И. Матузова. Саратов : Саратов. ун-т, 1989. 219 с.
63. Карташов В. Н. Юридическая деятельность: проблемы теории и методологии : дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. М., 1990. 414 с.
64. Кельман М. С. Загальна теорія держави і права: методологічні проблеми розвитку та системний аналіз : монографія. Тернопіль : Терно-граф, 2007. 152 с.
65. Кельман М. С. Юридична наука: проблеми методології. Тернопіль : Терно-граф, 2011. 492 с.
66. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія права (з схемами, кроссвордами, тестами) : підручник. Київ : Кондор, 2002. 353 с.

67. Класифікатор професій ДК 003:2010 : наказ Держспоживстандарту України від 28 лип. 2010 р. № 327 ; за станом на 30 лист. 2017 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10>.
68. Коваленко Є. Г., Маляренко В. Т. Кримінальний процес України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 704 с.
69. Коваль Н. В. Введение в юридическую специальность (деонтологический аспект) : курс лекций. Донецьк : Центр подготовки абитуриентов, 1998. 192 с.
70. Кодекс адміністративного судочинства України : прийнятий 06 лип. 2005 р. № 2747-IV. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.
71. Кодекс законів про працю України : прийнятий 10 груд. 1971 р. № 322-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
72. Козлов В. А. Проблема предмета и методологии общей теории права. Ленинград : Ленингр. ун-т, 1989. 120 с.
73. Козюбра М. І. Верховенство права і Україна. *Право України*. 2012. № 1–2. С. 30–63.
74. Козюбра М. І. Методологія правознавства і методологія права: співвідношення понять та їх особливості. *Право України*. 2014. № 1. С. 22–32.
75. Козюбра Н. И. Юридическая наука и перспективное прогнозирование. *Методологические проблемы юридической науки*. Киев, 1990. С. 55–68.
76. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
77. Концепція вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії. *Міністерство освіти і науки України* : [сайт]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/konceptsiya-vdoskonalennya-pravnichoyi-yuridichnoyi-osviti-dlya-fahovoyi-pidgotovki-pravnika>.

78. Костицький М. В. Деякі питання методології юридичної науки. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 3–11. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/3056/1/2013_1_kostytskyi.pdf.
79. Костицький О. М. Філософські питання верховенства права. *Академічні читання (2005-2007 роки)*. Київ, 2008. Вип. 1. С. 95–99.
80. Косцова І. П. Герменевтичний метод тлумачення норм права: історична та юридична дивергенція. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. Серія : Юридичні науки. 2015. № 827. С. 153–158. URL: <http://science.lp.edu.ua/sites/default/files/Papers/kostsova.pdf>.
81. Кравчук М. В. Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права : навч. посібник. ; Юрид. ін-т Тернопільської академії народного господарства. [3-тє вид., змін. й допов.]. Тернопіль : Карт – бланш, 2002. 247 с.
82. Кривицький Ю. В. Роль принципів гуманізму та верховенства права у механізмі правового регулювання. *Принципи гуманізму та верховенства права як умова розвитку демократичної, соціальної, правової держави (пам'яті професора В. В. Конєйчикова)* : матеріали міжвуз. наук.-теорет. конф. Київ, 2009. С. 68–70.
83. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийнятий 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
84. Кудрявцев В. Н. Закон, поступок, ответственность. М. : Наука, 1986. 448 с.
85. Кудрявцев В. Н. Право и поведение. М. : Юрид. Лит., 1978. 191 с.
86. Кудрявцев В. Н. Правовое поведение: норма и патология ; АН СССР ; Ин-т гос. и права. М. : Наука, 1982. 287 с.
87. Кудрявцев В. Н. Правонарушения: их причины и предупреждение : под общ. ред. М. М. Славина. М. : Моск. рабочий, 1977. 80 с.
88. Кульбач С. О. Механізм формування правової активності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія : Юридична. Львів, 2006. Вип. 2. С. 58–65.

89. Кучук А. М. Забезпечення реалізації норм права (національний і міжнародний аспекти): правовий дискурс. *Альманах міжнародного права*. 2015. Вип. 9. С. 14–20.
90. Левченко Т. І. Мотивація суб'єкта в різних видах діяльності : монографія. Вінниця : Нова Книга, 2011. 448 с.
91. Леушин В. И. Соотношение правовой практики и юридической деятельности. *Юридическая деятельность: сущность, структура, виды*. Ярославль, 1989. С. 39–47.
92. Леушин В. И. Юридическая практика в системе социалистических общественных отношений. Красноярск : Краснояр. ун-т, 1987. 152 с.
93. Личко В. С. Поняття та види правової допомоги в Україні: загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2013. 24 с.
94. Лосев І. "Формальність проти фактів". *Сучасність : політика, історія, література, наука, мистецтво, суспільне життя*. 2008. № 11. С. 66–72.
95. Луців О. М. Верховенство права: сучасні інтерпретації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2014. 16 с.
96. Львова О. Л. Принцип верховенства права та правові цінності: аспекти взаємодії. *Принципи гуманізму та верховенства права як умова розвитку демократичної, соціальної, правової держави (пам'яті професора В. В. Конєйчикова)* : матеріали міжвуз. наук.-теорет. конф. Київ, 2009. С. 73–76.
97. Макаrchук В. В. Поняття «правовий статус особи» в теоретично-правовій літературі. *Право. ua*. 2015. № 3. С. 18–22. URL: http://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/1740/3/Poniattia_pravov.pdf.
98. Мала енциклопедія конституційного права : за заг. ред проф. Ю. Л. Бошицького ; Київ. ун-т права НАН України. Київ : Кондор-Видавництво, 2012. 462 с.
99. Мала енциклопедія теорії держави і права : за заг. ред. Ю. Л. Бошицького. Київ : Європ. ун-т, 2010. 368 с.

100. Малько А. В. Теория государства и права в вопросах и ответах : учеб.–метод. пособие. [4-е изд., перераб. и доп.]. М. : Юристъ, 2002. 300 с.
101. Манжул І. В. Визначення методів пізнання в науковій літературі. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 11. С. 11–17.
102. Марцин В. С., Міценко Н. Г., Даниленко О. А. Основи наукових досліджень : навч. посібник. Львів : Ромус-Поліграф, 2002. 128 с. URL: http://biology.univ.kiev.ua/images/stories/Upload/Kafedry/Biofizyky/2014/martsyn_osn_nayk_dosl.pdf.
103. Матузов Н. И. Система права. *Теория государства и права* : курс лекций : под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. [2-е изд.]. М., 2001. С. 394–411.
104. Мельников Ю. И., Руднин Ю. Д. О процессуальном в юридической деятельности. *Юридическая деятельность: сущность, структура, виды*. Ярославль, 1989. С. 65–76.
105. Методологія в праві : монографія : [І. Безклубий, І. Гриценко, М. Козюбра та ін.] ; за заг. ред. І. Безклубого. Київ : Грамота, 2017. 658 с.
106. Миколенко О. М. Прогностична функція науки адміністративного права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2014. Вип. 10–1 (1). С. 136–139. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2014_10-1%281%29__38.
107. Міжгалузові норми чисельності працівників юридичної служби : наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 11 трав. 2004 р. № 108. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/v0108203-04>.
108. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : прийнято ГА ООН 16 груд. 1966 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043/ed19731019.
109. Мінченко О. В. Особливості здійснення юридичної діяльності в умовах германської правової сім'ї : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2009. 21 с.

110. Мозговий І. О. Колективність керівництва і персональна відповідальність. Київ, 1979. 94 с.
111. Моральна діяльність. *Навчальні матеріали онлайн* : [сайт]. URL: http://pidruchniki.com/1400050761080/etika_ta_estetika/moralna_diyalnist.
112. Несинова С. В. Проблеми юридичної діяльності як різновиду правової роботи в органах ДПС України. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. Серія : Юридичні науки. 2013. № 1. С. 15–22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdujn_2013_1_4.
113. Новейший философский словарь. 2012. *Словари, энциклопедии, справочники – Slovar.cc* : [сайт]. URL: <https://slovar.cc/fil/slovar/2479855.html>.
114. Новый тлумачний словник української мови : у 4 т. : 42000 слів : [уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпущко] ; відп. за вип. Д. Б. Якунін. Київ : Аконіт, 2000. Т. 1. 910 с.
115. О некоторых мерах, направленных на повышение роли и качества работы юридических служб : постан. Совета Министров Республики Беларусь от 31 декабря 2008 г. № 2070. *Новости Беларуси* : [сайт]. URL: <http://newsby.org/documents/sovetm/pos00/sovmin00719.htm>.
116. О юрисконсультах : Закон Польши от 6 июля 1982 г. *Современное польское право* : под ред. Э. Лентовской. Варшава, 1983. № 3/4 (59/60). С. 146–160.
117. Об утверждении положения о юридической службе в потребительской кооперации : постан. Белорусского республиканского союза потребительских обществ от 17 марта 1998 г. № 36. *Левоневский Валерий Станиславович* : [сайт]. URL: <http://pravo.levonevsky.org/bazaby09/sbor70/text70860.htm>.
118. Оборотов Ю. М. Аспекти розгортання методології юриспруденції. *Право України*. 2014. № 1. С. 33–39. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/Zurnal_2014/pravo_ukr_1_2014.pdf#page=33.
119. Общая теория государства и права. Академический курс : в 2 т. : под ред. проф. М. Н. Марченко. М. : Зерцало, 2000. Т. 2. Теория права. 656 с.

120. Оксамытный В. В. Социологические методы исследования правовых явлений. *Методологические проблемы юридической науки*. Киев, 1990. С. 40–55.

121. Орловська І. Г. Поняття та зміст легалізації основних юридичних спеціальностей. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2013. № 28. С. 430–436.

122. Основи наукових досліджень : навч. підручник / [В. І. Саюк, О. Л. Ануфрієва, Н. Ю. Волянчук, Н. В. Гузій та ін.] ; за ред. В. І. Саюк, Є. Р. Чернишової. Київ : Педагогічна думка, 2012. 144 с.

123. Основні завдання та функції Центру перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників юстиції. *Міністерство юстиції України* : [сайт]. URL: <http://old.minjust.gov.ua/4387>.

124. Основні положення про роль адвокатів : прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам 01 серп. 1990 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835.

125. Офіційний веб-сайт Інституту права та післядипломної освіти Міністерства юстиції України. URL: <http://centerjust.gov.ua/>.

126. Павліш П. В. Договір про надання юридичної допомоги за законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2016. 20 с.

127. Падалко Г. В. Системний підхід та проблеми його застосування при дослідженні служби в органах місцевого самоврядування в Україні. *Часопис Київського університету права* : укр. наук.-теорет. часопис. 2012. № 2. С. 91–95. URL: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2012_2/91.pdf.

128. Паниотто В., Харченко Н. Кризис в методах опроса и пути его преодоления. *Социология: теория, методы, маркетинг*. 2012. 1. С. 3–19. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/90370/01-Paniotto.pdf?sequence=1>.

129. Пархоменко Н. М. "Формальність" в праві: до аналізу проблеми. *Часопис Київського університету права* : укр. наук.-теорет. часопис. 2007. № 1. С. 7–11.

130. Переваги членства в Союзі юристів України. *Союз юристів України* : [сайт]. URL: <http://lawyersunion.org.ua/perevagi/>.
131. Перепелюк В. Г. Адміністративний процес. Чернівці : Рута, 2001. 316 с.
132. Пильгун Н. В. Роль виховної функції права та правового виховання у формуванні особистості. *Держава і право* : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. 2012. Вип. 55. С. 36–41. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/59576/06-Pylhun.pdf?sequence=1>.
133. Поляков А. В. Верховенство права, глобализация т проблемы модернизации философии и теории права. *Известия вузов. Правоведение*. 2013. № 4. С. 18–30.
134. Поняття, суть та значення правової роботи в суспільному виробництві. Роль юридичної служби в проведенні правової роботи. URL: <http://res.in.ua/ponyattya-sute-ta-znachennya-pravovoyi-roboti-v-suspilenomu-vi.html>.
135. Порада. *Словник української мови* : в 11 т. : [сайт]. URL: <http://sum.in.ua/s/porada>.
136. Порівняльне правознавство : підручник [упоряд. : Ю. М. Бисага та ін.]. Ужгород ; Херсон : Гельветика, 2013. 230 с.
137. Примерное положение о юридической службе государственной организации : утв. постанов. Совета Министров Республики Беларусь от 31 декабря 2008 г. № 2070. *Новости Беларуси* : [сайт]. URL: <http://newsby.org/documents/sovetm/pos00/sovmin00719.htm>.
138. Причини професійної деформації працівників юридичної сфери. *Електронна бібліотека підручників* : [сайт]. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-8151.html>.
139. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05 лип. 2012 р. № 5076-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>.

140. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України від 08 лип. 2011 р. № 3671-VI ; за станом на 03 берез. 2016 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17>.

141. Про вдосконалення організації правової роботи в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади : постан. Кабінету Міністрів України від 14 груд. 2001 р. № 1693. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1693-2001-%D0%BF>.

142. Про визнання такими, що втратили чинність, деяких рішень Уряду УРСР у зв'язку з прийняттям Закону УРСР «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування» : постан. Кабінету Міністрів Української РСР від 20 лип. 1991 р. № 102. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/102%D0%B0-91-%D0%BF>.

143. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02 черв. 2016 р. № 1401-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19>.

144. Про державну службу : Закон України від 10 груд. 2015 р. № 889-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.

145. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовт. 2014 р. № 1706-VII ; за станом на 27 берез. 2018 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>.

146. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15 квіт. 2014 р. № 1207-VII ; за станом на 04 лист. 2018 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>.

147. Про Загальне положення про юридичну службу міністерства, іншого центрального органу державної виконавчої влади, державного підприємства, установи, організації : постан. Кабінету Міністрів України від 27 серп. 1995 р. № 690. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/690-95-%D0%BF/ed19950827>.

148. Про затвердження Випуску 1 "Професії працівників, що є загальними для всіх видів економічної діяльності" Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників : наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 29 груд. 2004 р. № 336 ; за станом на 22 верес. 2015 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0336203-04>.

149. Про затвердження Загального положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації : постан. Кабінету Міністрів України від 26 лист. 2008 р. № 1040. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1040-2008-%D0%BF/ed20181205>.

150. Про затвердження Інструкції з діловодства в системі Міністерства внутрішніх справ України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 23 серп. 2012 р. № 747. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0747320-12>.

151. Про затвердження Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : постан. Кабінету Міністрів України від 29 квіт. 2015 р. № 266. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF>.

152. Про затвердження Порядку визначення спеціальних вимог до осіб, які претендують на зайняття посад державної служби категорій «Б» і «В» : наказ Національного агентства України з питань державної служби 06 квіт. 2016 р. № 72. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0647-16>.

153. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : наказ Міністерства юстиції України від 22 лют. 2012 р. № 296/5. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>.

154. Про затвердження Порядку надання та позбавлення статусу учасника бойових дій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення чи у здійсненні заходів із забезпечення національної

безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення : постан. Кабінету Міністрів України від 20 серп. 2014 р. № 413 ; за станом на 06 лист. 2018 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2014-%D0%BF>.

155. Про затвердження Порядку проведення конкурсу на зайняття посад державної служби : постан. Кабінету Міністрів України від 25 берез. 2016 р. № 246. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2016-%D0%BF>.

156. Про звернення громадян : Закон України від 02 жовт. 1996 р. № 393/96-ВР. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80>.

157. Про імміграцію : Закон України від 07 черв. 2001 р. № 2491-III ; за станом на 25 черв. 2016 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2491-14>.

158. Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування : Закон Української РСР від 07 груд. 1990 р. № 533-XII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-12/ed19901207>.

159. Про нотаріат : Закон України від 02 верес. 1993 р. № 3425-XII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>.

160. Про порядок ведення претензійної та позовної роботи на підприємстві, в установі, організації : рекомендації Міністерства юстиції України від 23 січ. 2007 р. № 35-14/7. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v14_7323-07.

161. Про порядок видачі і засвідчення підприємствами, установами й організаціями копій документів, що стосуються прав громадян : указ Президії Верховної Ради СРСР від 04 серп. 1983 р. № 9779-X. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v9779400-83>.

162. Про правонаступництво України : Закон України від 12 верес. 1991 р. № 1543-XII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1543-12>.

163. Про практику розгляду судами трудових спорів : постан. Пленуму Верховного Суду України від 06 лист. 1992 р. № 9. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-92>.

164. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

165. Про ратифікацію Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права : указ Президії Верховної Ради Української РСР від 19 жовт. 1973 р. № 2148-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2148-08>.

166. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22 жовт. 1993 р. № 3551-XII ; за станом на 01 січ. 2019 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>.

167. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02 черв. 2016 р. № 1402-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.

168. Про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії : проект Закону № 7147 від 28 верес. 2017 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62613.

169. Про юридичну освіту та юридичну (правничу) професію : проект Закону № 7147-1 від 17 жовт. 2017 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62728.

170. Проблемы методологии и методики правоведения : [ред. коллегия : чл.-кор. АН СССР Д. А. Керимов и др.]. М. : Мысль, 1974. 205 с.

171. Прокопенко Л. І. Метод анкетування у соціологічних дослідженнях бібліотек України. *Культура і мистецтво у сучасному світі*. 2015. Вип. 16. С. 45–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kmss_2015_16_8.

172. Профессия «Юрист (юрисконсульт)». *Профориентация в Беларуси* : [сайт]. URL: <http://startcareer.by/jurist.html>.
173. Рабінович П. М. Загальна теорія права і держави: сучасні проблеми методології дослідження і методики викладання. *Вісник Львівського університету*. Серія : Юридична. 1993. № 30. С. 22–28.
174. Рекомендация. *Толковый словарь Ожегова* : [сайт]. URL: <https://slovarozhegova.ru/word.php?wordid=26933>.
175. Рекомендація. *Словник української мови* : в 11 т. : [сайт]. URL: <http://sum.in.ua/s/rekomendacija>.
176. Реутов В. П. О понятии юридической практики. *Ученые записки Пермского государственного университета*. Пермь, 1974. Вып. 5. С. 79–93.
177. Рибачук А. В. Сучасний стан і проблематика фахової підготовки майбутніх юристів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2011. Вип. 28. С. 441–447. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sitimn_2011_28_94.
178. Ровинская М. Трудовое право Германии. *Адвокатское бюро Нодь*. Берлин : [сайт]. URL: <https://www.ruspravo.de/trudovoe-pravo.html>.
179. Рудакевич О. Імперативи національної політичної культури. *Політичний менеджмент*. 2010. № 5. С. 128–136. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2010_5_14.
180. Рунова Н. О. Об'єкт правовідносин державної служби. *Публічне право*. 2013. № 3. С. 175–181. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2013_3_25.
181. Руснак Ю. І. Юридична служба на підприємстві, в установі, організації : практ. посібник. Київ : ЦУЛ, 2013. 274 с.
182. Свиридчук Н. П. Філософсько-правові засади конфліктів у сфері професійної діяльності юриста : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Київ, 2010. 202 с.
183. Сердюк О. В. Соціологічний підхід у сучасному правознавстві: пізнання соціальності права : монографія. Харків : Яшма, 2007. 320 с.

184. Серьогін С. В. Верховенство права в Україні: проблеми розуміння та застосування : монографія. Дніпропетровськ : Середняк Т. К., 2014. 124 с.
185. Сидоренко О. М. Догма права у контексті юридичної діяльності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2014. Вип. 7. С. 54–58.
186. Сінькевич О. В. Особливості гносеологічної функції конституційного права. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 7. С. 58–60. URL: http://www.pap.in.ua/7_2014/16.pdf.
187. Скакун О. Ф. Юридична деонтологія : підручник : [пер. з рос.]. Харків : Еспада, 2008. 400 с.
188. Сливка С. С. Професійна етика працівника міліції: теоретико-правовий аналіз : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 1994. 167 с.
189. Сливка С. С. Професійна культура юриста (теоретико-методологічний аспект). Львів : Світ, 2000. 336 с.
190. Сливка С. С. Юридична деонтологія : підручник. [3-тє вид., перероб. і допов.]. Київ : Атіка, 2008. 296 с.
191. Сливка С. С. Юридична деонтологія : підручник. Київ : Атіка, 2013. 295 с.
192. Словник української мови : в 11 т. [ред. кол. : І. К. Білодід (гол.) та ін.] ; АН УРСР : Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Наук. думка, 1970. Т. 1. А – В. 799 с.
193. Слюсаренко О. Л., Кунгурцева Т. В. Проблеми виховної функції права та правового виховання в сучасних умовах. *Юридична наука*. 2012. № 2. С. 7–11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2012_2_1.
194. Соколенко О. Л. Поняття та ознаки правоохоронної функції держави як основи правоохоронної діяльності. *Форум права*. 2012. № 4. С. 847–852.
195. Стандарти незалежності юридичної професії Міжнародної Асоціації юристів : прийняті на конференції МАЮ у вересні 1990 р., м. Нью-Йорк. *Pravolib* : [сайт]. URL: <http://pravolib.pp.ua/ist-12--idz-ax247--nf-26.html>.

196. Старчук О. Нормативність як ознака принципів права. *Юридична Україна : правовий часопис*. Київ, 2008. № 6. С. 26–30.
197. Структура. *Словник української мови* : в 11 т. : [сайт]. URL: <http://sum.in.ua/s/struktura>.
198. Сухонос В. В. Структура правової норми у контексті теорії права. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2009. № 1 (2). С. 9–13.
199. Сучасна правова енциклопедія [О. В. Зайчук, О. Л. Копиленко, Н. М. Оніщенко та ін.] ; за заг. ред. О. В. Зайчука ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 384 с.
200. Таманага Б. Верховенство права : історія, політика, теорія : [пер. з англ.]. Київ : Києво-Могилянська академія, 2007. 208 с.
201. Тарахонич Т. І. Праворозуміння у контексті реалізації принципу верховенства права в Україні. *Принципи гуманізму та верховенства права як умова розвитку демократичної, соціальної, правової держави (пам'яті професора В. В. Конєйчикова)* : матеріали міжвуз. наук.-теорет. конф. Київ, 2009. С. 84–86.
202. Теория государства и права : учебник для вузов : под ред. проф. В. М. Корельського и проф. В. Д. Перевалова. [2-е изд., изм. и доп.]. М. : НОРМА, 2003. 616 с.
203. Теорія держави і права : підручник [О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін.] ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2015. 368 с.
204. Теорія держави та права : посіб. для підготов. до іспитів ; [С. М. Тимченко, Р. А. Калюжний, Н. П. Пархоменко, С. М. Легуша]. [2-ге вид. виправ. та переробл.]. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2006. 176 с.
205. Тимощук В. П. Контрольна функція держави. *Адміністративне право і процес*. 2013. № 4 (6) С. 83–92. URL: <http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/4-6-2013/item/234-kontrolna-funktsiya-derzhavy-tymoshchuk-v-p>.
206. Типовое положение о юридической службе республиканского органа государственного управления и иной государственной организации, подчиненных Правительству Республики Беларусь, местного исполнительного и

распорядительного органа : утв. постанов. Совета Министров Республики Беларусь от 31 декабря 2008 г. № 2070. *Левоневский Валерий Станиславович* : [сайт]. URL: <http://pravo.levonevsky.org/bazaby11/republic12/text128.htm>.

207. Тихомиров А. Д. Юридическая компаративистика: философские, теоретические и методологические проблемы : монография. Київ : Знання, 2005. 334 с.

208. Тихомиров О. Д. Компаративний метод: постнекласична інтерпретація. *Право України*. 2014. № 4. С. 197–203.

209. Тищенко В. Г. Визначення поняття нотаріальна діяльність з позиції адміністративно-правового регулювання. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету "Одеська юридична академія"*. 2015. Вип. № 4. С. 188–198.

210. Трудовой кодекс Республики Беларусь : принят 26 июля 1999 г. № 296-З. *Кодексы Республики Беларусь* : [сайт]. URL: <http://трудовой-кодекс.бел>.

211. Україна й Польща: доступ іноземних адвокатів та правників на суміжні ринки. *Юридична газета*. 2016. 28 березня. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/ukrayina-y-polshcha-dostup-inozemnih-advokativ-ta-pravnikiv-na-sumizhni-rinki.html>.

212. Упоров И. В. Профессия – юрист. М. : АСТ ; Ростов н/Д. : Феникс, 1999. 403 с.

213. Устрій та політична система Німеччини. *Golernen.com. Федеративна Республіка Німеччина (ФРН)* : [сайт]. URL: <https://golernen.com/informatsiya-pro-nimechchynu/federativna-respublika-nimechchyna-frn-bundesrepublik-deutschland>.

214. Фельдман Д. И., Курдюков Г. И., Лазарев В. В. Теоретические проблемы методологии исследования государства и права : науч. ред. И. А. Емельянова. Казань : Казан. ун-т, 1975. 118 с.

215. Філіпенко Д. О. Особливості реалізації принципу верховенства права в Україні. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2009. Вип. 87, ч. II. С. 135–142.

216. Форманюк В. В. Дисциплінарні стягнення та порядок їх застосування. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. праць. 2011. Вип. 12–18. С. 191–198.
217. Фофанов В. П. Социальная деятельность как система. Новосибирск : Наука, Сиб. отд-ние, 1981. 304 с.
218. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 8, оп. 1, Спр. 1144. 28 арк.
219. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 8, оп. 1. Спр. 1173. 78 арк.
220. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 8, оп. 1. Спр. 1175. 228 арк.
221. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 8, оп. 1. Спр. 1237. 148 арк.
222. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 8, оп. 1, Спр. 1589. 74 арк.
223. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 8, оп. 1. Спр. 1590. 245 арк.
224. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 8, оп. 1. Спр. 1593. 29 арк.
225. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 8, оп. 1. Спр. 1594. 86 арк.
226. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 8, оп. 1. Спр. 1595. 11 арк.
227. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 8, оп. 1. Спр. 1596. 56 арк.
228. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 8, оп. 1. Спр. 1598. 45 арк.
229. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 8, оп. 1. Спр. 1600. 42 арк.
230. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 8, оп. 1. Спр. 1603. 57 арк.

231. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 8, оп. 1. Спр. 1607. 122 арк.
232. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 8, оп. 1. Спр. 1629. 13 арк.
233. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 8, оп. 1. Спр. 1724. 19 арк.
234. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 8, оп. 1. Спр. 1831. 10 арк.
235. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 8, оп. 3. Спр. 1422. 11 арк.
236. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 8, оп. 1. Спр. 255. 108 арк.
237. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 8, оп. 1. Спр. 711. 30 арк.
238. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 8, оп. 1. Спр. 716. 108 арк.
239. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 8, оп. 1. Спр. 717. 45 арк.
240. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 8, оп. 1. Спр. 718. 200 арк.
241. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 8, оп. 1. Спр. 737. 62 арк.
242. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 8, оп. 1. Спр. 752. 32 арк.
243. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 8, оп. 7. Спр. 97. 259 арк.
244. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 8, оп. 1. Спр. 823. 71 арк.
245. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 8, оп. 2. Спр. 1518. 2 арк.

246. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 8, оп. 2. Спр. 1698. 98 арк.
247. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 8, оп. 2. Спр. 45. 5 арк.
248. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 8, оп. 2. Спр. 662. 217 арк.
249. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 8, оп. 2. Спр. 799. 6 арк.
250. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 8, оп. 3. Спр. 1419. 130 арк.
251. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 8, оп. 7. Спр. 61. 129 арк.
252. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 8, оп. 3. Спр. 1423. 10 арк.
253. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 8, оп. 3. Спр. 1513. 4 арк.
254. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 8, оп. 3. Спр. 1514. 71 арк.
255. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 8, оп. 3. Спр. 2990. 428 арк.
256. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 8, оп. 3. Спр. 2728. 22 арк.
257. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 8, оп. 7. Спр. 133. 39 арк.
258. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 8, оп. 7. Спр. 23. 451 арк.
259. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 8, оп. 7. Спр. 40. 357 арк.
260. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 8, оп. 7. Спр. 5. 299 арк.

261. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 8, оп. 7. Спр. 78. 556 арк.
262. Цивільний кодекс України : прийнятий 16 січ. 2003 р. № 435-IV. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
263. Цивільний процес : навч. посібник : [А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусова, Н. Л. Бондаренко та ін..] ; за ред. Ю. В. Білоусова. Київ : Наук. думка, 2004. 262 с.
264. Цивільний процесуальний кодекс України : прийнятий 18 берез. 2004 р. № 1618-IV. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
265. Цмоць У. О. Онтологія юридичної практики. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 470–476.
266. Черкас М. Є. Пізнавальна функція правової свідомості на правотворчій стадії механізму правового регулювання. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2008. Вип. 16. С. 150–158. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/3108/1/Cherkas_150.pdf.
267. Чорнобай О. Л. Комунікативна функція права: інформаційно-орієнтаційний вимір. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія : Юридична. 2013. Вип. 1. С. 496–507. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvlduvs_2013_1_57.
268. Шагиев Б. В. Юридическая деятельность и её система: проблемы теории и практики : монография. М. : Юрлитинформ, 2014. 190 с.
269. Шагиева Р. В. Концепция правовой деятельности в современном обществе : монография. Калуга : Полиграф-Информ, 2008. 280 с.
270. Шейко В. М., Кушнарченко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник. [3-тє вид., стер.]. Київ : Знання-Прес, 2003. 295 с.
271. Шилина Е. М. Толкование права как особый вид юридической деятельности. *Вестник Академии МВД Республики Беларусь* : науч.-практ. журн. 2007. № 1 (13). С. 33–36.

272. Шмоткін О. В. Юридична деонтологія. Київ : МНТУ, 1995. 320 с.
273. Шрамко Ю. Т. Конституційне право на правову допомогу в Україні: актуальні питання законодавчого регулювання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2016. 21 с.
274. Штефан А. С. Допустимість доказів у цивільному судочинстві. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2016. № 2. С. 69–77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpiv_2016_2_8.
275. Щербакова Н. В. Установки юридической деятельности. *Юридическая деятельность: сущность, структура, виды*. Ярославль, 1989. С. 77–85.
276. Юридический научно-практический словарь-справочник (основные термины и понятия) : [сост. О. Ф. Скаун, Д. А. Бонадренко] ; под общ. ред. проф. О. Ф. Скаун. Харьков : Эспада, 2007. 488 с.
277. Юридический словарь : под ред. П. И. Кудрявцева. М. : Госюриздат, 1956. Т. 2. 664 с.
278. Юридична деонтологія : підручник ; [В. Д. Ткаченко, С. П. Погребняк, Д. В. Лук'янов та ін.] ; за ред. В. Д. Ткаченка. Харків : Одиссей, 2006. 256 с.
279. Юридична енциклопедія : в 6 т. : [редкол. : Ю. С. Шемшученко (голов. ред.) та ін.] ; НАН України ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ : Укр. енцикл., 1998. Т. 1. А – Г, 1998. 669 с.
280. Юридична служба на підприємстві, в установі, організації : практ. посіб. ; [упоряд. Ю. І. Руснак]. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 274 с.
281. Юридичний практикум : навч. посіб. ; [Є. І. Федик, О. С. Котуха, Р. Є. Гентош, С. Є. Федик, Ю. О. Фігель]. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 172 с.
282. Яроцький В. Л. Набуття та захист прав на цінні папери як юридична діяльність. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності* : зб. наук. праць. 2003. Вип. 2. С. 13–22.
283. Ясевін В. Інформація щодо структури адвокатури Угорщини. *Національна асоціація адвокатів України* : [сайт]. URL:

<http://unba.org.ua/publications/3834-informaciya-shodo-strukturi-advokaturi-ugorshini.html>.

284. 2017. évi LXXVIII. törvény az ügyvédi tevékenységről. URL: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1700078.TV×hift=ffffff4&txtreferer=0000001.TX>.

285. Arbeitsalltag und aufgaben als anwalt. URL: <https://www.karista.de/berufe/anwalt/>.

286. Association française des juristes d'entreprise. URL: <http://www.djce.fr/les-debouches/i21-debouches>.

287. Association Française des Juristes d'Entreprise. URL: <https://www.afje.org/info/le-metier-de-juriste>.

288. Aufgaben eines Anwalts. URL: <https://www.anwalt.de/themenwelten/konflikte/anwalt/aufgaben-anwalt>.

289. Code du travail au 1 janvier 2019. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006072050>.

290. Die Aufgaben des Anwalte. URL: <http://www.gaensli.ch/DieAufgabendesAnwaltes.html>.

291. Dudka K. Odpowiedzialność dyscyplinarna w prawniczych zawodach zaufania publicznego – analiza orzecznictwa kar dyscyplinarnych. URL: https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2018/08/IWS_Dudka-K-Odpowiedzialno%C5%9B%C4%87-dyscyplinarna-w-prawniczych-zawodach-zaufania-publicznego.pdf.

292. Fiche Métier : Juriste d'entreprise. URL: <http://etudiant.aujourd'hui.fr/etudiant/metiers/fiche-metier/juriste-d-entreprise.html>.

293. Gesetz Nr. 1228 über die juristische Ausbildung (Juristenausbildungsgesetz – JAG) Vom 6. Juli 1988. URL: https://www.saarland.de/dokumente/thema_justiz/301-4.pdf.

294. Gestion, finance, administration. URL: <https://cadres.apec.fr/Emploi/Marche-Emploi/Fiches-Apec/Fiches-metiers/Metiers-Par-Categories/Gestion-finance-administration/juriste-d-entreprise>.

295. International Association of Lawyers. URL: <https://www.uianet.org/en>.
296. Juriste d'entreprise. URL: <http://www.onisep.fr/Ressources/Univers-Metier/Metiers/juriste-d-entreprise>.
297. Kiedy postępowania dyscyplinarnego nie będzie? Kiedy kończy się rola rzecznika? URL: <https://www.rp.pl/Urzednicy/305089962-Kiedy-postepowania-dyscyplinarnego-nie-bedzie-Kiedy-konczy-sie-rola-rzecznika.html>.
298. Kodeks Etyki Radcy Prawnego od 22 listopada 2014 r. URL: <http://kirp.pl/etyka-i-wykonywanie-zawodu/etyka/kodeks-etyki-radcy-prawnego/>.
299. Kodeks postępowania cywilnego z dnia 17 listopada 1964 r. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19640430296/U/D19640296Lj.pdf>.
300. Kodeks postępowania karnego z dnia 6 czerwca 1997 r. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970890555/U/D19970555Lj.pdf>.
301. L'exercice du métier de juriste d'entreprise. URL: <https://www.carrieres-juridiques.com/actualites-et-conseils-emploi-juridique/juriste-d-entreprise/32>.
302. La sanction disciplinaire. URL: <https://travail-emploi.gouv.fr/droit-du-travail/le-reglement-interieur-et-le-pouvoir-de-direction/article/la-sanction-disciplinaire>.
303. LE MÉTIER DE JURISTE. URL: <https://www.afje.org/info/le-metier-de-juriste>.
304. Le pouvoir disciplinaire de l'employeur. URL: <https://www.entreprises.cci-paris-idf.fr/web/reglementation/developpement-entreprise/droit-social/le-pouvoir-disciplinaire-de-l-employeur>.
305. Les associations du Barreau de Paris. Annuaire edition 2018. URL: http://dl.avocatparis.org/com/site/Annuaire_Associations_SITE.pdf.
306. Loi n 71-1130 du 31 décembre 1971 portant réforme de certaines professions judiciaires et juridiques du 23 mai 2018. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGITEXT000006068396>.

307. Még nyáron elfogadhatja a Parlament az új ügyvédi törvényt. URL: <https://jogaszvilag.hu/szakma/meg-nyaron-elfogadhatja-a-parlament-az-uj-ugyvedi-torvenyt/>.

308. Megalakult az országos kamarai jogtanácsosi tagozat. URL: <https://jogaszvilag.hu/napi/megalakult-az-orszagos-kamarai-jogtanacsosi-tagozat/>.

309. Ministerium der Finanzen des Landes Nordrhein-Westfalen. URL: <https://www.talentrocket.de/arbeitgeberfinder/profil/ministerium-der-finanzen-des-landes-nordrhein-westfalen/uebersicht>.

310. Roman Law: An Historical Introduction. University of Oklahoma Press, 1951. 260 p. URL: <https://www.worldcat.org/title/roman-law-an-historical-introduction/oclc/12234334/viewport>.

311. TalentRocket LAW. URL: <https://www.talentrocket.de/jura-jobs/?kindOfCompany=%C3%96ffentlicher%20Sektor>.

312. Tanácsadó jogászok - Jogtanácsosok és jogi előadók az ügyvédi kamarába. URL: <https://www.jogiforum.hu/hirek/38287>.

313. The Jurisconsults. URL: <http://www.worldhistory.biz/ancient-history/55673-the-jurisconsults.html>.

314. Új törvény az ügyvédi tevékenységről. URL: <https://www.jogiforum.hu/hirek/37725>.

315. USTAWA z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20170001870/O/D20171870.pdf>.

316. Vertragsrecht für alle Unternehmensbereiche. URL: <https://tyskret.com/expertise/themen/vertraege-gestalten/>.

317. Zentraler Rechtsservice AUDI AG. URL: <https://www.talentrocket.de/jura-jobs/details/volljurist-mw-zentraler-rechtsservice-ingolstadt-audi-ag>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Акти впровадження

Акт
впровадження результатів дисертаційного дослідження
здобувача кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ
Волошиної Яни Леонідівни
на тему
**«Юридична консультативна діяльність:
теоретико-правове дослідження»**

на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
за спеціальністю

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень.

Комісія у складі заступника директора Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України Скрипнюка О.В.; голови Ради науково-правових експертиз та вченого секретаря Інституту, д.ю.н., проф. Пархоменко Н.М.; наукового співробітника Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, к.ю.н., доцента Кубальського В.Н. цим актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження Волошиної Яни Леонідівни, а саме ті, що стосуються з'ясування теоретико-правових засад юридичної консультативної діяльності були використані при формуванні висновків науково-правової експертизи, підготовлених у Раді науково-правових експертиз при Інституті держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, а також в ході підготовки висновків на проекти законів України за зверненнями Верховної Ради України.

Голова комісії:

Члени комісії:

О.В. Скрипнюк

Н.М. Пархоменко

В.Н. Кубальський

НАРОДНИЙ ДЕПУТАТ УКРАЇНИ

01008, Україна, м. Київ, вул. М. Грушевського, 5, тел.: (044) 255-31-55

Вих. № 394 / 12 від 28 ГРУ 2018

Першому проректору Національної
академії внутрішніх справ

ГУСАРЄВУ С.Д.

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження
Волошиної Яни Леонідівни на тему:

“Юридична консультативна діяльність: теоретико-правове дослідження”

У Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти розглянуто результати дисертаційного дослідження здобувача кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ Волошиної Яни Леонідівни на тему: "Юридична консультативна діяльність: теоретико-правове дослідження" на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права.

Матеріали дисертаційного дослідження Волошиної Я.Л. мають практичне значення та будуть використані при підготовці проекту Закону "Про юридичну освіту правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії у Комітеті з питань науки і освіти.

Перший заступник Голови
Комітету Верховної Ради України
з питань науки і освіти

О.В. Співаковський

У К Р А Ї Н А

РІВНЕНСЬКИЙ РАЙОННИЙ СУД РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

м.Рівне, вул.Петра Могили 24, тел: (0362) 22-10-74, 26-28-94

вих. № 01-10/183/2018

25 квітня 2018 року

Акт

впровадження результатів дисертаційного дослідження ад'юнкта кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ Волошиної Яни Леонідівни на тему: «Юридична консультативна діяльність: теоретико-правове дослідження»

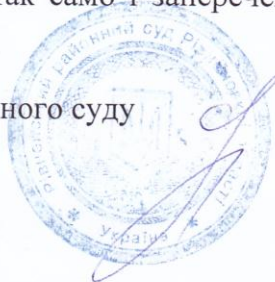
Цим актом засвідчується, що результати дисертаційного дослідження Волошиної Я.Л. у частині нормативно-правового регулювання юридичної консультативної діяльності: зарубіжний досвід і вітчизняні особливості; практика здійснення юридичної консультативної діяльності, було взято до уваги під час практичної діяльності Рівненського районного суду Рівненської області.

З огляду на те, що здійснення юридичної консультативної діяльності на практиці пропонується розглядати в контексті процесуального права, тому виходячи з положень статей 58, 62 Цивільного процесуального кодексу України діяльність юрисконсульта як представника юридичної особи у справі відбувається на підставі довіреності від імені юридичної особи, що видається за підписом (електронним цифровим підписом) посадової особи, уповноваженої на це законом, установчими документами.

Звичайно типовий перелік функціональних повноважень юрисконсульта може змінюватися залежно від конкретних умов праці юриста. Зокрема, обсяг його повноважень у відповідній довіреності може бути визначений, зокрема як ведення позовної роботи, представлення інтересів підприємства в судах, так і подальший аналіз наслідків розгляду позовів у судових справах.

Отже, інститут юридичної консультативної діяльності у судовій практиці має правозастосовче значення для забезпечення реалізації функції представництва юридичними особами своїх порушених, невизначених чи оспорюваних прав, інтересів, так само і заперечення, невизнання позовних вимог як учасника справи.

Голова Рівненського районного суду
Рівненської області

С.М. Сидоренко

**ГОСПРОДАРСЬКИЙ СУД
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

вул. Шевченка, 16, м. Івано-Франківськ, 76018, тел. (0342) 55-94-88

14.06.2018

Акт

**впровадження результатів дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня
доктора філософії здобувача кафедри теорії держави та права Національної академії
внутрішніх справ Волошиної Яни Леонідівни на тему: "Юридична консультативна
діяльність: теоретико-правове дослідження" у практичну діяльність Господарського суду
Івано-Франківської області**

Наступним актом підтверджується, що безпосередня практична спрямованість та значущість дослідження полягає в тому, що такий різновид юридичної діяльності як юридична консультативна діяльність має місце у сфері правозастосовної діяльності, зокрема у діяльності суду. Юридична консультативна діяльність застосовується під час розгляду справ, в яких однією із сторін виступає представник певного підприємства (установи або організації), що діє від імені організаційної структури на підставі довіреності чи доручення з метою представництва й захисту її інтересів. Як правило, представниками в господарському суді виступають працівники юридичного підрозділу (юрисконсульта, юристи), тому що вони є широкопрофільними фахівцями, які мають юридичні знання та знаються на особливостях діяльності свого підприємства (установи або організації).

У дисертації надано чітке визначення змісту поняття "юридична консультативна діяльність" та наведено узагальнений перелік професійних дій працівника юридичної служби (юрисконсульта) певної структурно-організаційної одиниці, що є корисним не лише для правової теорії, а й для практики. Особливо важливо розуміти змістовне наповнення та межі професійної діяльності юрисконсульта (представника підприємства, установи, організації тощо) при заслуховуванні його доводів і наданні юридичної оцінки його правовій позиції.

Зазначені здобутки дисертаційного дослідження Волошиної Яни Леонідівни "Юридична консультативна діяльність: теоретико-правове дослідження" використовуються у практичній діяльності Господарського суду Івано-Франківської області, зокрема при розгляді господарських справ за участю юрисконсультів як представників підприємств (установ або організацій), де є потреба в правильному прийнятті рішень без допущення будь-яких порушень норм матеріального та процесуального права. Слід зазначити, що здобутки вищевказаного дисертаційного дослідження було використано судом при розгляді таких господарських справ: №909/793/17 за позовом ТОВ "Захід-Мастерфайбр" до ТОВ "Тенмарк" про стягнення коштів в сумі 52400,00 грн.; №909/843/17 за позовом ТОВ "Іфкомсервіс" до Аварійно-рятувального загону спеціального призначення Управління державної служби України з надзвичайних ситуацій в Івано-Франківській області про стягнення 617122,78 грн.; №909/885/17 за позовом Державної установи "Галицька виправна колонія №128" до ДП "Підприємство Державної кримінальної виконавчої служби України №118" про стягнення

6760,00 грн.; №909/1033/17 за позовом ТОВ "Центр будівельних матеріалів "Осмолода" до ПАТ "Прикарпаттяобленерго" "Рожнятівський район електричних мереж" про визнання недійсним рішення комісії філії ПАТ "Прикарпаттяобленерго" "Рожнятівський район електричних мереж", яке оформлене протоколом № 14 від 19.10.17 по розгляду акту про порушення №083848 від 29.09.17; №909/1120/17 за позовом ПрАТ "ПРОСТО-страхування" до ПрАТ "Страхова компанія "Галицька" про стягнення затрат по виплаті страхового відшкодування в розмірі 8172,53 грн.; №909/1179/17 за позовом ТОВ "Прикарпатбуд" до ПрАТ "Прикарпаттяобленерго" в особі філії Надірнаєський РЕМ до ТОВ "Надвірнаєська автобаза" про відновлення становища, яке існувало до порушення права ТОВ "Прикарпатбуд" шляхом відновлення електропостачання; №909/1192/17 за позовом ПАТ "Українська залізниця" в особі Регіональної філії "Львівська залізниця" до ТОВ "КолАзбуд" про стягнення штрафних санкцій в сумі 358380,98 грн. та зобов'язання здійснити поставку товару; №909/2/18 за позовом ПП "Західсантехпроект" до Державного міського підприємства "Івано-Франківськтеплокомуненерго" про стягнення заборгованості в сумі 59408,93 грн.; №909/15/18 за позовом ТОВ "Рембудкомінвест" до Департаменту будівництва, житлово-комунального господарства, містобудування та архітектури Івано-Франківської обласної державної адміністрації про розірвання договору № 1 на закупівлю підрядних робіт за державні кошти від 05.09.2011 року; №909/22/18 за позовом ПАТ "НАК "Нафтогаз України" до Снятинського коледжу Подільського державного аграрно-технічного університету про стягнення заборгованості в сумі 3892,44 грн.

Заступник голови Господарського суду
Івано-Франківської області

Ткаченко І.В.

ЗАТВЕРДЖУЮ
Перший проректор Національної
академії внутрішніх справ
Підполковник поліції

С.Д. Гусарев
" 05 " 2018 р.

Акт

впровадження результатів дисертаційного дослідження

здобувача кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ Волошиної Яни Леонідівни на тему: «Юридична консультативна діяльність: теоретико-правове дослідження», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії, за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Комісія у складі:

Завідувача кафедри теорії держави та права, кандидата юридичних наук, доцента, підполковника поліції Завального А.М., професора кафедри теорії держави та права, доктора юридичних наук, професора Тихомирова О.Д., професора кафедри теорії держави та права, доктора юридичних наук, доцента Заяць Н.В., цим актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження у частині щодо особливостей реалізації юридичної консультативної діяльності у правовій системі сучасної України використовуються у процесі викладання навчальної дисципліни «Юридична деонтологія», зокрема при вивченні таких тем, як: загальна характеристика юридичної діяльності, система професійної підготовки юристів, характеристика професії юриста та окремих юридичних спеціальностей, професійно-правова культура юриста.

Результати дисертаційного дослідження Волошиної Я.Л. відображено у таких публікаціях, що рекомендовані для вивчення слухачам та студентами НАВС:

1. Волошина Я.Л. Функції юридичної консультативної діяльності. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. Вип. 4. С. 32–38.
2. Волошина Я.Л. Особливості професійної культури юрисконсульта. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 1 (11). С. 193–204.

3. Волошина Я.Л. Особенности консультирования как отдельного вида юридических действий. *Международный научно-практический журнал «Право и закон»*. 2016. № 3 (5). С. 13–17.

4. Voloshyna Ya.L. The notion of legal advisory activity as a form of legal one. *Naukovij visnik Nacional'noi akademii vnutrisnih sprav*. 2017. № 2 (103). pp. 318–326. [In English]

Волошина Я.Л. Поняття юридичної консультативної діяльності як виду юридичної діяльності. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2 (103). С. 318–326.

5. Волошина Я.Л. Особенности змісту професійної діяльності юрисконсульта. *Держава і право сучасної України: досвід комплексного аналізу* : матеріали круглого столу, присвяченого 90-літтю академіка В.В. Копейчикова (Київ, 19 листопада 2013 р.). Київ, 2014. С. 28–31.

6. Волошина Я.Л. Юридична консультативна діяльність як різновид юридичної діяльності. *Правоохоронна діяльність: історія, сучасний стан, перспективи розвитку* : матеріали науково-теоретичної конференції, присвячена пам'яті видатного науковця О.Ф. Граніна (Київ, 23 березня 2017 р.). Київ, 2017. С. 28–30.

7. Волошина Я.Л. Забезпечення економічної безпеки підприємства як один із напрямів діяльності юрисконсульта. *Всеукраїнський саміт приватних детективів* : матеріали Всеукраїнського саміту (м. Дніпро, 30 листопада 2017 р.). Дніпро, 2018. С.26–30.

Голова комісії:

Члени комісії:

 А.М. Завальний
 О.Д. Тихомиров
 Н.В. Заяць

«15» квітня 2018р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з науково-педагогічної роботи

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

А.М. Колот

05 квітня 2018 р.

Акт

впровадження у навчальний процес результатів дисертаційного дослідження здобувача кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ Волошиної Яни Леонідівни на тему: «Юридична консультативна діяльність: теоретико-правове дослідження», поданого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Комісія у складі:

Головуючого – директора навчально-наукового інституту «Юридичний інститут ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», доктора юридичних наук, професора Колодія А.М.;

та членів комісії – завідувача кафедри теорії та історії права, доктора політичних наук, професора Шульженка Ф.П.;

заступника директора, кандидата юридичних наук, доцента, професора кафедри цивільного та трудового права Ярошенко І.С.,

цим актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження Волошиної Я.Л. використовуються для підготовки лекцій, проведення практичних та семінарських занять зі студентами при вивченні навчальних дисциплін «Теорія права», «Нормотворча діяльність», тренінг-курсу «Вступ до спеціальності: Юридична деонтологія» де в якості джерел запропоновано такі публікації:

1. Волошина Я.Л. Функції юридичної консультативної діяльності. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. Вип. 4. С. 32–38.

2. Волошина Я.Л. Особливості професійної культури юрисконсульта. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 1 (11). С. 193–204.

3. Волошина Я.Л. Порівняльна характеристика юридичної консультативної діяльності в Україні та Польщі. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 4 (105). С. 338–349.

4. Волошина Я.Л. Конфліктологія та діяльність юриста: аспекти співвідношення. *Наукові і методологічні традиції в Національному авіаційному університеті* : матеріали круглого столу (Київ, Національний авіаційний університет, 17 грудня 2013 р.). Київ, 2014. С. 19–21.

5. Волошина Я.Л. Юридична консультативна діяльність як різновид юридичної діяльності. *Правоохоронна діяльність: історія, сучасний стан, перспективи розвитку* : матеріали науково-теоретичної конференції, присвячена пам'яті видатного науковця О.Ф. Граніна (Київ, 23 березня 2017 р.). Київ, 2017. С. 28–30.

6. Волошина Я.Л. Шляхи удосконалення юридичної консультативної діяльності в Україні. *VIII-і наукові читання, присвячені пам'яті академіка В.В. Копейчикова* : матеріали наукових читань (Київ, 17 листопада 2017 р.). Київ, 2017. С. 16–18.

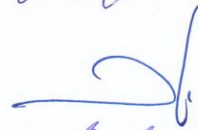
7. Волошина Я.Л. Забезпечення економічної безпеки підприємства як один із напрямів діяльності юрисконсульта. *Всеукраїнський саміт приватних детективів* : матеріали Всеукраїнського саміту (м. Дніпро, 30 листопада 2017 р.). Дніпро, 2018. С. 26–30.

Голова комісії:
д.ю.н., професор

А.М. Колодій

Члени комісії:
д.політ.н., професор

Ф.П. Шульженко

к.ю.н., доцент

І.С. Ярошенко

ЗАТВЕРДЖУЮ

Т.в.о. ректора МДУ

кандидат політичних наук,

професор

М.В. Трофименко

2018 р.

АКТ

про впровадження результатів дисертації

Волошиної Яни Леонідівни

«Юридична консультативна діяльність: теоретико-правове дослідження»
у освітній процес Маріупольського державного університету

Комісія у складі: в.о. завідувача кафедри права та публічного адміністрування, професора кафедри, кандидата юридичних наук, доцента Свірського Б.М. (голова комісії); професора кафедри права та публічного адміністрування, доктора юридичних наук, професора Шелухіна М.Л.; професора кафедри права та публічного адміністрування, доктора юридичних наук, професора Хараберюша І.Ф., склала цей акт про те, що результати дисертації Волошиної Я.Л. «Юридична консультативна діяльність: теоретико-правове дослідження» впроваджені у освітній процес університету.

На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що подані наукові праці Волошиної Я.Л. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, запроваджені для використання в освітньому процесі Маріупольського державного університету, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Теорія держави і права», «Договірне право», «Корпоративне право», у діяльності юридичної клініки університету, а також у процесі підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, і можуть бути рекомендовані до вивчення під час самостійної роботи студентів.

Голова комісії:

кандидат юридичних наук,
професор

Б. М. Свірський

Члени комісії:

доктор юридичних наук,
професор

М. Л. Шелухін

доктор юридичних наук,
професор

І. Ф. Хараберюш

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Волошина Я. Л. Функції юридичної консультативної діяльності. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. Вип. 4. С. 32–38.
2. Волошина Я. Л. Особливості професійної культури юрисконсульта. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 1 (11). С. 193–204.
3. Волошина Я. Л. Особенности консультирования как отдельного вида юридических действий. *Право и закон*. 2016. № 3 (5). С. 13–17.
4. Волошина Я. Л. Поняття юридичної консультативної діяльності як виду юридичної діяльності. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2 (103). С. 318–326.
5. Волошина Я. Л. Порівняльна характеристика юридичної консультативної діяльності в Україні та Польщі. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 4 (105). С. 338–349.
6. Волошина Я. Л. Договорная работа как одно из направлений профессиональной деятельности юрисконсульта. *Право и политика*. 2017. № 1. С. 132–136.
7. Волошина Я. Л. Правове супроводження зовнішньоекономічної діяльності підприємства, установи, організації. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 2. С. 75–80.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Волошина Я. Л. Особливості змісту професійної діяльності юрисконсульта. *Держава і право сучасної України: досвід комплексного аналізу* (Київ, 19 листоп. 2013 р.). Київ, 2014. С. 28–31.
9. Волошина Я. Л. Конфліктологія та діяльність юриста: аспекти співвідношення. *Наукові і методологічні традиції в Національному авіаційному*

університеті : матеріали круглого столу (Київ, 17 груд. 2013р.). Київ, 2014. С. 19–21.

10. Волошина Я. Л. До питання функцій юрисконсульта. *Правова доктрина та юридична практика: досвід і перспективи розвитку* : матеріали постійно діючого науково-теоретичного семінару (Київ, 25 берез. 2014 р.). Київ, 2014. Вип. 3. С. 29–31.

11. Волошина Я. Л. Особливості консультування як окремого виду юридичних дій. *Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Полтава, 8 груд. 2016 р.) : у 2 ч. Полтава, 2016. Ч. 1. С. 275–278.

12. Волошина Я. Л. Юридична консультативна діяльність як різновид юридичної діяльності. *Правоохоронна діяльність: історія, сучасний стан, перспективи розвитку* : матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 23 берез. 2017 р.). Київ, 2017. С. 28–30.

13. Волошина Я. Л. Функції юридичної консультативної діяльності як основні напрями впливу. *Механізм правового регулювання правоохоронної та правозахисної діяльності в умовах формування громадянського суспільства (осінні читання)* : матеріали Всеукр. наук. конф. (Львів, 27 жовт. 2017 р.). Львів, 2017. С. 77–79.

14. Волошина Я. Л. Шляхи удосконалення юридичної консультативної діяльності в Україні. *VII наукові читання, присвячені пам'яті академіка В. В. Конєйчикова* : матеріали наук. читань (Київ, 17 листоп. 2017 р.). Київ, 2017. С. 16–18.

15. Волошина Я. Л. Забезпечення економічної безпеки підприємства як один із напрямів діяльності юрисконсульта. *Всеукраїнський саміт приватних детективів* : матеріали Всеукр. саміту приват. детективів (Дніпро, 30 листоп. 2017 р.). Дніпро, 2018. С. 26–30.

16. Волошина Я. Л. Структурна характеристика юридичної консультативної діяльності. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України* :

матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 26–27 січ. 2018 р.). Львів, 2018. С. 7–9.

17. Волошина Я. Л. Ведення договірної роботи юрисконсультантом на підприємстві. *Юриспруденція – базовая составная часть интеграционных процессов и современного правового поведения*: матеріали Міжнарод. науч.-практ. конф. (Кишинев, Республіка Молдова). Кишинев, 2018. С. 25–28.

18. Волошина Я. Л. Професійна діяльність юрисконсульта в Україні та Польщі: спільне і відмінне. *Права людини і поліція у сучасному світі*: матеріали круглого столу (Київ, 12 квіт. 2018 р.). Київ, 2018. С. 36–38.

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ
до проекту Закону України
«Про юридичну освіту та юридичну (правничу) професію»

Додаток В

№ п/п	Норми проекту	Пропозиції до проекту	Обґрунтування
1	Стаття 1. Основні терміни та їх визначення 1. У цьому Законі терміни вживаються в такому значенні: ...	Стаття 1. Основні терміни та їх визначення 1. У цьому Законі терміни вживаються в такому значенні: ... нерегульована юридична професія – юридична професія, допуск до якої і підтвердження професійних компетентностей (кваліфікації) не врегульовані на законодавчому рівні; ...	З метою дотримання принципу юридичної визначеності, складовими якого є, зокрема, ясність, чіткість, доступність, однозначність правових норм, а також їх узгодженість у системі правового регулювання, проект закону необхідно доповнити визначенням відповідного терміну «нерегульована юридична професія».
2	Стаття 1. Основні терміни та їх визначення 1. У цьому Законі терміни вживаються в такому значенні: ...	Стаття 1. Основні терміни та їх визначення 1. У цьому Законі терміни вживаються в такому значенні: ... регульована юридична професія зі спеціальним порядком допуску – юридична професія, допуск до якої регулюється	З метою дотримання принципу юридичної визначеності та єдності термінології проект закону необхідно доповнити визначенням відповідного терміну «регульована юридична професія зі спеціальним порядком допуску».

		діючим законодавством і передбачає складання спеціалізованого кваліфікаційного іспиту з метою підтвердження професійних кваліфікацій; ...	
3	Стаття 1. Основні терміни та їх визначення 1. У цьому Законі терміни вживаються в такому значенні: ... юридична школа – заклад вищої освіти або структурний підрозділ закладу вищої освіти, який діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти за спеціальністю «Право». Міжнародне право.	Стаття 1. Основні терміни та їх визначення 1. У цьому Законі терміни вживаються в такому значенні: ... юридичний заклад вищої освіти – заклад вищої освіти або структурний підрозділ закладу вищої освіти, який діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти за спеціальністю «Право».	Термін «юридична школа» вживається в науково-правовому обігу для позначення наукового центру або форми організації колективної наукової праці, якій властиві спільні наукові погляди на правову дійсність. Тобто під юридичною школою розуміють неформальний колектив науковців і дослідників різних поколінь, яких об'єднує стиль і мета дослідницької діяльності. З огляду на це, термін «юридична школа» по всьому тексту проекту Закону доцільно замінити на «юридичний заклад вищої освіти», який безпосередньо здійснює підготовку фахівців за спеціальністю «Право». А спеціальність «Міжнародне право» доцільно забрати з цього визначення та видалити з тексту проекту Закону взагалі, оскільки

			відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 року № 266 «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» спеціальність «Міжнародне право» (код 293) віднесено до неюрідичної галузі знань «Міжнародні відносини».
4	Стаття 2. Загальні вимоги до юридичної освіти ... 3. Ступінь бакалавра права здобувається на основі повної загальної середньої освіти і присуджується в результаті успішного засвоєння відповідної освітньої програми, обсяг якої становить 240 кредитів Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (надалі – кредит ЄКТС), та успішного складання Єдиного державного кваліфікаційного іспиту. ...	Стаття 2. Загальні вимоги до юридичної освіти ... 3. Ступінь бакалавра права присуджується в результаті успішного засвоєння відповідної освітньої програми, обсяг якої становить 180 – 240 кредитів Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (надалі – кредит ЄКТС), та успішного складання Єдиного державного кваліфікаційного іспиту. ...	Частиною третьою статті 2 проекту Закону пропонується встановити вимоги до здобуття ступенів вищої освіти бакалавр права. Водночас, відповідна норма суперечить положенню частини четвертої статті 5 Закону України «Про вищу освіту», згідно з якою бакалавр – це освітній ступінь, що здобувається на першому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної програми, обсяг якої становить 180 – 240 кредитів ЄКТС. Визначення лише верхньої межі позбавляє заклади вищої освіти альтернативності у формуванні

			освітньо-професійних програм. Встановлені межі щодо обсягу кредитів, необхідних для здобуття ступеня бакалавра, повинні узгоджуватись із тими, що встановлені в діючому Законі України «Про вищу освіту». Разом з цим, вказану норму доцільно переформулювати та забрати фразу щодо умови наявності повної загальної середньої освіти, що є очевидним і зрозумілим для всієї освітньої системи України.
5	Стаття 17. Допуск до нерегульованої юридичної професії 1. Держава не визначає перелік нерегульованих юридичних професій. ...	Стаття 17. Допуск до нерегульованої юридичної професії 1. Умови та порядок допуску до нерегульованої юридичної професії визначаються діючим законодавством України та підзаконними нормативно-правовими актами. ...	Стаття 17 проекту Закону має назву «Допуск до нерегульованої юридичної професії», тому логічно, що її зміст має бути присвячений процедурі допуску до зазначених професій. Однак, у частині першій цієї статті йдеться про перелік нерегульованих юридичних професій, а саме про те, що він не визначений державою. Тому доцільно було б внести відповідні зміни до частини першої статті 17 проекту Закону, використовуючи відсылку на норму.
6	Стаття 19. Регульовані <u>правничі</u> професії зі спеціальним порядком допуску	Стаття 19. Регульовані <u>юридичні</u> професії зі спеціальним порядком допуску	Стаття 19 проекту Закону потребує доопрацювання та переосмислення з огляду на

	1. До регульованих правничих професій зі спеціальним порядком допуску належать: 1) суддя; 2) адвокат; 3) прокурор; 4) нотаріус; 5) викладач права; 6) дослідник права; 7) третейський суддя; 8) арбітражний керуючий; 9) державний виконавець, приватний виконавець; 10) слідчий; 11) детектив; 12) помічник судді. ...	1. До регульованих юридичних професій зі спеціальним порядком допуску належать: 1) суддя; 2) адвокат; 3) прокурор; 4) нотаріус.	наступне. По-перше, з метою дотримання єдності термінології, використаної в проекті Закону, статтю 19 доцільно перейменувати на «Регулювані юридичні професії зі спеціальним порядком допуску». По-друге, з огляду на визначення терміну «регульована юридична професія» у цьому переліку мають бути ті юридичні професії, умови та порядок доступу до яких регулюються відповідними законами України. Щодо спеціального порядку допуску, то його слід розуміти як складання спеціалізованого кваліфікаційного іспиту, яким і підтверджуються професійні компетентності (кваліфікації) фахівця. По-третє, решта професій, які не передбачають спеціальний порядок допуску, мають бути віднесені до нерегульованих. Окрім цього, згідно із Законами України «Про наукову і науково-технічну діяльність» і «Про вищу освіту» не існує поняття «дослідник права»; використовується термін
--	---	--	--

			«дослідник», яким позначається відповідне вчене звання працівників наукової установи. Беручи до уваги вимоги до третейського судді, визначені в Законі України «Про третейські суди», постає питання щодо можливості взагалі відносити третейського суддю до переліку юридичних професій, оскільки до нього не висуваються спеціальні освітньо-кваліфікаційні вимоги, як до інших фахівців. У Класифікаторі професій також відсутня професія третейського судді. Наразі детектива доцільно забрати з переліку юридичних професій з огляду на те, що до цього часу Закон про детективну діяльність ще не прийнятий, а вимоги до цієї професії не визначено. Таким чином, перелік регульованих юридичних професій зі спеціальним порядком допуску потребує уточнення та коригування.
7	РОЗДІЛ V ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОПУСКУ ДО ЮРИДИЧНОЇ ПРОФЕСІЇ	РОЗДІЛ V ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОПУСКУ ДО ЮРИДИЧНОЇ ПРОФЕСІЇ	З огляду на те, що згідно з проектом Закону існують регульовані юридичні професії зі спеціальним порядком допуску, то

...	Стаття 20. Нерегульовані юридичні професії До нерегульованих юридичних професій належать: 1) викладач (юридичного закладу вищої освіти); 2) дослідник (у галузі права); 3) арбітражний керуючий; 4) державний виконавець, приватний виконавець; 5) слідчий; 6) головний спеціаліст, провідний спеціаліст, спеціаліст юридичної служби (департаменту, управління, відділу) органу державної влади або органу місцевого самоврядування; 7) юрист, юрисконсульт підприємства, установи, організації будь-якої форми власності; 8) помічники судді, адвоката, прокурора, нотаріуса, юриста, юрисконсульта.	логічно, що мають бути визначені також й нерегульовані юридичні професії без спеціального порядку допуску. Отже, розділ V проекту Закону «Загальні засади допуску до юридичної професії» доцільно доповнити новою статтею, в якій надати перелік нерегульованих юридичних професій, які не мають спеціального порядку допуску. Також доцільно звернути увагу на те, що в Класифікаторі професій ДК 003:2010 (зі змінами від 30.11.2017, затвердженими наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1744), окрім судді, адвоката, прокурора і нотаріуса, існують інші юридичні професії, зокрема: спеціаліст-юрисконсульт, юрист, юрисконсульт, помічник юриста, офісний службовець (недержавні установи юриспруденції).
-----	---	--

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про юрисконсульта та його професійну діяльність

Цей Закон встановлює основні правові засади професійної діяльності юрисконсульта в Україні та допуску до цієї професії.

Розділ I

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Визначення основних термінів

1. У цьому Законі нижченаведені терміни вживаються в такому значенні:

1) захист - вид юридичної діяльності, що полягає в забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів особи (фізичної або юридичної);

2) кваліфікаційний іспит - атестація особи, яка претендує на заняття професійною діяльністю юрисконсульта.

3) конфлікт інтересів - суперечність між особистими інтересами юрисконсульта та його професійними правами і обов'язками, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість під час виконання юрисконсультом його професійних обов'язків, а також на вчинення чи невчинення ним дій під час здійснення професійної діяльності;

4) організація - юридична особа, яка являє собою складне виробниче утворення, сформоване із самостійних систем, але об'єднаних спільним керівництвом;

5) підприємство - самостійний суб'єкт господарювання, зареєстрований компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому Господарським кодексом України та іншими законами;

6) повна вища юридична освіта - вища освіта за спеціальністю «Право», здобута в Україні, а також в іноземних державах та визнана в Україні в установленому законом порядку;

7) представництво - вид юридичної діяльності, що полягає в забезпеченні реалізації прав і обов'язків особи (фізичної або юридичної) в цивільному, господарському, адміністративному та конституційному судочинстві, в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами;

8) професійна діяльність - незалежна діяльність юрисконсульта щодо здійснення правового забезпечення діяльності підприємства (установи, організації) та реалізації верховенства права;

9) професійне стажування - навчання працівника на робочому місці під керівництвом відповідальної особи після здобуття повної вищої освіти та отримання теоретичної підготовки з метою практичного оволодіння спеціальністю;

10) установа - орган державної влади, місцевого самоврядування, організації або підприємства, що виконує певні функції в галузі державного, адміністративного, партійного, громадського, комерційного управління, контролю, нагляду тощо.

11) юрисконсульт - фізична особа, яка здійснює професійну діяльність на підставах та в порядку, що передбачені цим Законом.

Стаття 2. Правова основа професійної діяльності юрисконсульта

Правовою основою професійної діяльності юрисконсультає Конституція України, цей Закон, інші нормативно-правові акти України.

Стаття 3. Правові принципи та деонтологічні засади здійснення юридичної консультативної діяльності

1. Юридична консультативна діяльність здійснюється на принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів.

2. Деонтологічними засадами професійної діяльності юрисконсульта є: справедливість, гуманність, чесність, компетентність, відповідальність, раціональність, своєчасність, ефективність, відкритість, доброзичливість.

3. Юрисконсульт України здійснює юридичну консультативну діяльність на всій території України та за її межами, якщо інше не передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або законодавством іноземної держави.

Стаття 4. Організаційно-правові форми здійснення професійної діяльності юрисконсультів

Юрисконсульт може здійснювати юридичну консультативну діяльність індивідуально (приватна юридична діяльність) або як штатний працівник підприємства, установи, організації.

Розділ II

НАБУТТЯ ПРАВА НА ЗАНЯТТЯ ПРОФЕСІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ЮРИСКОНСУЛЬТА. ФОРМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИСКОНСУЛЬТА

Стаття 5. Юрисконсульт

1. Юрисконсульт – це фізична особа, яка здійснює свою професійну діяльність на підприємстві, в установі, організації будь-якої форми власності, спрямовану на правове забезпечення їх функціонування та реалізацію верховенства права.

2. Юрисконсультом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, вільно володіє державною мовою, пройшла професійне стажування та склала кваліфікаційний іспит.

3. Не може бути юрисконсультом особа, яка:

1) не відповідає освітньо-кваліфікаційним вимогам, встановленим цим Законом;

2) визнана судом недієздатною чи обмежено дієздатною.

Стаття 6. Професійне стажування

1. Професійне стажування полягає в перевірці готовності особи, яка виявила бажання стати юрисконсультом, самостійно здійснювати професійну діяльність. Стажування здійснюється протягом одного року.

2. До проходження професійного стажування допускається особа, яка отримала повну вищу юридичну освіту та вільно володіє державною мовою.

3. Від проходження професійного стажування звільняються особи, які вже мають стаж роботи юрисконсультів не менше трьох років.

Стаття 7. Допуск до складення кваліфікаційного іспиту

1. Особа, яка виявила бажання стати юрисконсультом, відповідає вимогам частини другої статті 6 цього Закону, а також пройшла професійне стажування має право на складання кваліфікаційного іспиту.

2. Кваліфікаційний іспит дає змогу перевірити відповідність особи вимогам, установленим частиною другою статті 6 цього Закону.

Стаття 8. Кваліфікаційний іспит

1. Кваліфікаційний іспит є атестуванням особи, яка виявила бажання стати юрисконсультантом.

2. Кваліфікаційний іспит полягає у виявленні теоретичних знань у галузі права, професійної культури та етики особи, яка виявила бажання стати юрисконсультантом, а також у виявленні рівня її практичних навичок та умінь у застосуванні закону.

3. Особа, яка склала кваліфікаційний іспит, вважається допущеною до професії юрисконсульта та набуває право на заняття професійною діяльністю.

4. Особа, яка не склала кваліфікаційний іспит, може бути допущена до складання такого іспиту повторно не раніше ніж через один рік.

5. Особа, яка не склала кваліфікаційний іспит, має право оскаржити таке рішення комісії в установленому законодавством порядку.

Стаття 9. Форми здійснення професійної діяльності юрисконсультантом

1. Індивідуальна форма передбачає здійснення професійної діяльності юрисконсультантом одноособово, як єдиного працівника юридичної служби на підприємстві, в установі або організації.

2. Колективна форма передбачає здійснення професійної діяльності групою осіб (юрисконсультів), зусилля яких об'єднані заради досягнення спільної мети.

3. Правова форма передбачає здійснення професійної діяльності, яка знаходиться в прояві у підготовлених нормативно-правових актах та інших юридичних документах.

4. Організаційна форма передбачає здійснення професійної діяльності, яка проявляється в змінах організаційного характеру, а саме: удосконаленні та оптимізації організаційно-штатної структури підприємства (установи, організації); плануванні правової роботи; підвищенні кваліфікації працівників юридичного підрозділу; організації та проведенні нарад, круглих столів, конференцій; підготовці пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства.

Стаття 10. Об'єднання юрисконсультів

1. Юрисконсультанти мають право створювати в установленому законом порядку місцеві, всеукраїнські та міжнародні об'єднання.

2. Юрисконсульти та їх об'єднання можуть бути членами міжнародних організацій юристів.

Розділ III

ВИДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИСКОНСУЛЬТА. ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ЮРИСКОНСУЛЬТА.

Стаття 11. Види професійної діяльності юрисконсультанта

1. Видами професійної діяльності юрисконсультанта є:

1) здійснення заходів щодо зміцнення законності у діяльності підприємства (установи, організації);

2) надання правової інформації та роз'яснень з правових питань;

3) правове забезпечення поточної діяльності підприємства (установи, організації);

4) надання юридичних консультацій з питань, що стосуються діяльності підприємства (установи, організації);

5) ведення претензійно-позовної роботи з метою захисту інтересів підприємства (установи, організації);

6) складання заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру;

7) в установленому законодавством порядку представництво інтересів підприємства (установи, організації) і його керівництва в судах та інших державних органах під час розгляду правових питань і спорів, а також забезпечення належної реалізації їх процесуальних прав та обов'язків;

8) розгляд та виконання правової документації (заяв, скарг, запитів тощо);

9) підготовка правових висновків з питань, що відносяться до компетенції юридичного підрозділу;

10) участь у підготовці проектів правових документів (наказів, рішень, інструкцій, положень, інших документів);

11) організація та ведення договірної роботи;

12) у межах компетенції участь у підготовці проектів управлінських рішень, доповідних записок, оцінок та інших аналітичних документів;

13) участь у науково-практичних конференціях, семінарах, нарадах, заняттях;

14) сприяння правильному застосуванню актів законодавства про працю та вжиття заходів, спрямованих на зміцнення трудової дисципліни;

15) опрацювання матеріалів щодо притягнення до дисциплінарної відповідальності працівників підприємства (установи, організації).

Стаття 12. Професійні права юрисконсульта

1. Під час здійснення професійної діяльності юрисконсульт має право вчиняти будь-які дії, не заборонені законом, необхідні для належного виконання своїх посадових обов'язків і покладених на нього завдань, зокрема:

1) одержувати в установленому порядку від працівників інших структурних підрозділів підприємства (установи, організації) статистичні дані, звіти та довідкові матеріали, розрахунки та іншу інформацію;

2) складати заяви, скарги, клопотання, інші правові документи та подавати їх у встановленому законом порядку;

3) звертатися із запитом та заявами до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, а також до фізичних осіб;

4) за дорученням керівника представляти підприємство (установу, організацію) в органах державної влади, підприємствах, установах, організаціях;

5) брати участь у засіданнях і нарадах, які проводяться на підприємстві (в установі, організації);

6) користуватися іншими правами, передбаченими цим Законом та іншими законами.

Стаття 13. Професійні обов'язки юрисконсульта

1. Під час здійснення професійної діяльності юрисконсульт зобов'язаний:

1) дотримуватися діючого законодавства України, посадової інструкції та правил трудового розпорядку підприємства (установи, організації), на якому працює;

2) на вимогу керівника підприємства (установи, організації) надати звіт про виконання правової роботи;

3) невідкладно повідомляти керівника підприємства (установи, організації) про виникнення конфлікту інтересів;

4) підвищувати свій професійний рівень;

5) виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством та посадовою інструкцією.

2. Юрисконсульту забороняється:

1) використовувати свої права всупереч правам і законним інтересам підприємства (установи, організації) або особи, в інтересах якої він діє;

2) розголошувати відомості, що становлять конфіденційну, таємну або службову інформацію, використовувати їх у своїх інтересах або інтересах третіх осіб;

3) відмовлятися від виконання посадових обов'язків.

Стаття 14. Гарантії професійної діяльності юрисконсульта

Професійні права, честь і гідність юрисконсульта гарантуються та охороняються Конституцією України, цим Законом та іншими законами.

Розділ IV

ЗУПИНЕННЯ ТА ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ЮРИСКОНСУЛЬТА НА ЗАНЯТТЯ ПРОФЕСІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Стаття 15. Зупинення права юрисконсульта на заняття професійною діяльністю

1. Право юрисконсульта на заняття професійною діяльністю зупиняється у разі:

1) припинення трудового договору (угода сторін; закінчення строку трудового договору; призов або вступ юрисконсульта на військову службу; розірвання трудового договору; переведення працівника на інше підприємство; відмова від продовження роботи у зв'язку зі зміною істотних умов праці; набрання законної сили вироком суду, яким працівника засуджено до покарання, яке виключає можливість продовження даної роботи; укладення трудового договору (контракту), всупереч вимогам Закону України «Про запобігання корупції»);

2) розірвання трудового договору (з ініціативи власника підприємства, установи, організації, або уповноваженого ним органу; з ініціативи юрисконсульта, як працівника юридичної служби).

Стаття 16. Позбавлення права юрисконсульта на заняття професійною діяльністю

1. Юрисконсульт позбавляється права на заняття професійною діяльністю у разі:

1) визнання його недієздатною особою;

2) визнання юрисконсульта безвісно відсутнім або оголошення його померлим;

3) смерті юрисконсульта;

4) набрання законної сили обвинувальним вироком суду стосовно юрисконсульта за вчинення тяжкого, особливо тяжкого злочину, а також злочину середньої тяжкості, за який призначено покарання у виді позбавлення волі.

Розділ V

ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЮРИСКОНСУЛЬТА

Стаття 17. Загальні умови дисциплінарної відповідальності юрисконсульта

1. Юрисконсульта може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності у порядку дисциплінарного провадження з підстав, передбачених цим Законом та діючим трудовим законодавством.

2. Застосовувати до юрисконсульта дисциплінарні стягнення має право керівник підприємства (установи, організації), оскільки йому надано право прийняття на роботу (обрання, затвердження і призначення на посаду) даного працівника .

Стаття 18. Підстави для притягнення юрисконсульта до дисциплінарної відповідальності

1. Підставою для притягнення юрисконсульта до дисциплінарної відповідальності є вчинення ним дисциплінарного проступку.

2. Дисциплінарним проступком юрисконсульта є:

1) невиконання або неналежне виконання юрисконсультом покладених на нього завдань і посадових обов'язків;

2) порушення правил внутрішнього трудового розпорядку;

3) невідповідність займаній посаді;

4) невиконання доручень керівника підприємства (установи, організації);

5) порушення інших обов'язків юрисконсульта, передбачених законом.

3. Не є підставою для притягнення юрисконсульта до дисциплінарної відповідальності винесення судом або іншим органом рішення не на користь його підприємства (установи чи організації), скасування або зміна судового рішення або рішення іншого органу, винесеного у справі, в якій юрисконсульт здійснював захист або представництво, якщо при цьому не було вчинено дисциплінарного проступку.

Стаття 19. Види дисциплінарних стягнень, строк застосування дисциплінарних стягнень

1. За вчинення дисциплінарного проступку до юрисконсульта може бути застосовано одне з таких дисциплінарних стягнень:

- 1) попередження;
- 2) догана;
- 3) звільнення.

2. Юрисконсульт може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності протягом шести місяців з дня вчинення дисциплінарного проступку.

Стаття 20. Процедура застосування дисциплінарного стягнення до юрисконсульта

1. Керівник підприємства (установи, організації) повинен взяти від юрисконсульта письмові пояснення.

2. Врахувавши всі обставини вчинення дисциплінарного проступку (ступінь тяжкості вчиненого проступку, заподіяну шкоду, обставини вчинення порушення, попередню роботу працівника, його характеристику тощо), керівник підприємства (установи, організації) обирає вид стягнення.

3. Про накладення дисциплінарного стягнення оголошується в наказі (розпорядженні), з яким юрисконсульта повинні ознайомити під розписку (факт ознайомлення підтверджується особистим підписом юрисконсульта).

4. Дисциплінарне стягнення стосовно юрисконсульта не може бути застосовано за заявою (скаргою), що не містить відомостей про наявність ознак дисциплінарного проступку юрисконсульта, а також за анонімною заявою (скаргою).

Стаття 21. Оскарження рішення про застосування дисциплінарного стягнення

1. Юрисконсульт може оскаржити рішення про застосування до нього дисциплінарного стягнення у порядку, встановленому чинним законодавством, до органів, які розглядають трудові спори:

1) до комісій по трудових спорах (15 працюючих членів трудового колективу підприємства, установи, організації) – протягом трьох місяців;

2) до районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів – в тримісячний строк.

Стаття 22. Зняття дисциплінарного стягнення

1. Дисциплінарне стягнення може бути зняте, якщо:

1) протягом року з дня накладення дисциплінарного стягнення юрисконсульта не буде піддано новому дисциплінарному стягненню;

2) юрисконсульт не допустив нового порушення трудової дисципліни і проявив себе як сумлінний працівник, то стягнення може бути зняте до закінчення одного року.

Розділ VI

ПРИКІНЦЕВІ І ПЕРЕХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

2. Дія цього Закону поширюється на юрисконсультів підприємств, установ і організацій всіх форм власності.

3. Закон України «Про вищу освіту» привести у відповідність із цим Законом.

4. До приведення законів України, інших нормативно-правових актів у відповідність із цим Законом вони застосовуються в частині, що не суперечить цьому Закону.

5. Рекомендувати закладам вищої освіти, що здійснюють освітню діяльність за спеціальностями «Право», протягом одного року привести у відповідності з цим Законом статутні документи, а також організаційне забезпечення освітнього процесу.

АНКЕТА № 1

для юрисконсультів, працівників юридичних служб органів державної влади,
юристів підприємств (установ, організацій)

В межах проведення наукового дослідження прошу Вас надати відповіді на наступні запитання.

1. Чи досконалою, на Вашу думку, є нормативна основа юридичної консультативної діяльності та роботи юридичної служби?

☐ так

☐ ні

2. Як Ви вважаєте, чи відноситься юрисконсульт або працівник юридичної служби до правничої професії?

☐ так

☐ ні

3. Чи доцільно було б запровадити у ЗВО спеціальний напрям підготовки працівників юридичних служб (юрисконсультів) підприємств, установ, організацій?

☐ так

☐ ні

4. Чи досконалою, на Ваше переконання, є система гарантій юрисконсульта?

☐ так

☐ ні

5. Чи корисним стане запровадження в Україні обов'язкового складання професійного іспиту представниками юридичних професій?

☐ так

☐ ні

6. Чи задоволені Ви рівнем оплати праці?

☐ так

☐ ні

7. Чи забезпечує Вам роботодавець можливість проходити навчання в закладах підвищення кваліфікації?

☐ так

☐ ні

8. Що, на Вашу думку, чинить негативний вплив на стан юридичної консультативної діяльності та авторитет професії юрисконсульта? *(перерахуйте 2-3 чинники)*_____.

9. Чи можете Ви надати визначення понять «професійна культура» і «правова культура»?

10. Чи знаєте Ви складові елементи, які становлять структуру правової культури?

11. Чи знаєте Ви діючі акти законодавства, які регулюють професійну діяльність юриста?

12. Припустимо, що Ви від керівництва отримали завдання, яке потребує значних затрат часу та зусиль. Ви будете працювати на успішний результат чи просто заради його виконання?

АНКЕТА № 2

для керівників юридичних служб підприємств (установ, організацій) та
юридичних підрозділів (департаментів, управлінь, відділів тощо)
органів державної влади

В межах проведення наукового дослідження прошу Вас надати відповіді на наступні запитання.

1. Оцініть за п'ятибальною шкалою рівень професійної підготовки працівників юридичної служби (юрисконсультів). «5» означає високий рівень фаховості, а «1» - дуже низький.

2. Чи відправляєте Ви своїх працівників на курси підвищення кваліфікації, професійні семінари, лекції або тренінги для підвищення рівня їх професіоналізму?

☐ так

☐ ні

3. На розгляді у Верховній Раді України знаходяться 2 законопроекти: «Про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії» (№ 7147 від 28.09.2017) і «Про юридичну освіту та юридичну (правничу) професію» (№ 7147-1 від 17.10.2017), в яких надається вичерпний перелік правничих професій. Як Ви вважаєте чи повинен бути доповнений даний перелік правників юрисконсультом і працівником юридичної служби (наприклад, спеціалістом юридичного департаменту чи управління міністерства)?

☐ так

☐ ні

4. Чи підтримуєте Ви європейський досвід щодо спеціального доступу до професії юрисконсульта або юриста підприємства (установи, організації), який передбачає складання обов'язкового професійного іспиту та проходження стажування?

☐ так

☐ ні

5. Як Ви вважаєте, чи повинні бути конкретизовані на законодавчому рівні освітньо-кваліфікаційні вимоги до професії юрисконсульта як працівника юридичного підрозділу певної організаційної структури?

☐ так

☐ ні

6. Чи задоволені Ви рівнем морально-етичної культури працівників юридичного підрозділу?

☐ так

☐ ні

7. Чи були випадки некоректної поведінки серед працівників юридичного підрозділу (юрисконсультів) Вашого підприємства (установи, організації) у процесі здійснення своєї професійної діяльності або виконання посадових обов'язків?

☐ так

☐ ні

8. Підвищити рівень професійної культури працівника юридичної служби (юрисконсульта) підприємства, установи або організації можливо шляхом ... (оберіть оптимальний, на Вашу думку, варіант відповіді)

☐ проведення антикорупційної реформи;

☐ матеріального заохочення;

☐ складання фахового іспиту;

☐ запровадження деонтологічного кодексу;

☐ визначення правового статусу юрисконсульта на законодавчому рівні;

☐ прийняття спеціального закону, який регулюватиме професійну діяльність юрисконсульта;

☐ інше. _____
(Ваш варіант відповіді)

9. Як вплине на стан юридичної консультативної діяльності створення системи органів професійного самоврядування юрисконсультів (корпоративних юристів, працівників юридичних служб)?

☐ позитивно

☐ негативно

☐ не вплине

10. Ви задоволені роботою працівників юридичного підрозділу Вашого підприємства (установи, організації, органу)?

☐ так

☐ ні

11. Як Ви ставитесь до ідеї запровадження «бонусної системи» для стимулювання роботи юрисконсультів і працівників юридичних служб?

☐ підтримую

☐ не підтримую